

BIBLIO

**Inovácia vzdelávacích postupov
ako prostriedok inklúzie príslušníkov minority**

WORSKHOPY • ŠTÚDIE • ROZHĽADY



BIBLIO

**Inovácia vzdelávacích postupov
ako prostriedok inklúzie príslušníkov minority**

WORKSHOPY • ŠTÚDIE • ROZHLADY



BIBLIO

Inovácia vzdelávacích postupov ako prostriedok inklúzie príslušníkov minority

WORSKHOPY • ŠTÚDIE • ROZHLADY

Redaktor:

Juraj Rágyanszki



Békešská Čaba
2025

Recenzentky:
Éva Császári
Orsolya Szabó

Jazyková lektorka:
Viktória Kissová

Obal a typografia:
Béni Monoki

Za vydanie zodpovedá:
Tünde Tušková

Vydavateľ:
Výskumný ústav Slovákov v Maďarsku



Názov projektu: **Inovácia vzdelávacích postupov ako prostriedok
inklúzie príslušníkov minority (Biblio)**
Číslo projektu: **2022-1-SK01-KA220-HED-000087502**



**Co-funded by
the European Union**

ISBN 978-615-5330-32-2

Financované Európskou úniou. Vyjadrené názory a postoje sú názormi a vyhláseniami autora(-ov) a nemusia nevyhnutne odrážať názory a stanoviská Európskej únie alebo Slovenskej akademickej asociácie pre medzinárodnú spoluprácu. Európska únia ani organizácia a udeľujúca grant za ne nepreberajú žiadnu zodpovednosť.

OBSAH

<i>Juraj Rágyanszki</i> Na úvod	7
--	---

WORKSHOPY

<i>Peter Chrastina</i> Slovenské enklávy na starých mapách (identifikácia obsahu, online databázy a využitie v edukačnom procese)	11
--	----

<i>Miroslav Kmeť</i> Uplatnenie biografickej metódy v edukačnej praxi	20
--	----

ŠTÚDIE

<i>Mária Ďurková – Lucia Heldáková</i> Ako učitelia komunikujú: Analýza interakcií učiteľov s rodičmi a žiakmi v slovenskom národnostnom školstve v Maďarsku	37
---	----

<i>Tünde Tušková – Alžbeta Uhrinová</i> Etnouvedomovacie procesy a etnické prejavy slovenských pedagógov v Maďarsku: Z výsledkov výskumu Škola a učiteľia	52
--	----

<i>Michal Kentoš – Mária Ďurková</i> Slovenské národnostné školy v Maďarsku: Odborná kvalifikácia pedagógov a jej dopady na hodnotenie v súčasnosti a pred 30 rokmi	64
--	----

Daniela Marčoková

Vladimír Mičátek (1871 – 1922) a jeho učiteľské pôsobenie
v Kysáci 77

Sanja Zlatanović – Juraj Marušiak

Migrácie príslušníkov komunity vojvodinských Slovákov:
inter- a intraetnický kontext. 90

Ivana Kontriková Šusteková

Z výskumu socioprofesijnej štruktúry slovenského obyvateľstva
obce Mlynky 109

Anna István

Ján Palárik v maďarskej tlači. 120

Katarína Mosnáková Baglašová

Štúrovec medzi dolnozemskými Slovákami: Ján Vedoslav
Bysterský 144

Ivana Kontriková Šusteková

Amatérsky historik Michal Gl'onda starší a jeho rukopisné dielo
venované dejinám Békešskej Čaby 159

ROZHLADY

Ján Chrt'án

Slovenské elementárne školstvo vo Vojvodine v medzivojnovom
období (autorská reflexia). 176

Svetlana Zolňanová

Úloha slovenských škôl v živote Slovákov v Srbsku –
dvadsaťročná činnosť Výboru pre vzdelávanie NRSNM 184

Vladimír Valentík

Ján Grúnik (1869 – 1930): Spomienka na správcu
Petrovskej sporiteľne 191

Na úvod

Výskumný ústav Slovákov v Maďarsku (VÚSM) bol od septembra 2022 partnerom medzinárodného Erasmus + projektu s názvom *BIBLIO – Inovácia vzdelávacích postupov ako prostriedok inklúzie príslušníkov minority*. Hlavným riešiteľom a koordinátorom projektu bolo Metodické centrum pre Slovákov žijúcich v zahraničí Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici a ďalším partnerom bol Slovenský kultúrny klub v Srbsku. Odborným garantom projektu je Centrum pre výskum dejín a kultúry dolnozemsých Slovákov pri Katedre histórie FF UMB pod vedením profesora Miroslava Kmeťa.

Cieľom projektu – popri vytvorení online bibliografie o problematike dejín a kultúry dolnozemsých Slovákov – bolo ponúknuť systém vzdelávacích podujatí, v ktorom partneri projektu zabezpečili hostovanie vzájomných prednášok a ďalších odborných prezentácií o dolnozemsých Slovákoch. Súčasťou prezentácií bola aj odborná diskusia s cieľom vzájomnej výmeny zdrojov a informácií, ich následná sumarizácia, ako aj identifikácia doposiaľ neprebádaných tém, ktoré by bolo potrebné ešte spracovať.

V predošlých troch rokoch náš ústav každý rok organizoval workshopy a medzinárodné konferencie pre študentov slovakistiky, učiteľov slovenského jazyka a literatúry a ďalších predstaviteľov slovenskej národnostnej inteligencie v Maďarsku. Naše podujatia sa realizovali v budove Materskej školy, všeobecnej školy, gymnázia a kolégia s vyučovacím jazykom slovenským v Budapešti.

Na našom prvom podujatí (22. 09. 2023) sme sa zaoberali otázkami národnostného vzdelávania. Na workshop sme pozvali Annamáriu

Genčiovú z Katedry slovenského jazyka a komunikácie Filozofickej fakulty UMB, ktorá prezentovala aplikáciu ESKO a ďalšie didaktické materiály a pomôcky pre výučbu slovenského jazyka. V rámci konferencie *Metodika a školstvo – Charakteristika slovenského národnostného školstva na Dolnej zemi v minulosti a súčasnosti* odznegli prednášky predstaviteľov VÚSM a dvoch projektových partnerov.

Cieľom nášho druhého podujatia (s názvom *Nové metódy výskumu slovenských národnostných lokalít na Dolnej zemi*, realizovaného v Budapešti 27. 9. 2024) bolo, aby sme predstavili aktuálne výsledky terénnych výskumov a ich využitie pri výučbe predmetu s názvom slovenská vzdelanosť. Na workshop sme pozvali profesora Petra Chrastinu z Filozofickej fakulty Univerzity Sv. Cyrila a Metoda v Trnave. V rámci workshopu nám ukázal spôsoby využitia starých máp a elektronických databáz pri výskume slovenských enkláv. Prednášatelia z VÚSM prezentovali predovšetkým výsledky terénnych výskumov medzinárodných interdisciplinárnych výskumných táborov nášho ústavu. Zahraniční účastníci konferencie sa zaoberali problematikou vojvodinských Slovákov z etnologického a sociologického hľadiska.

Náš posledný workshop a konferenciu sme realizovali 26. marca 2025. Na konferencii s názvom *Osobnosti Slovákov na Dolnej zemi* domáci a zahraniční účastníci predstavili známe aj menej známe osobnosti dolnozemskej slovenskej komunity. Medzi prezentovanými osobnosťami sa takisto nachádzali historické postavy z 19. a 20. storočia (Ján Vedoslav Bysterský, Ján Palárik, Michal Gľonda, Ján Grúnik, atď.). Na workshop sme pozvali profesora Miroslava Kmeťa, ktorý predniesol metodologickú prednášku o využívaní egodokumentov (korešpondencie, denníkov) vo vyučovaní dejepisu a slovenskej vzdelanosti. Vo svojej prednáške využil písomnosti evanjelického farára a historika Ľudovíta Haana z Békešskej Čaby.

Počas uplynulých troch rokov mali maďarskí účastníci možnosť na našich podujatiach spoznať viacerých domácich aj zahraničných odborníkov. Vo Výskumnom ústave Slovákov v Maďarsku považujeme za dôležité, aby sme zdokumentovali vedecké výsledky našich vzdelávacích programov v rámci zborníka, a preto sme požiadali prednášajúcich, ktorí sa zúčastnili workshopov a konferencií, aby nám zaslali texty svojich

prednášok, respektíve štúdie vypracované na ich základe. V kapitolách *Workshopy, Štúdie a Rozhlady* sa čitatelia zborníka môžu oboznámiť s materiálmi dvoch workshopov, deviatimi odbornými štúdiami a tromi ďalšími príspevkami.

Veríme, že aj vydaním tohto zborníka prispejeme k hlavnému cieľu projektu, a síce k zlepšeniu kvalitatívnych podmienok vzdelávania Slovákov žijúcich v zahraničí, prostredníctvom popularizácie dejín a kultúry dolnozemskej slovenskej komunity.

Juraj Rágyanszki

WORKSHOPY

Slovenské enklávy na starých mapách (identifikácia obsahu, online databázy a využitie v edukačnom procese)

Peter Chrastina

Úvod

Súčasťou spektra historických prameňov sú staré mapy. Zohrávajú dôležitú úlohu nielen v základnom výskume, ale aj v rámci konkrétnych úrovní a stupňov vzdelávania ISCED.¹ Medzi ich prednosti patrí relatívne verný obraz zobrazenej skutočnosti v období vzniku príslušného kartografického podkladu. Napriek tomuto faktu možno konštatovať rôznu (často minimálnu) úroveň využívania starých máp pri výučbe humanitných (napr. história/dejepis, slovenský jazyk, estetika) alebo prírodovedných predmetov (geografia/zemepis, ekológia, biológia, matematika atď.) na školách, vrátane vzdelávacích inštitúcií, ktoré pôsobia v menšinovom prostredí. Príčin daného javu je niekoľko: menšia dostupnosť kartografických pokladov v archívoch alebo súkromných zbierkach, zameranie (obsah) a cieľ predmetu alebo vyučovacej hodiny, resp. kartografická gramotnosť učiteľa a jeho záujem o využívanie daného typu didaktickej pomôcky. Tieto aspekty v konečnom dôsledku ovplyvňujú učebnú činnosť žiakov a ich motiváciu – a teda celkovú kvalitu vzdelávacieho procesu na škole (porovnaj Hrmo – Krištofiaková, 2008, s. 4).

Článok poukazuje na potenciál máp I. a II. vojenského mapovania z hľadiska ich využitia v edukačnom procese, s dôrazom na sekundárne vzdelávanie (ISCED 2 – 4)² príslušníkov slovenskej minority v Maďarsku.

¹ Medzinárodné štandardné členenie vzdelávania (angl.: The International Standard Classification of Education, skrátene ISCED).

² Bližšie *International Standard Classification of Education ISCED 2011* (2012, p. 36 – 37, 41 – 42, 45).

Slovenské enklávy na starých mapách

Staré mapy predstavujú zdroj informácií o konkrétnom území v minulosti. Porovnaním dobového kartografického podkladu so súčasnou mapou možno získať predstavu o zmenách miestnej krajiny v období vymedzenom vročením (dátumom vzniku) dotknutých informačných zdrojov.

Žudel (2007, s. 32 – 33) a Machajdíkova a Ragačová (2005, s. 83 – 84) uvádzajú, že najstaršie kartografické diela, ktoré znázorňujú územie historického Uhorska vznikli v 16. storočí. Ide o Lazarovu (1528)³ a Laziovu mapu (1556).⁴ Tieto pramene ukazujú oblasti dnešného Maďarska pred príchodom slovenských kolonistov. Majú malú mierku (cca 1 : 1 100 000, príp. 1 : 1 400 000) a vyznačujú sa veľkou polohovou nepresnosťou. Cenný je však ich obsah, miestopisné názvoslovie (toponymá) v latinčine a graficko-výtvarné stvárnenie (*obrázky č. 1 a 2*).



Obrázok č. 1: Ohyb Dunaja na výreze Lazarovej mapy (1528)

Zdroj: https://en.wikipedia.org/wiki/Tabula_Hungariae#/media/File:Tabula_hungariae.jpg.

³ https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/2/2d/Tabula_hungariae.jpg. Jej autor *Lazarus Roseti*, občianskym menom *Michal Rozen (Rožeň)*, pôsobil ako tajomník ostrihomského arcibiskupa a neskôr ako opát v cisterciatskom kláštore v Štiavniku na Spiši. Pochádzal z Rožňových Mitíc v Trenčianskej stolici. – Žudel (2007, s. 32 – 34, 39).

⁴ <https://mapy.mzk.cz/mzk03/001/052/185/2619316383/>.

Z hľadiska identifikácie (vybraných) slovenských enkláv na starých mapách majú význam rukopisné mapy vojenských inžinierov z konca 17. až prvej polovice 18. storočia. Ide o diela L. F. Marsilia (tiež Marsiglia), J. Ch. Müllera⁵ a predovšetkým S. Mikovíniho, ktorý do Belových *Vedomostí* (lat. *Notitia Hungariae Novae historico-geographica...*) pripravil mapy strednej mierky (približne 1 : 160 000) Pilišskej (obrázok č. 3)⁶, Peštianskej (1737)⁷ a Novohradskej stolice (1742).⁸



Obrázok č. 2: Ohyb Dunaja na výreze Laziovej mapy (1556)

Zdroj: <https://mapy.mzk.cz/mzk03/001/052/185/2619316383/>



Obrázok č. 3: Ohyb Dunaja na výreze Mikovíniho mapy Pilišskej stolice (1737)

Zdroj: <https://mapy.mzk.cz/mzk03/001/052/358/2619316533/>

Štúdium procesu skultúrňovania krajiny centrálnych a južných regiónov Uhorska (t. j. väčšiny územia Maďarska) slovenským etnikom podporujú kartografické práce tzv. Jozefského (1766 – 1787)⁹ a Františkovho mapovania (1819 – 1869);¹⁰ (obrázky č. 4 a 5). Klein (2003, s. 14 – 15), Boltižiar a Olah (2009, s. 50 – 52) uvádzajú, že tieto mapy

⁵ O osobnosti a kartografických prácach J. Ch. Müllera bližšie Semotanová – Cajthaml – Močíčková et al. (2023).

⁶ <https://mapy.mzk.cz/mzk03/001/052/358/2619316533/>.

⁷ <https://mapy.mzk.cz/mzk03/001/052/357/2619316535/>.

⁸ <https://mapy.mzk.cz/mzk03/001/052/349/2619316551/>.

⁹ Alebo tiež mapy I. vojenského mapovania. Mapovanie územia habsburskej monarchie sa začalo počas panovania M. Terézie, avšak kartografické práce sa ukončili v roku 1785 za vlády Jozefa II.

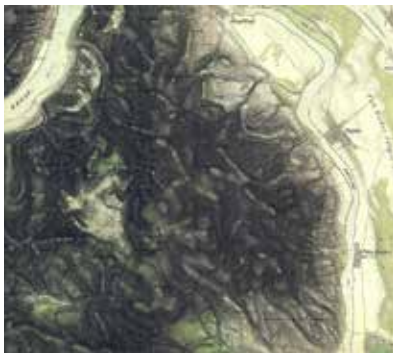
¹⁰ Tiež II. vojenské mapovanie (realizovalo sa počas panovania Františka I., resp. II.).

v mierke 1 : 28 800 pomerne spoľahlivo dokumentujú sídliskový, geografický a hospodársky obraz krajiny slovenských enkláv v druhej polovici 18. až v druhej tretine 19. storočia, čo má význam z hľadiska ich aplikácie vo vyučovacom procese v rámci sekundárneho vzdelávania.



**Obrázok č. 4: Ohyb Dunaja (časť)
na výreze mapy z obdobia
I. vojenského mapovania (1783)**

Zdroj: <https://maps.arcanum.com/en/map/firstsurvey-hungary/>.



**Obrázok č. 5: Ohyb Dunaja (časť)
na výreze mapy z obdobia II. vojenského
mapovania (1841)**

Zdroj: <https://maps.arcanum.com/en/map/firstsurvey-hungary/>.

Identifikácia obsahu starých máp, online databázy

Mapy I. a II. vojenského mapovania sa vyznačujú precíznosťou vyhotovenia a spoľahlivým znázornením informácií pomocou farebných plôch a mapových znakov. Identifikáciu obsahu týchto kartografických prameňov možno realizovať „čítaním mapy“, t. j. vizuálnou interpretáciou objektov a javov znázornených na mapovom diele. Výklad obsahu konkrétnej mapy uľahčujú vysvetlivky (tiež legenda alebo mapový kľúč) s množinou líniových, bodových a plošných mapových znakov. Mapový kľúč k Jozefskému¹¹ a Františkovmu mapovaniu¹² je sprístupnený na internete (<https://www.arcanum.com>) alebo v publikácii A. Jankó a B. Porubskej (2013, s. 36 – 39, 72 – 78).

¹¹ <https://static-cdn.arcanum.com/media/mapire/legend/firstsurvey.pdf>

¹² <https://static-cdn.arcanum.com/media/mapire/legend/secondsurvey1.pdf>

Kartografické diela z 18. a 19. storočia, ktoré ukazujú slovenské enklávy (a dobové toponymá v nemeckom, maďarskom alebo v slovenskom jazyku) na území dnešného Maďarska sa dajú získať v digitalizovanej podobe (on-line) prostredníctvom webovej aplikácie *Mapire* (<http://mapire.eu/en>), ktorú zastrešuje iniciatíva Arcanum. Kolekcia starých máp je dostupná aj na stránkach <https://mapy.mzk.cz> a <https://www.chartae-antiquae.cz/cs> (mápy severných prihraničných oblastí).

Využitie starých máp v edukačnom procese

„Čítanie mapy“ predstavuje efektívny spôsob získavania priamych informácií a logických záverov o historickej krajine územia, ktoré je znázornené na mape (Pravda, 1997, s. 117 – 118, 120 – 124; Benová, 2009, s. 5). Ide o inovatívnu aktivizujúcu metódu vzdelávania, ktorá podporuje kartografickú gramotnosť a jej rozvoj u edukanta, resp. pedagóga v rámci sekundárneho vzdelávania. Zlepšuje úroveň porozumenia a interpretácie obsahu mapy (vrátane výpočtu jej mierky), rozvíja kartografické zručnosti, samostatnosť a tvorivosť žiaka alebo študenta pri práci s kartografickým prameňom pri integrovanej výučbe humanitných a prírodovedných predmetov.

Ako príklad integrovanej výučby histórie/dejepisu, geografie/zemepisu a matematiky na sekundárnom stupni vzdelávania uvádzam „čítanie“ mapového výrezu modelového územia z obdobia I. vojenského mapovania (obrázok č. 6). Náplňou tejto didaktickej metódy je analýza a interpretácia obsahu mapy (líniových, bodových a plošných znakov) s použitím dobového mapového kľúča. Tieto aktivity môže doplniť výpočet mierky mapového výrezu, čím sa zvýrazní medzipredmetový charakter prierezovej témy (bližšie Račková, 2013; Vojtaššáková, 2021). Analogicky môžu žiaci/študenti pod vedením pedagóga analyzovať obsah máp identického územia z mladších období prostredníctvom kartografických diel z obdobia II. a III. vojenského mapovania alebo špeciálnych (vojenských) a základných máp z 20. storočia.



1 : 31 600



Obrázok č. 6: Projekt seminárnej práce: interpretácia „čítania“ mapového výrezu (obsah mapy a výpočet mierky) z obdobia I. vojenského mapovania (1782 – 1784)

Autor: D. Baďurová (2024)

Záver

Článok poukazuje na potenciál máp I. a II. vojenského mapovania z hľadiska ich využitia v edukačnom procese, s dôrazom na sekundárne vzdelávanie (ISCED 2 – 4) príslušníkov slovenskej minority v Maďarsku.

Z hľadiska identifikácie (vybraných) slovenských enkláv na starých mapách majú význam rukopisné mapy L. F. Marsiglia (Marsiglia), J. Ch. Müllera a S. Mikovíniho z konca 17. až prvej polovice 18. storočia. Štúdium a vzdelávanie v téme skultúrňovania krajiny slovenským etnikom na území dnešného Maďarska umožňujú kartografické práce tzv. Jozefského (1766 – 1787) a Františkovo mapovania (1819 – 1869) v mierke 1 : 28 800. Tieto mapy sú sprístupnené v digitalizovanej podobe (on-line) prostredníctvom webovej aplikácie *Mapire* (<http://mapire.eu/en>). Identifikáciu ich obsahu v rámci výučby humanitných alebo prírodovedných predmetov na škole možno realizovať vizuálnou interpretáciou objektov a javov znázornených na mapovom diele (tzv. „čítanie mapy“).

Výklad obsahu príslušnej mapy podporuje mapový kľúč, ktorý je taktiež prístupný on-line (<https://www.arcanum.com>).

„Čítanie mapy“, doplnené o výpočet mierky mapy, predstavujú efektívny spôsob získavania priamych informácií a logických záverov o historickej krajine slovenských enkláv na území dnešného Maďarska. Ide o inovatívnu aktivizujúcu metódu vzdelávania, ktorá podporuje kartografickú gramotnosť a jej rozvoj u edukanta, resp. pedagóga v rámci sekundárneho vzdelávania. Zlepšuje úroveň porozumenia a interpretácie obsahu mapy, rozvíja kartografické zručnosti, samostatnosť a tvorivosť žiaka alebo študenta pri práci s kartografickým prameňom pri integrovanej výučbe dejepisu/histórie, zemepisu/geografie a matematiky na sekundárnom stupni vzdelávania. Využívanie starých máp v edukačnom procese teda prispieva k fixácii didaktických informácií o súdobých reáliách a zároveň podporuje zachovanie historickej pamäte miestnej krajiny.

LITERATÚRA

- BENOVÁ, Alexandra: Hodnotenie dotazníkov zameraných na čítanie obsahu mapy. In: *Kartografické listy*, 2009, č. 17, s. 5 – 12.
- BOLTIŽIAR, Martin – OLAH, Branislav: *Krajina a jej štruktúra (Mapovanie, zmeny a hodnotenie)*. Nitra: FPV UKF 2009. 150 s.
- HRMO, Roman – KRIŠTOFIAKOVÁ, Lucia: Zvyšovanie kvality vyučovacieho procesu uplatnením prvkov TQM. In: *Materials Science and Technology*, 2008, roč. 8, č. 1, s. 1 – 5. Dostupné na: https://www.mtf.stuba.sk/buxus/docs/internetovy_casopis/2008/1/kristofiakova.pdf
- JANKÓ, Annamária – PORUBSKÁ, Bronislava: *Vojenské mapovanie na Slovensku 1769 – 1883*. Bratislava: Pamiatkový úrad Slovenskej republiky 2013. 144 s.
- KLEIN, Bohuš. *Významné mestá Slovenska na tajných mapách 18. storočia*. Bratislava: Veda 2003. 160 s.
- MACHAJDÍKOVÁ, Elena – RAGAČOVÁ, Júlia: Slovensko na mapách v 16. – 20. storočí. In: *Kartografické listy*, 2005, č. 13, s. 83 – 91.
- PRAVDA, Ján: Poznatky získané čítaním máp a problém ich klasifikácie. In: *Geografický časopis*, 1997, roč. 49, č. 2, s. 115 – 126.
- RAČKOVÁ, Zuzana: *Využitie medzipredmetových vzťahov v projektovom vyučovaní na ZŠ (Osvedčená pedagogická skúsenosť edukačnej praxe)*. Banská Bystrica: Metodicko-pedagogické centrum 2013. 36 s. Dostupné na: https://archiv.mpc-edu.sk/sites/default/files/projekty/vystup/4_ops_rackova

zuzana-vyuzitie_medzipredmetovych_vztahov_v_projektovom_vyucovaní_na_zs.pdf

SEMOTANOVÁ, Eva – CAJTHAML, Jiří – MOČIČKOVÁ, Jitka et al.: *Jan Kryštof Müller : barokní kartograf*. Praha: Academia 2023. 279 s.

ŽUDEL, Juraj: Osobnosť Lazara, tvorcu mapy Uhorska z roku 1528. In: *Slovenská archivistika*, 2007, roč. 62, č. 2, s. 32 – 40.

ŠTUDENTSKÉ PRÁCE A INTERNETOVÉ PRAMENE

BAĎUROVÁ, Dáša: *Šenkvice a okolie na mape z obdobia I. vojenského mapovania (1782 – 1784)*. Projekt seminárnej práce. Trnava: FF UCM, 2024.

International Standard Classification of Education ISCED 2011. Montreal: UNESCO Institute for Statistics, 2012. 85 pp. Dostupné na: <https://uis.unesco.org/sites/default/files/documents/international-standard-classification-of-education-isced-2011-en.pdf>

<https://www.arcanum.com>

<https://www.chartae-antiquae.cz>

<http://mapire.eu>

<https://mapy.mzk.cz>

https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/2/2d/Tabula_hungariae.jpg.

SUMMARY

Slovak Enclaves on Old Maps

(content identification, online database and use in educational process)

The article points out the potential of the maps of the 1st and 2nd military mapping in terms of their use in the educational process, with an emphasis on secondary education (ISCED 2–4) of members of the Slovak minority in Hungary.

The study and education on the topic of the cultivation of the landscape by Slovak ethnic groups in the territory of present-day Hungary is made possible by the cartographic works of the so-called Josephine (1766–1787) and Franciscian survey (1819–1869) at a scale of 1 : 28 800.

These maps are available on in digitised form (on-line) via the Mapire web application (<http://mapire.eu/en>). Identification of their content in the context of teaching humanities or natural sciences in secondary school can be done by visual interpretation of the objects and phenomena depicted on the map (so-called „map reading“). The correct interpretation of the content of a given map is supported by a map key with a set of line, point and area map features, which is also available online at <https://www.arcanum.com>.

„Map reading“, supplemented by the calculation of the map scale, is an effective way of obtaining direct information and logical conclusions about the historical landscape of Slovak enclaves in the territory of present-day Hungary. It is an innovative and activating method of education, which promotes cartographic literacy and its development in the student or teacher in secondary education. It improves the level of understanding and interpretation of map content, develops cartographic skills, independence and creativity of the pupil or student when working with cartographic sources in the integrated teaching of history, geography and mathematics at the secondary level of education. The use of old maps in the educational process thus contributes to the fixation of didactic information about contemporary realities and at the same time promotes the preservation of the historical memory of the local landscape.

Kontakt

prof. RNDr. et Mgr. Peter Chrastina, PhD.

Katedra historických vied a stredoeurópskych štúdií

Filozofická fakulta

Univerzita sv. Cyrila a Metoda v Trnave

peter.chrastina@ucm.sk

Úrad pre Slovákov žijúcich v zahraničí

Palisády 29/A

817 80 Bratislava

peter.chrastina@uszz.sk

Uplatnenie biografickej metódy v edukačnej praxi

Miroslav Kmet'

Cieľom workshopu bolo predstaviť učiteľskej verejnosti využitie biografickej metódy vo výučbe prostredníctvom osobnej korešpondencie Ľudovíta Haana (1818 – 1891), významného evanjelického kňaza a dejateľa z Békešskej Čaby, v priereze jeho života. Práve jeho životná dráha a v priebehu života meniace sa postoje sú svedectvom turbulentných zmien počas 19. storočia v kontexte vývinu intelektuála, jeho názorov a postojov zvlášť ohľadom nacionalizmu a patriotizmu. Z mladíka až nadšene a afektovane prezentujúceho príklon k slovenskému/slovanskému presvedčeniu a národnému hnutiu, píšucemu básne v tomto duchu, sa postupom času v multikultúrnom dolnozemskom prostredí vyvinul uhorský vlastenec, predstaviteľ tzv. dvojitej identity, používajúci maďarčinu aj v rodine. Haanova korešpondencia i spomienky vydávajú svedectvo aj o súdobom šoku z pandémie cholery.

Jeho životný príbeh a literárna činnosť predstavujú istý archetyp dolnozemského slovenského intelektuála. Ide o jednu z najpozoruhodnejších osobností slovenskej Dolnej zeme vôbec. Získal vysokú odbornú i spoločenskú reputáciu v súdobom Uhorsku, ktorú nepoznamenal ani jeho slovenský pôvod, ani jeho občasné aktivity na poli národného života.

Z hľadiska etnickej a národnej identity prešiel zaujímavú cestu od zapáleného slovenského (a slovanského) študenta kollárovskeho typu¹ – čo vyjadril prijatím mena Jaroslav – cez pragmaticky vystupujúceho príslušníka čabianskej honorácie a oponenta štúrovského hnutia a jeho programu až po ideológa tzv. dvojitej identity, t. j. súčasne intelektuálne osvojenej uhorskej (maďarskej) a po predkoch zdedenej slovenskej. Ján Sirácky o ňom napísal: „Prvý seriózny historik dolnozemských Slovákov [...] vyvíjajúci veľké úsilie o porozumenie medzi maďarským a slovenským ľudom“.² Haan venoval veľkú pozornosť vyhľadávaniu, zbieraniu a vydávaniu písomných prameňov, a to nielen pre potreby regionálnej histórie v békešsko-čanádskej oblasti, ale nezabúdaj ani na archív Matice slovenskej. Svedčí o tom jeho zachovaná korešpondencia s J. M. Hurbanom a F. V. Sasinkom. Pomerne aktívne sa angažoval v zberateľskej činnosti pre archív Matice a po jej zrušení pre F. V. Sasinka. Osvojil si Sasinkov zámer vytvoriť zbierku starých listín v českom a slovenskom jazyku, preto počas archívnych výskumov odpisoval takéto listiny, resp. odpisy získal inak, a posielal ich Sasinkovi.

Názorový vývoj dolnozemskeho intelektuála L. Haana zreteľne odzrkadľujú jeho listy. Korešpondoval hlavne v maďarčine, bibličtine a slovenčine, podľa toho, kto bol adresátom. V intenciách svojich odborných záujmov komunikoval s historikmi, s predstaviteľmi kultúry či národovcami. V jeho listoch sme nenašli veľa osobných motívov, zvyčajne sa zameriaval na vecné záležitosti svojich výskumných a publikačných aktivít, predplatného za tlač atď. Zachovali sa napr. listy, ktoré písal Ľudovítovi Hroboňovi, Jánovi Leškovi, Jánovi Zigmundíkovi, Samuelovi

¹ Z čias štúdií v Prešove sa zachovali Haanove zápisky (1836) s viacerými básňami – napr. *Oda k národu slawskému*, *Lazar umjragcuj*, *Vlast a národ*, *Oda pri príležitosti perwého Sedenj Společn. Čslowanské w Prešowe dně 25^{ho} Září 1836*. Haanove študentské verše prezrádzali jeho slovanské zanietenie, napr.: „... Ah! kam ste posli stjny Swatopluka? / Sláwný Karle Čechů otče, Hus učení, / Sobiesky, Zrínyi, Pětr wládny / Hwězdohoř Jaroslav, kde pak ste?... W Europe každý reč, zvyki národa / Šwého wychwalugjc rozširowat hledj, / gen Sláwowé vlastnj nešetřj / wjce reč a zvyki co papoušek ...“ Ľudevit Haan, *Jegyzőkönyv 1836 tól*, Slovenská národná knižnica – LA, Martin, sign. MJ 58. Popri poézii v češtine a členstve v „českoslovanskom“ spolku však Haan písal básne aj po maďarsky.

² SIRÁCKY, Ján: Niektoré historicko-etnografické aspekty a problematika výskumu dolnozemských Slovákov. In: *Slováci v zahraničí*, 3, 1979, s. 101.

Bodorovskému, Jozefovi M. Hurbanovi, Frankovi V. Sasinkovi, Fridrichovi Baltikovi. Ľ. Haan povzbudzoval aj ďalších evanjelických kňazov na Dolnej zemi, napr. Juraja Mrvu v Petrovci, aby sa venovali dejinám svojich osád a miestnych cirkví.³ Haan písal v „čistej“ biblictine, tak ako bol na tento liturgický jazyk slovenských evanjelikov zvyknutý, menej v „haanovskej“ slovenčine, ktorej korene sú jednak v čabianskom dialekte, jednak v čítaní súdobej slovenskej spisby (podľa normy M. Hatalu).

Slovanské/slovenské presvedčenie sa v podmienkach spoločenskej reality Békešskej župy u Haana modifikovalo, jeho myslenie sa postupne posunulo k oponovaniu voči slovenskému národnému hnutiu, reprezentovanému martinským centrom. Haanova idea tzv. dvojitej identity kotvila v predstave potreby harmonického spolunažívania Slovákov a Maďarov (a ďalších etníc) v kontúrach dolnozemskej reality, ktorú dokázal preniesť na celouhorskú rovinu. Odmietal maďarský šovinizmus aj tzv. panslavizmus, avšak svoje verejne prezentované postoje filtroval spoločenskými konvenciami. V zmysle ním formulovaných humanistických názorov vyslovil napr. idealistickú predstavu, že v budúcnosti samotné národnosti pominú. Ak vraj jestvujú ľudia „bez vyznania“, v budúcnosti môže dôjsť k tomu, že sa rozrastú rady tých, ktorí sa nebudú hlásiť k žiadnej národnosti. Ľudia sa nebudú „biť“ kvôli jazyku, ba dokonca, zrejme bude jestvovať celosvetový jazyk, ktorý spojí ľudstvo a nebude viac dôvodov na spory a konflikty v jazykovej (resp. etnickej) otázke. Veľmi zaujímavé a cenné poznatky o živote čabianskych Slovákov, zmenách v živote slovenskej komunity, o cirkevnej a školskej problematike, svojom vlastnom živote, miestami v širších spoločenských a kultúrnych súvislostiach spracoval Ľ. Haan vo svojich po maďarsky písaných memoároch, ktoré však mystifikujú názvom *Haan*

³ Okrem iného Haan Mrvovi v liste zo 17. januára 1886 uviedol: „... *Petrovác veľká cirkev: vyše 7 tisíc duší. Takáto by si veru zaslúžila, aby jej kňaz vydal monografiu. Prečo sa k tomu nepričiníte, drahý pane bratre? Pri kanonické vizitácii ste okrem toho museli spísať krátku históriu cirkve vašej. Nuž, túto málo rozšíriť! Zanimavo by bolo zvlášte pre vašich cirkevníkov udať, skáde která familia prišla do Petrovca. Či nemáte moju monografiu Čaby? Až nie, vďaka Vám ju pošlem. Rád som keď vidím, že sa kolegovia s literatúrou zaoberajú!...*“. SIRÁCKY, Ján: *Dlhé hľadanie domova*. Martin: MS, 1985, s. 130.

Lajos naplója (Denník Ľudovíta Haana).⁴ Haan začal svoje pamäti písať v januári 1870 a zostavoval ich niekoľko rokov. Postupoval chronologicky od čias svojho detstva a registroval dôverne známy každodenný život s jeho výraznými zmenami počas 19. storočia („od práchna cez zápalky a petrolejové lampy po elektrinu“). Zachytil rôzne sociálne javy aj politické deje. Iste zamýšľal svoje pamäti niekedy publikovať, ale text zjavne nestihol dokončiť a niektoré jeho pasáže boli „prirodväžne“ na zverejnenie. Pamäti Haanovi zrejme poslúžili aj ako istý psychický ventil pre subjektívne úvahy či konštatovania, napr. v súvislosti s pomermi vnútri čabianskej honorácie alebo v prípade prejavov antipatie voči Ľ. Štúrovi, martinskému centru či „panslavizmu“ vo všeobecnosti, kým voči maďarskému nacionalizmu zostal „korektný“.

Vybrané úryvky predstavujú jeden z príkladov ako pracovať s uvedeným materiálom, teda týmto druhom egodokumentov. Zadané úlohy a otázky (vychádzajúc z Bloomovej taxonómie) navigujú absolventov kurzu ako k problematike pristupovať vrátane špecifik (akými sú súdobé oslovenia, pojmy, skratky). V záverečnej časti workshopu bolo predstavených niekoľko variácií použitia biografickej metódy – napr. metódou štruktúrovaného životopisu, paralelných životopisov, pomocou otázok postupne odhaľujúcich identitu postavy, výrokov dokumentujúcich charakter postavy a pod.

⁴ Rukopis Haanových memoárov je uložený v Országos Széchenyi Könyvtár, Budapest, Hung. 1952. Až v r. 1971 vyšiel výber úryvkov z týchto memoárov v bibliofilskom vydaní – *Haan Lajos naplója / részletek* (Denník Ľudovíta Haana / úryvky) – v počte 450 číslovaných kusov. Knižka v rozsahu 118 s. vyšla v edícii Bibliotheca Bekesiensis, editorom bol János Papp, vydavateľa: Békés Megyei Könyvtár, Munkácsy Mihály Múzeum, Rózsa Ferenc Gimnázium és Szakközépiskola igazgatósága, Városi Tanács, 1971). Preklady niektorých úryvkov z týchto pamäti publikoval Ján Chlebnický v práci *Čabianska čítanka 1* (Békešská Čaba 1996), Ján Gomboš v periodikách *Čabiansky kalendár* (2006, 2007) a *Dolnozemskej Slováku* (2006). Rozsiahlejší výber z Haanových memoárov a jeho „slovenskej“ korešpondencie pripravili József Demmel a Csaba Katona. DEMMEL, József – KATONA, Csaba: *Slovenský kňaz, maďarský historik. Listy a denník Ľudovíta Haana*. Békéscsaba – Budapest: VÜSM – MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történeti Intézet, 2016. Celý memoár Ľudovíta Haana a jeho korešpondencia vyšli v edícii Korridor Könyvek. Editori pramennej edície boli József Demmel a Csaba Katona. DEMMEL, József – KATONA, Csaba: „*aki tót pap létére is magyar író*”. *Haan Lajos levelei és visszaemlékezései*. Békéscsaba – Budapest: VÜSM – MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történeti Intézet, 2017.

Prezentovaný textový materiál:

1) Ľudovít Jaroslav Haan Samovi Bohdanovi Hroboňovi (1838)

List Samovi B. Hroboňovi (1820 – 1894), básnikovi, reprezentantovi štúrovského hnutia (v čase napísania listu ešte študentovi na lýceu v Levoči), z dňa 3. novembra 1838 je napísaný v mladícky patetickom slovanskom či kollárovsom duchu, popritom obsahuje aj výhrady voči štúrovej spoločnosti v Bratislave. Dvadsaťročný Haan vtedy študoval na ev. kolégiu v Prešove (1834 – 1840) a bol členom českoslovanskej aj maďarskej študentskej spoločnosti (Haanove názory sa po štúdiách v Prešove, hlavne pod dojmom ďalších zážitkov v Nemecku a potom doma v Békešskej župe začali modifikovať a v liste proklamované „slovanské“ názory viac-menej opustil. Opatrnosť prejavov v národnostných otázkach sa neskôr stala preňho typickou).

W Prešowe 1838 dne 3ho - Listop.

Milý bratře Slowáku!

Odpustjte Mi, že na Waše mně wělice milé psánj tak pozdě odpowídám [nečitateľné] se tým, že sem ani přjležitosti, ani času dostatečného neměl Wám Uctu a djk můg wygewiti, tjm neočakáwanegšjm mi byl Wáš list, tjm wětšj mně naplnil radostj, radostj nad tjm, že Wy, gehožto horliwost a láska ku Národu mi giž dáwno powědomá gestit, za wůdce spolubratřů Slowáků zwolen gste; radostj nad tjm, že Wy negen slowěm, ale i prjkladem lásku ku matce našj milé, Slawii, rozněcugete, gehožto důkaz patrny gest ted zase z mrtwjch zhrjšený kežmarský spolek; radostj nad tým, že w prsách wašjch sauhlas citů mých nacházege, wěrně Wám prawici mau podáwati můžem, právěm a radostně Wás bratřem mjm w Národu nazjwage.

U mne náhradná křew činj rodinu : ale rodina mi gest každý ten, kdo city mjm rowné pěstuge, rodina mi gest každý ten, kdo wěrně a horliwě Dobro a Blahoslawěnstwj Národa mého napomáhá. – Drahý bratře! My dwa sme se předtjm geděn druhemu neznámj, na kwětaucým poli národnosti sešli; žádně pochybnosti nemám, že se i na něm gednuo wartugme: ale obychem se nelaučili aspon tak blahý widuce staw Slowáků w Uhrách, gaký gest ted.

(...)

Ale giž gsem se i welmi prodlužil. Pozdrawte ode mne wšech wěrnjch Slowáků. Gá, obgimage Wás bratersky zůstávám

Wáš

wěrný prjtel a brateř w národu

Ludewjt Jaroslaw Haan.

Otázky a úlohy:

1. Komu bol list určený? Aké oslovenia autor použil – a porozmýšľajte prečo?
2. Vyberte slová a slovné spojenia, ktoré demonštrujú jeho postoj v národnej otázke.
3. Charakterizujte dôvody, prečo dvadsaťročný mladík v tom čase prezentoval takéto názory.

2) Ludovít Haan Jánovi Leškovi⁵ (1873)

Haan písal o spoločných cirkevných záujmoch oboch, hlavne však spomenul vyčíňanie cholery v meste.

Welebný Pane,

Drahý Bratře w Panu!

(...) Dowolte, abych som sa aj já Wám zawdačil po jednom wýtisku mojej Cithari Sanctorum, Pamětností bčabanských a Zpráwy o školach našich čabianských.

(...)

Ufám sa, že z čistýho wýnosu Cithari S. budem moct wyše 150 zl. udelit w Rewúci.

U nas anjel smrti počíná hrozně kosit. Na Sarwaši a Orošháze trwá cholera už čtvrtý týden a předca umierá denně do 30 lidí. Na Čabe zjawila sa asi před týdnom. Wčera sme mali už 20 pohrabow a dnes tež tolik. Smutný nam bude iste konec Julia a počiatok Augusta, ked sa ešte wätšmi zapradie do této wěliké cirkwi, čo očakáwat můžeme. Mezitim, co w rukach Božích sme! Stanež se wůla Jeho!

⁵ Ján Leška (1831 – 1909), náboženský spisovateľ, bol vtedy ev. farárom v Bzinčiach.

U Was to prawda chýr o podobné bide!? I jakožebý i, w tom wašom kraji, při tom zdrawém powětří? Žiw Was jen všemohaucý Hospodin, milý a drahý Bratře, k prospechu cirkwi.

Milost Pana našeho JKr. s wámi!

Zústáwám s úctou

Waš

na Čabe. 1873

dne 19 Julia

úpr. Ctitel a Bratr w Panu

Lud. Haan

Otázky a úlohy:

1. Ako Haan popísal príchod pandémie cholery?
2. Čo svedčí o rýchlom postupe choroby?
3. Dešifrujte oslovenia použité autorom.
4. Vysvetlite prvú a druhú vetu.
5. Ktoré súdobé skratky sú v liste použité?

E. Haan v spomienkach napísal:

„Ludia umierali na túto chorobu veľmi náhle. Pamätám sa, raz večer sme sedeli ja i moji rodičia na lavičke pred farou, richtár Matej Likerec sa práve vracal domov z obecného domu, moji rodičia sa ho spýtali, koľkí v ten deň zomreli. Richtár bol už na druhý deň mŕtvy.“

Pamätal si, že v rodine sa vtedy chránili pred chorobou čuchaním octu a „cholerového roztoku“, ktorý mal „čistiť vzduch“.

Dolnozemske komunity mali v 19. storočí už predchádzajúce skúsenosti s cholerovými epidémiami a pandémiami. V regióne Békešskej župy ich zaznamenal Ľudovít Haan. Od 9. júla do 27. augusta 1831 zomrelo v Békešskej Čabe 2019 ľudí (z toho 651 evanjelikov, 306 katolíkov, 51 pravoslávnych a 11 židov), v roku 1849 umrelo v dôsledku cholery približne 900 osôb a v roku 1855 asi 400.⁶ Ľudí zarážala rýchlosť úmrtia po nakazení.

⁶ HAAN, *Pametnosti békeš-čabánske*, 1866, s. 17.

Čo sa dialo v Sarvaši počas prvej vlny cholery, naznačil **Michal Žilinský** nasledovne:

„Lid gakoby ohromený stál, když widěl, že pod nekolik hodinami negmoc-něgssj chlapy padagj a že pod několik dnemi celé familie wymjragj. Nikdo nesmel nemocných opatrit. Mrtvých, gegichž počet pod krátkým časem byl wisse tisjc, nemožná wec byla rádně pochowáwat a tak tedy pohrebowánj byli do společných, welikých hrobů.“⁷

Úloha: Vyberte hlavné fakty, ktoré dokumentujú závažnosť pandémie.

V Starej Pazove v rokoch 1871 – 1873 podľašlo cholere 1142 osôb vrátane farára Benjamína Reussa (dňa 25. júla 1873).⁸ Úrady zakázali jarmoky a hromadné podujatia, cholera sa ale rýchlo šírila počas letných horúčav, umierali stovky ľudí – v Báčsko-bodrožskej župe umrelo od začiatku roka do začiatku augusta asi 1800 ľudí. Keď sa zdalo, že choroba ustupuje, znova prepukla koncom augusta v Novom Vrbasi a Kysáči.⁹ V Hložanoch v roku 1873 na cholera zomrelo 365 ľudí (*„boly dni, že aj po 18 truhiel stálo pred chrámom“*).¹⁰

Aký zmätok vládol v tej dobe z hľadiska príčin pandémie, svedčí názor L. Haana v jeho spomienkach:

„Tento rok vo veľkej miere vládla na Čabe cholera. Sledoval som, ako sa to vyvíja, šíri a robil svoje vlastné pozorovania. Hovorila, že cholera je vo vzduchu a šíri sa vzduchom. A myslím si, že posledná príčina cholery nie je vo vzduchu, ale v pôde. Najprv sa zhoršuje pôda a potom sa pôda zhoršuje vzduchom. Keby bola cholera vo vzduchu a šírila by sa iba vzduchom, chorobu by z jedného konca mesta na druhý preniesol silnejší vietor. [...] Pôda sa znehodnocuje a vzduch sa potom zhoršuje, keď sa pôda odparuje. V pôde musia byť nejaké drobné, možno neviditeľné huby,

⁷ ŽILINSKÝ, *Dějepis Městečka Sarwaš a opis nyněgssich jeho poměrů*, 1872, s. 39.

⁸ B. Reuss v obci pôsobil od r. 1866 a podľa M. Bodického išlo o dobrosrdečného človeka, avšak bez „národného povedomia“. VEREŠ, Vladimír: Príspevky k dejinám našej cirkvi. In: *Ročenka slovenskej a. v. kresťanskej cirkvi v SFR Juhoslávii XX. – 1976 s prílohou kalendára na rok 1977*, s. 38.

⁹ *Národné Noviny*, 1873, roč. 4, č. 108 (11. 9.), s. 3.

¹⁰ Z dejín cirkve v Hložanoch. In: *Tranowský, ewanjelický kalendár na rok 1905*, s. 100.

ktoré tam, kde nájdú živiny, šíria sa z ulice na ulicu a prenášajú choleru spórmí.“¹¹

Úloha: Zistite skutočný pôvod cholery.

3) Ľudovít Haan Frankovi V. Sasinkovi (1874)¹²

Tajomníkovi Matice slovenskej Sasinkovi napísal o najbližších bádateľských plánoch svojich a zaťa Michala Žilinského v rámci plánovaného výjazdu Maďarskej historickej spoločnosti. List je svedectvom Haanovho záujmu prispieť do archívu Matice odpismi „slovenských listín“.

Přewelebný Pane!

Mam čest oznámit, že zítřejšího dne s maďarskou historickou společností nastaupim cestu do Bystrice. Pobawim sa tam až do konca tohto mesice a mienim sa oddať ku přeskúmaňu archiwu Radwanskowského w Radwani. Jestližebych tam asnád nejakau pamatnejšau listinu w slowenskom jazyku nalezol, odpišem ju a sdelim Přewelebnosti Wašej pře matičný archiw. Moj zať Žilinsky mieni do Štiawničky odcestowať s tou istou společností ku přeskúmaňu Rewayovského archiwu. Požiadal som i jeho, aby, jestliže čo slowenského nalezne, to podobně odpísal a Přewelebnosti Wašej sdělil.

Zostávám s úctou

Přewelebnosti Wašej

na ten čas w Pešti.

1874 dne 18 Aug.

ponižený služ. a uprimný ctitel

Lud. Haan

čabianský ew. slb kazatel

Otázky a úlohy:

1. Objasnite záujem Haana na uvedenej činnosti.
2. Dešifrujte ďalšie oslovenia.
3. Vysvetlite skratku ev. slb.

¹¹ Haan, Lajos: *Naplója*. Prepis rkp. úryvkov zo spomienok, písaných po maďarsky. Za poskytnutý materiál ďakujeme Výskumnému ústavu Slovákov v Maďarsku. [e-mail 15.09.2020]

¹² Slovenská národná knižnica – Literárny archív (SNK – LA), Martin, sig. M 90 A 33

4) Ľudovít Haan Frankovi V. Sasinkovi (1876)¹³

Haan vyjadril potešenie, že po zrušení Matice slovenskej znovu začal byť Sasinek publikačne aktívny. Poslal mu listiny, ktoré však mal Sasinek vydať pod svojím menom, a ďalej sa venoval svojim vydaným prácam a Žilinským redigovanej *Ročenke*.

Welebný Pane!

Radujem sa z toho, že sa Vám zase otvorilo pole účinkovania. Prosim, keď bude mať vychádzať Vaš „Letopis“ raďte ma o tom uvědomit, abych sa mezi odberatelow přihlásil. – Čo sa tich dwú listin dotýče, lepší bude, keď jich pod vašim menom vydáte. Teraz by ma ešte genirovalo, keby pod mojím menom vyšly.

(...)

Tie listiny z Justhowského archívu a spolu ešte asi 150 iních, na békešskau župu sa vzťahujúcich, mňou w komorskom archíve copirovanich, mienime so Žilinským vydať na jar, pakliže budeme mať – peniazi k tomu.

Odporúčajme Was ochraně Wšemohaucieho, som s úctou

Vaš

na Čabe. 1876.

dňa 1 Febr.

úprimný ctiteľ

Lud. Haan

Otázky a úlohy:

1. Povedzte, o čom vypovedá nasledujúca veta: „Čo sa tich dwú listin dotýče, lepší bude, keď jich pod vašim menom vydáte.“
2. Vysvetlite Haanovu aktivitu v súvislosti s Justhovským archívom.
3. Objasnite prítomnosť predstaviteľov turčianskej šľachty Justhovcov v Békešskej župe. O čom vypovedá?

¹³ SNK – LA, Martin, sig. M 90 A 33

5) Ľudovít Haan Samuelovi Bodorovskému¹⁴ (1877)¹⁵

List dosvedčuje ich spoluprácu pri vyhľadávaní prameňov (slovacík) v archívoch.

*Urozený, blahorodý Pane
a drahý příteli!*

(...) Člowěk může byt' aj maďarským, aj slowenským spisowatelom a při tom předca dobrým vlastencom. W Sasinkowom Letopisu už vyšly aj tje dvě listiny, od králownej Marii, které som si bol odpísal wo vašom mestskom archiwě. Jestliže ešte aj za tím niečo podobnieho zanimaweho, na cirk. historiú sa wztahujúceho naleznete, bud slowenského, aneb latinského, prosím, uwědomte ma o tom.

Ostatně do d'alšej lásky odporučaný zostávam s úctou

Waš

*na Čabe. 1877.
dne 24 Jan.*

*upř. oddaný ctitel
Lud. Haan*

Otázky a úlohy:

1. Vysvetlite túto vetu: „Člowěk může byt' aj maďarským, aj slowenským spisowatelom a při tom předca dobrým vlastencom.“ Čo touto výpoveďou Haan myslel?
2. Ako to odzrkadľuje situáciu v Uhorsku?

¹⁴ **Samuel Bodorovský** (1825 – 1891), slovenský národovec, od roku 1872 bol mestským notárom v Banskej Bystrici. Spolupracoval najmä s Lichardom, Sasinkom, Križkom, Dobšínským, Zechenterom-Laskomerským.

¹⁵ SNK – LA, Martin, sig. M 6 A 5

6) Ľudovít Haan Ľudovítovi Hroboňovi (1877)¹⁶

V liste sa venoval najmä problému vybavenia štipendia pre Hroboňovho syna, ktoré riešil zrejme barón Belo Radvanský (Haanov kolega-historik), a svojim ťažkostiam vo farárskom úrade najpočetnejšieho ev. cirkevného zboru v Uhorsku.

Drahý a úprimný Brat môj!

Toho týždňa som bol s Radvanským a dozvedel som sa od neho, že Syn tvoj zaslané stipendium, o ktoré si i mne bol písal skutočne obdržal. Radujem sa z toho srdečne. Všemohaucý Hospodin nach bude pomocníkom driečnému synkowi tvojmu, aby si z neho vychovať mohol samého služebníka Páně. Ak ma pBoh bude žiwiť a žiwiť i Jeho, časom môže byť mojim kaplánom. Radvansky mi rozprával, že mal dosť bojov, pokiaľ stipendium to vychodil. Wěř mi, že je Radvansky v tomto ohľade hodná chlapina, ktorý na srdci nosí los knazow ewanjelických a jejich synkow.

Čože wy robíte? ak sa ma Samko?

Ja len žijem do wóli božej. Ženička moja často chorá. Nemoc jej sa wyložiť nedá: awšak pri tom koná svoje denné práce.

Seberini teraz na wizitácii po békešských cirkwách.

Kaplána som od Decembra po Junius nemohol dostať, tak malo je theologow. Teraz je u mňa Lacjak Emil, kterýho som si do konca Augusta iba požičal od zwolenského seniora Raaba, býwalého to mojho kaplána. W Auguste ho musím vrátiť. Dosiaľ sa ale wrátja naši mladicy z Nemecka.

Pozdrawujem twojich milích a som

Tvoj

upr. priateľ

na Čabe 1877

Lud. Haan

dne 12 Junia

¹⁶ SNK – LA, Martin, sig. 44 RR 2

Otázky a úlohy:

1. Zistite, kto bol uvedený Radvanský.
2. Ako ho Haan charakterizuje?
3. V ktorej časti listu vypovedá o súkromnom živote?
4. V ktorej časti listu sa venuje profesijným záležitostiam?

V zmysle ním formulovaných humanistických názorov vyslovil napr. idealistickú predstavu, že v budúcnosti samotné národnosti pominú.

„Čím lepšie sa vytvoria a zdokonalia dopravné prostriedky – čo podľa môjho názoru časom dospeje k tomu, že ľudia budú cestovať vo vzduchu – tým väčšími budú zanikať prekážky, ktoré doteraz tvorili hory, rieky atď. medzi krajinami a národmi, taktiež zanikne aj nacionalizmus a nastúpi globálny humanizmus. Ak sa nám dnes zdá čudným, že voľakedy kvôli vierovyznaniu ľudia viedli proti sebe vražedné vojny, tak sa nám budú naše pravnúčatá smiať pre naše rojčenie za svoju národnosť, pre ktorú sme nenávideli jeden druhého a pre ktorú sme sa jeden proti druhému obrátili. Tieto časy, samozrejme, prídu veľmi neskoro, po mnohých stáročiach“.

Haan tiež v zásade v herderovsko-štúrovskom duchu vyjadril – v 70. rokoch 19. storočia – nádej v perspektívu budúcnosť Slovanov:

„Príde vtedy, keď slovanský živel splní svoju historickú misiu, lebo v tom som si istý, že takáto misia naňho čaká. 80-miliónový národ nestvorila Božia vôľa zbytočne. Vo svetových dejinách musí ešte zahrať svoju úlohu. V dávnych časoch mal významnú úlohu grécky element, potom latinský, v stredoveku nemecký a teraz nasleduje slovanský živel. Keď aj tento posledný zostarne a zohrá svoju úlohu, vtedy príde tá [...] doba, nie doba nacionalizmu, ale doba humanizmu pomocou kresťanskej myšlienky, ktorá všetky národy integruje“.¹⁷

Otázky a úlohy:

1. Charakterizujte osobu Ľudovíta Haana na základe uvedených úryvkov.
2. Ako sa zmenili jeho postoje od ranej mladosti?

¹⁷ HAAN, Ľudovít: Spomienky / úryvok. In: Dolnozemský Slovák, 11 (26), č. 4, 2006, s. 11.

Hodnotenie odborníčky:

„Haan si uvedomil, že jeho vlastné postavenie a postavenie dolnozemskeho slovenskeho kolektívu ho predurčuje k tomu, kliesniť cestu zmierenia jazykov a kultúr, nadhodiť otázku dvojkultúrnosti. Patri medzi prvých, ktorí takto zmýšľali. Haan chcel cieľavedome sformovať typ intelektuála, aký si vyžadovalo dané prostredie, v ktorom žil a pracoval. Táto jeho snaha by bola príkladom, modelom aj dnes medzi tunajšou dolnozemskou slovenskou (a dodajme k tomu, hádam aj tunajšou maďarskou) inteligenciou. Celkom sa mu to nepodarilo. Dokonca, ak chceme byť presnejší, musíme uznať, že táto snaha vyústila v neúspech. Prekážala mu v tom doba, neporozumenie, ktoré ho sprevádzalo na oboch stranách: tak u slovenských a českých rovesníkov, ako aj u maďarskej inteligencie, ktorá brala na vedomie v prvom rade jeho „maďarsky“ motivovanú, vlasteneckú činnosť v prospech maďarskej kultúry; o jeho vzťahoch k slovenskej kultúre sa vôbec nezmieňoval...“¹⁸

LITERATÚRA

- DEMME, József – KATONA, Csaba (eds.): *Slovenský kňaz, maďarský historik. Listy a denník Ľudovíta Haana*. Békéscsaba – Budapest: VÚSM – MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történeti Intézet 2016. 149 s.
- DEMME, József – KATONA, Csaba (eds.): „*aki tót pap létére is magyar író*“. *Haan Lajos levelei és visszaemlékezései*. Békéscsaba – Budapest: VÚSM – MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történeti Intézet 2017. 419 s.
- DIVIČANOVÁ, Anna: *Dimenzie národnostného bytia a kultúry*. Békésska Čaba: VÚSM 2002. 533 s.
- HAAN, Ludewit: *Pamietnosti békeš-čabánske*. Pešť: Tlačou Horňánskeho a Hummela 1866. 82 s.
- HAAN, Augustín Ľudovít: *Obrazy zo starej Čaby. Spomienky zo začiatku 19. storočia* (Preklad Jána Gomboša). In: *Čabiansky kalendár*, 2006, s. 34 – 36.
- HAAN, Augustín Ľudovít: *Spomienky na starú Čabu*. (Úryvok z denníka, preklad Jána Gomboša). In: *Čabiansky kalendár*, 2006, s. 36 – 38.
- HAAN, Ľudovít: *Spomienky / úryvok*. Preklad Jána Gomboša. In: *Dolnozemský Slovák*, roč. 11(26), č. 4, 2006, s. 10 – 11.

¹⁸ DIVIČANOVÁ, Anna: *Dimenzie národnostného bytia a kultúry*. Békésska Čaba: VÚSM 2002, s. 487 – 488.

- HAAN, Ľudovít: Politický a verejný život v Békešskej župe pred rokom 1848/49. (Preklad Jána Gomboša). In: *Čabiansky kalendár*, 2007, s. 30 – 32.
- CHLEBNICKÝ, Ján (zod. red.): *Čabianska čítanka I. / Csabai olvasókönyv I.* Békešská Čaba: Slovenský výskumný ústav v Békešskej Čabe 1996. 267 s.
- PAPP, János (red.): *Haan Lajos naplója: részletek.* Békéscsaba: Rózsa Ferenc Gimnázium 1971. 116 s.
- SIRÁCKY, Ján: Niektoré historicko-etnografické aspekty a problematika výskumu dolnozemskej Slovákov. In: *Slováci v zahraničí* 3, 1979, s. 94 – 107.
- SIRÁCKY, Ján: *Dlhé hľadanie domova.* Martin: Matica slovenská 1985. 527 s.
- VEREŠ, Vladimír: Príspevky k dejinám našej cirkvi. In: *Ročenka slovenskej a. v. kresťanskej cirkvi v SFR Juhoslávii XX. – 1976 s prílohou kalendára na rok 1977*, s. 38.
- ŽILINSKÝ, Michal: *Dějepis Městečka Sarvaš a opis nyněgssích jeho poměrů.* Pešť: Tisk. Hornyánszky 1872. 154 s.

PRAMENE

- Národné Noviny, 1873, roč. 4, č. 108 (11. 9.), s. 3.
- Országos Széchenyi Könyvtár, Budapešť, Quart. Hung. 1952.
- Slovenská národná knižnica – Literárny archív (SNK – LA), Martin
- SNK – LA, Martin sig. M 90 A 33
- SNK – LA, Martin, sign. MJ 58.
- SNK – LA, Martin, sig. M 6 A 5
- SNK – LA, Martin, sig. 44 RR 2

SUMMARY

Application of the Biographical Method in Educational Practice

The aim of the workshop was to introduce educators to the use of the biographical method in teaching through the personal correspondence of Ľudovít Haan (1818–1891), a prominent Lutheran pastor and public figure from Békéscsaba, presented across the timeline of his life. His life journey and the evolution of his views over time bear witness to the turbulent changes of the 19th century in the context of the intellectual's development, particularly in regard to nationalism and patriotism.

From a young man who enthusiastically and emotionally expressed a strong inclination toward Slovak/Slavic identity and the national movement – writing poetry in this spirit – he gradually transformed, in the multicultural environment of the southern regions, into a Hungarian patriot representing the so-called dual identity, even using Hungarian at home.

Haan's correspondence and memoirs also provide testimony to the contemporary shock caused by the cholera pandemic. Selected excerpts serve as examples of how to work with such material—this type of ego-document. The assigned tasks and questions (based on Bloom's taxonomy) guide course participants on how to approach the topic, including specific features such as contemporary forms of address, terminology, and abbreviations.

In the final part of the workshop, several variations of using the biographical method were presented—e.g., the method of structured biography, parallel biographies, identity-revealing question techniques, character-revealing statements, and others.

Kontakt

prof. PaedDr. Miroslav Kmet', PhD.

Katedra histórie

Filozofická fakulta

Univerzita Mateja Bela v Banskej Bystrici

Miroslav.Kmet@umb.sk

ŠTÚDIE

Ako učitelia komunikujú: Analýza interakcií učiteľov s rodičmi a žiakmi v slovenskom národnostnom školstve v Maďarsku

Mária Ďurkovská – Lucia Heldáková

Úvod

Škola ako prostredie, v ktorom deti trávajú významnú časť svojho času, má veľkú zodpovednosť za ich vzdelávací a kultúrny rozvoj. Jej úloha je obzvlášť dôležitá v menšinových komunitách. Postupný pokles počtu žiakov navštevujúcich slovenské školy v Maďarsku vyvoláva značné obavy o budúcnosť slovenskej menšiny v tejto krajine. Preto je nevyhnutné tejto problematike venovať odbornú pozornosť.

Fungovanie slovenských národnostných škôl ako komplexného javu nie je dostatočne prebádané a väčšinou redukované skôr na parciálne výskumy (Tušková, 2016). Národnostná výučba sa realizuje na základe zákona o právach národností – na žiadosť ôsmych rodičov je možné zorganizovať v obci národnostnú výučbu. V súčasnosti v Maďarsku existuje okolo 90 školských inštitúcií, ktoré zákonné predpisy definujú ako slovenské národnostné školy. Reforma verejného školstva, ktorá sa začala v Maďarsku v 90. rokoch 20. storočia, pozitívne ovplyvnila aj národnostné školstvo.¹ Podľa nariadenia Ministerstva školstva a kultúry č. 32 z roku 1997 *O vydaní smerníc národnostnej a etnickej výučby* rozoznávame tri typy národnostných škôl: jednojazyčné, dvojajazyčné školy a školy vyučujúce národnostný jazyk ako predmet.

Jednojazyčné školy sú také, v ktorých vyučovanie (okrem maďarského jazyka a literatúry a cudzieho jazyka) prebieha v národnostnom jazyku. V dvojajazyčných školách prebieha vyučovanie dvojajazyčne, ale

¹ Treba konštatovať, že tak ako priaznivo ovplyvnila táto reforma slovenské národnostné základné a stredné školy, tak skomplikovala a sťažila existenciu slovenských katedier v Maďarsku. Išlo o obdobie prebiehajúce v znamení integrácie. Spojenie rôznych fakúlt do jedného celku si vyžadovalo veľa zmien vo vysokoškolskom systéme v rámci celej krajiny (Maruzsová Šebová, 2010, s. 14).

50 % vyučovacích hodín (okrem maďarského a cudzieho jazyka) sa koná v národnostnom jazyku. Nariadenie konkrétne neurčuje predmety, ktoré by sa mali vyučovať v slovenskom jazyku, je to v kompetencii škôl. Jednotlivé inštitúcie samy určujú vo svojich vzdelávacích programoch predmety, ktoré sa budú vyučovať v slovenskom jazyku. Predpokladom splnenia vyššie uvedenej zákonnej povinnosti je dostatočný počet slovensky hovoriacich pedagógov. V školách vyučujúcich národnostný jazyk ako predmet prebieha vyučovanie v maďarskom jazyku, ale do rozvrhu je zakomponovaný aj národnostný jazyk a literatúra a tzv. slovenská vzdelanosť. V týchto školách je počet hodín slovenského jazyka 5 + 1 (týždenne je povinných 5 hodín slovenského jazyka a 1 hodina tzv. slovenskej vzdelanosti.) a podľa zákona je povinná 100 % účasť detí na výučbe slovenského jazyka (Tušková, 2016).

Podľa odborníkov sú hlavnými prekážkami rozvoja slovenského školstva v Maďarsku nedostatočná znalosť slovenského jazyka (keďže mnohé deti zo slovenských rodín už slovenčinu neovládajú), nedostatok kvalifikovaných pedagógov, absencia učebníc v slovenskom jazyku, nízky počet žiakov, roztrieštenosť škôl či obmedzené finančné zdroje (Szabóová Marloková, 2014, s. 119 – 120; Situačná správa Úradu pre Slovákov žijúcich v zahraničí; Žibrita, 2012; Ďurkovská – Kentoš, 2019; Ďurkovská, 2020, Kentoš, 2021).

V tejto súvislosti je potrebné spomenúť aj otvorené listy varujúce pred prebiehajúcim procesom maďarizácie národnostných menšín v Maďarsku. V roku 2007 bolo vydané *Memorandum Slovákov žijúcich v Maďarsku*, v ktorom signatári poukázali na 11 konkrétnych prejavov maďarizácie slovenskej menšiny, vrátane skresleného výkladu histórie s protislovenským obsahom či tzv. výchovy protislovenčínarov (Papuček, 2007).

Komunikácia v školskom prostredí

Komunikácia medzi učiteľmi a rodičmi, ako aj medzi učiteľmi a žiakmi, zohráva kľúčovú úlohu v edukácii. Vedecké štúdie naznačujú, že efektívna komunikácia podporuje lepšie akademické výsledky žiakov, ich sociálnu adaptáciu a celkovú spokojnosť so školským prostredím. Odborné zdroje zdôrazňujú význam rôznych foriem komunikácie, vrátane telefonických rozhovorov a písomných odkazov, pri budovaní pozitív-

nych vzťahov a podpore akademického rastu žiakov. Efektívne realizovaná telefonická ako aj písomná komunikácia medzi učiteľmi a rodičmi, ako aj medzi učiteľmi a žiakmi, má pozitívny vplyv na priebeh edukácie. Používanie týchto vybraných komunikačných nástrojov prispieva k lepšiemu vzdelávaciemu prostrediu a podpore spolupráce medzi všetkými zúčastnenými stranami. Pravidelná a otvorená komunikácia prispieva k lepšiemu porozumeniu, riešeniu problémov a budovaniu pozitívnych vzťahov v školskom prostredí.

Komunikácia medzi učiteľmi a rodičmi

Autori Soňa Koreňová a Kristián Berecz (2023) zaoberajúci sa rôznymi aspektmi komunikácie medzi školou a rodinou, poukazujú na to, že pravidelná a otvorená komunikácia prostredníctvom telefonátov a písomných správ prispieva k lepšiemu porozumeniu potrieb žiakov a k efektívnejšiemu riešeniu vznikajúcich problémov. Zdôrazňujú tiež, že výber vhodného komunikačného kanála by mal zohľadňovať individuálne preferencie rodičov a konkrétnu situáciu. Výsledky z pedagogickej praxe uverejnené na Školskom portále (2009) rovnako dokladujú, že efektívna komunikácia medzi učiteľom a rodičom vedie k zlepšeniu výkonov detí doma i v škole. Rodičia, ktorí sú zapojení do vzdelávania svojich detí prostredníctvom pravidelných telefonických konzultácií alebo písomných správ, prispievajú k zvýšeniu motivácie a sebadôvery žiakov.

Podľa štúdie publikovanej v *School Community Journal* (Epstein, 2018) priamy kontakt medzi učiteľmi a rodičmi prostredníctvom telefonátov a písomnej komunikácie vedie k väčšej angažovanosti rodičov v školskom živote dieťaťa. Konzistentná a pozitívne formulovaná komunikácia môže zlepšiť správanie a akademické výsledky žiakov. Telefónáty s pozitívnym obsahom sú efektívnejšie v porovnaní s písomnými upozoreniami na problémy (Kraft – Dougherty, 2013).

Komunikácia medzi učiteľmi a žiakmi

Výskum publikovaný v *Journal of Educational Psychology* (Rosen et al., 2019) porovnal efektivitu rôznych foriem komunikácie medzi učiteľmi a žiakmi. Závery štúdie ukazujú, že kombinácia osobných rozhovorov,

telefonátov a písomných poznámok môže zvyšovať motiváciu a angažovanosť žiakov. Písomné poznámky s pozitívnym posilňovaním majú dlhodobejší efekt na správanie žiakov ako formálne disciplinárne opatrenia (Cook et al., 2020).

Rovnako i slovenskí odborníci v metodologickej príručke s názvom *Komunikujeme písaním: Metodická príručka pre učiteľov primárneho vzdelávania* (2023) sa zameriavajú na rozvoj písomnej komunikácie medzi učiteľmi a žiakmi. Autori zdôrazňujú, že písomné odkazy, ako sú poznámky či listy, môžu byť efektívnym nástrojom na vyjadrenie podpory, ocenenia alebo poskytnutie spätnej väzby. Takáto forma komunikácie podporuje u žiakov rozvoj písomného prejavu a zároveň posilňuje ich vzťah s učiteľom.

Interné dokumenty slovenských škôl, ako napríklad *Komunikačný manuál Základnej školy Hlboká*, poskytujú konkrétne usmernenia pre učiteľov pri komunikácii so žiakmi a rodičmi. Manuál odporúča využívať telefonické rozhovory a písomné správy na riešenie aktuálnych problémov, pričom zdôrazňuje dôležitosť jasného stanovenia cieľa komunikácie a určenia postupu riešenia.

Metodológia výskumu

Dáta použité v tejto analýze pochádzajú z výskumu realizovaného v období od januára do apríla 2019 v desiatich maďarských župách. Výskumná vzorka zahŕňala 139 učiteľov pôsobiacich v národnostných školách v Maďarsku, pričom dôraz bol kladený na zabezpečenie komplexného pohľadu na komunikáciu v rámci slovenského národnostného školstva v Maďarsku.

Výber respondentov bol uskutočnený na školách všetkých troch typov: jednojazyčných, dvojazyčných a školách, kde sa slovenský jazyk vyučuje ako samostatný predmet. Tieto školy sa nachádzali v mestách a obciach, kde prebieha výučba slovenského jazyka, čím sa zabezpečila variabilita prostredia a skúseností respondentov. Kritériom pre výber učiteľov bolo ich aktívne pôsobenie v slovenskom jazyku, či už v rámci vyučovania slovenského jazyka ako predmetu alebo ako vyučovacieho jazyka. Výber nebol obmedzený na konkrétne identifikačné kritériá, ako vek, pohlavie či lokalita, čím sa dosiahla širšia reprezentatívnosť súboru.

Výskumný súbor pozostával z 11,7 % mužov a 88,3 % žien. Priemerný vek respondentov bol 48,7 rokov, pričom najmladší účastník mal 24 a najstarší 68 rokov. Priemerný vek mužských respondentov bol 43,44 rokov, zatiaľ čo pri ženách predstavoval 49,49 rokov. Geografické zastúpenie ukazuje, že 62 % učiteľov pôsobí v mestách a 38 % v obciach, čo odráža širšie spektrum skúseností a prístupov ku komunikácii.

Z pohľadu typu škôl vyučovalo 7,3 % respondentov na jednojazyčných školách, 48,2 % na dvojajazyčných školách a 43,1 % na školách, kde sa slovenský jazyk vyučuje ako predmet. Jazyková identita respondentov bola rôznorodá: 24,1 % uviedlo slovenčinu ako materinský jazyk, 54 % maďarčinu a 21,2 % uviedlo oba jazyky. Z hľadiska národnostnej identity sa za Slovákov označilo 54 % respondentov, za Maďarov 18,2 % a kombináciu slovenskej a maďarskej národnosti uviedlo 27,7 % opýtaných.

Aprobácia pedagógov bola rozdelená do ôsmich kategórií, ktoré reflektujú rozmanitosť pedagogického zázemia a špecializácií. Jednoodborový slovenský jazyk vyštudovalo 16,5 % respondentov, kombináciu jazykov 17,3 %. Aprobáciu v humanitných vedách (napríklad pedagogika, história, výchovy) malo 15,1 %, v oblasti prírodných vied 6,5 %. Do kategórie „iné“ patrilo 8,6 % učiteľov, ktorí síce formálne neštudovali slovenčinu, avšak slovenský jazyk ovládajú. Vychovávatelia predstavovali 10,1 % vzorky, čím bola do výskumu zahrnutá aj oblasť mimo tradičného akademického vyučovania. Najpočetnejšou skupinou boli učitelia primárneho vzdelávania (1. – 4. ročník základnej školy), ktorí tvorili 20,9 % vzorky.

Takto navrhnutá metodológia poskytuje komplexný pohľad na komunikačné praktiky v slovenskom národnostnom školstve v Maďarsku a umožňuje analyzovať ich súvislosti s odbornou aprobáciou pedagógov a rôznymi sociokultúrnymi faktormi.

Výsledky

Komunikácia medzi učiteľmi, žiakmi a rodičmi predstavuje základný pilier kvalitného vzdelávacieho procesu. V prostredí slovenského národnostného školstva v Maďarsku táto komunikácia zohráva osobitnú úlohu, pretože nielen podporuje akademický rozvoj žiakov, ale zároveň prispieva k udržiavaniu národnostnej identity. Analýza zahŕňa štyri hlavné

formy komunikácie: písomné odkazy, telefonáty, stretnutia s kolektívom a individuálne stretnutia. Každá z týchto foriem bude podrobne zanalyzovaná podľa aprobácie pedagógov s cieľom identifikovať kľúčové trendy a príčiny pozorovaných rozdielov.

Písomné odkazy so žiakmi a rodičmi

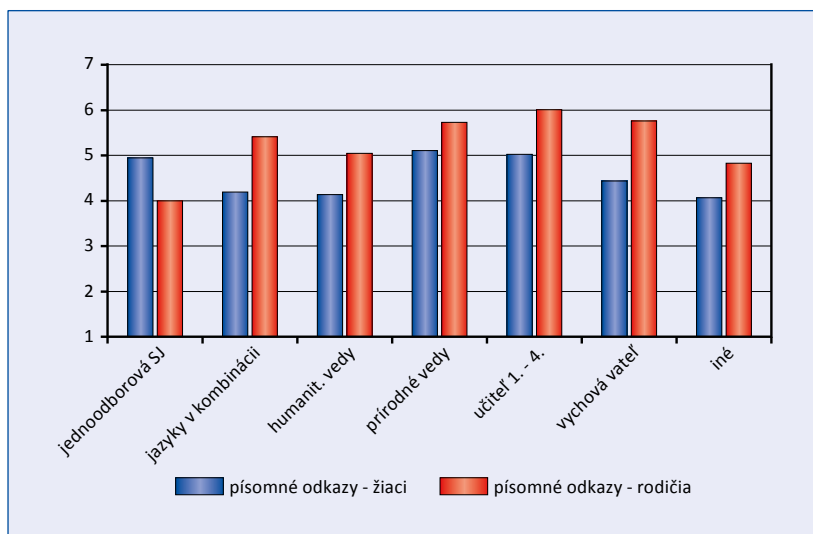
Písomná komunikácia, zahŕňajúca správy v žiackych knižkách, písomné oznamy a e-mailovú korešpondenciu, predstavuje dôležitý nástroj pri prenose informácií medzi školou, žiakmi a rodičmi. Pedagógovia rôznych odborných zameraní sa líšia v miere využívania písomných odkazov pri komunikácii so žiakmi a rodičmi. Pri komunikácii so žiakmi sa písomné odkazy najčastejšie využívajú v prírodných vedách (5,13) a na 1. stupni základných škôl (5,03), čo môže súvisieť s potrebou jasného a systematického odovzdávania informácií. Naopak, najmenej ich využívajú učitelia humanitných vied (4,14) a kategória „iné“ (4,08), čo môže naznačovať preferenciu verbálnej komunikácie alebo iných foriem sprostredkovania informácií.

Vyššie skóre u učiteľov prírodných vied môže súvisieť s potrebou poskytovať podrobné inštrukcie k experimentom, domácim úlohám či projektom, ktoré si vyžadujú presné zadania. Naopak, učitelia prvého stupňa často komunikujú písomne, pretože mladší žiaci ešte nemusia byť schopní spoľahlivo odovzdať ústne odkazy rodičom. Písomné oznamy v žiackych knižkách či cez e-mail tak slúžia ako dôležitý komunikačný kanál medzi školou a rodinou.

Pri komunikácii s rodičmi sa však ukazuje odlišný trend. Najvyššiu mieru využívania písomných odkazov vykazujú učitelia 1.–4. ročníka (6,00), vychovávatelia (5,79) a pedagógovia prírodovedných predmetov (5,75). Tieto skupiny pravdepodobne využívajú písomnú komunikáciu na pravidelné informovanie rodičov o školských povinnostiach a správaní detí. Naopak, najnižšie hodnoty v tejto oblasti dosahujú učitelia jednodoborovej slovenčiny (4,00) a kategória „iné“ (4,83), čo môže znamenať, že uprednostňujú iné formy komunikácie, ako sú osobné stretnutia či telefonický kontakt.

Celkové výsledky naznačujú, že písomná komunikácia so žiakmi sa viac využíva v odboroch, kde je potrebná presnosť a štruktúra, zatiaľ čo v prípade rodičov je dôležitá najmä na 1. stupni a výchovných ob-

lastiach, kde pedagógovia pravdepodobne častejšie poskytujú rodičom formálne informácie o vývine a správaní detí.



Graf č. 1: Komunikácia formou písomných odkazov

Telefonická komunikácia so žiakmi a rodičmi

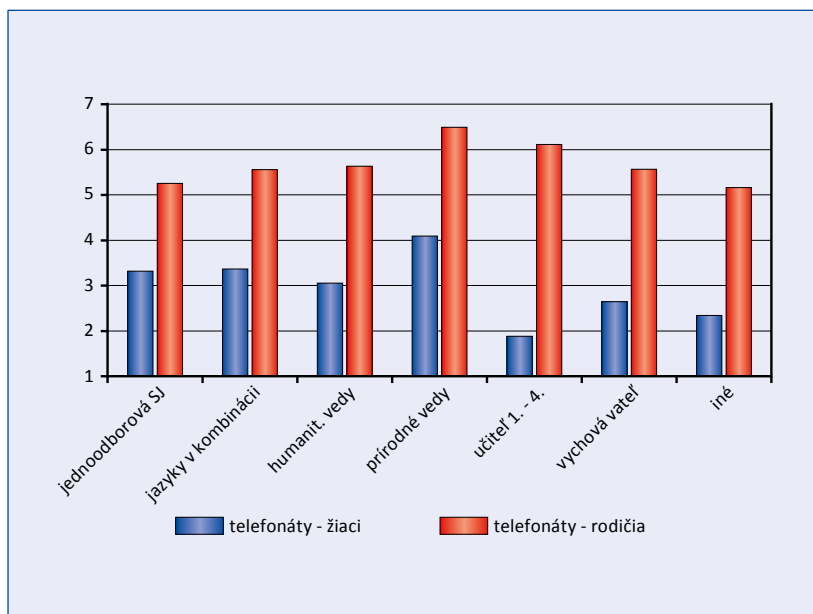
Telefonická komunikácia je efektívnym nástrojom na riešenie problémov, avšak jej využívanie sa líši v závislosti od aprobácie pedagógov. Učitelia prírodných vied dosiahli v komunikácii so žiakmi najvyššie hodnotenie (4,13), čo môže súvisieť s potrebou konzultácií týkajúcich sa individuálnych projektov alebo domácich úloh. Dôležitým aspektom je aj veková skupina žiakov, ktorým sa prírodné vedy vyučujú. Stredoškolskí študenti alebo starší žiaci druhého stupňa základnej školy sú už zvyknutí využívať technológie na komunikáciu a môžu byť viac naklonení telefonickým konzultáciám s učiteľmi, najmä ak im to pomáha lepšie zvladať náročnejšie učivo.

Naopak, učitelia 1.–4. ročníka dosiahli najnižšie hodnotenie (1,90), čo môže byť spôsobené viacerými faktormi. Jedným z hlavných dôvodov je veková štruktúra žiakov. Mladší žiaci ešte nie sú zvyknutí komunikovať cez telefón v rámci vzdelávacieho procesu a ich komunikačné

schopnosti nemusia byť dostatočne rozvinuté na efektívne riešenie školských úloh týmto spôsobom. V praxi sa často uprednostňuje kontakt s rodičmi, ktorí sprostredkujú informácie medzi učiteľom a dieťaťom, čím sa znižuje potreba priameho telefonického kontaktu.

Ďalším faktorom môže byť technologická dostupnosť. Nie všetky deti v tomto veku majú vlastný mobilný telefón alebo prístup k spoľahlivému spojeniu, čo obmedzuje možnosti telefonického kontaktu. Ak komunikácia prebieha cez rodičov, nemusí byť taká efektívna či častá. Okrem toho malé deti môžu mať zábrany telefonovať alebo jednoducho nevedia viesť rozhovor s učiteľom, formulovať otázky a porozumieť inštrukciám cez telefón.

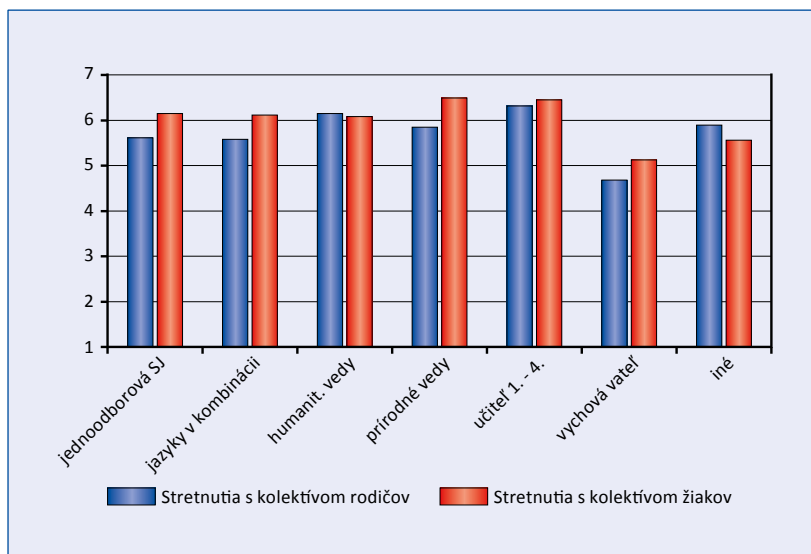
Pri komunikácii s rodičmi dominujú učitelia prírodných vied (6,50) a učitelia 1.–4. ročníka (6,14). Tieto výsledky poukazujú na vysokú mieru angažovanosti v riešení akademických problémov a podpory žiakov mimo triedy. Telefonická komunikácia s rodičmi v týchto prípadoch pravdepodobne slúži na rýchle riešenie aktuálnych otázok týkajúcich sa hodnotenia alebo správania žiakov.



Graf č. 2: Komunikácia formou telefonátov

Stretnutia s kolektívom rodičov a žiakov

Stretnutia s kolektívom rodičov a žiakov zohrávajú dôležitú úlohu v školskom prostredí, pretože umožňujú riešiť spoločné problémy, posilňovať vzťahy medzi učiteľmi, žiakmi a rodičmi a podporovať spoluprácu v rámci vzdelávacieho procesu. Najvyššie hodnotenie v tejto oblasti dosiahli učitelia 1.–4. ročníka (6,34 s rodičmi a 6,48 so žiakmi) a učitelia prírodných vied (5,86 s rodičmi a 6,50 so žiakmi).



Graf č. 3: Komunikácia formou kolektívnych stretnutí

Učitelia prvého stupňa zohrávajú kľúčovú úlohu v prepájaní školy a rodiny, keďže mladší žiaci si vyžadujú intenzívnejšiu podporu, a preto je komunikácia s rodičmi nevyhnutná. Na stretnutiach sa diskutuje o pokroku detí, ich správaní a možných spôsoboch, ako rodičia môžu pomôcť pri učení. Vzhľadom na vek žiakov sa dôraz kladie na úzku spoluprácu s rodinou, čím sa vytvára pevné prepojenie medzi školským a domácim prostredím.

Učitelia prírodných vied zase často organizujú stretnutia so žiakmi i rodičmi v rámci projektového vyučovania, skupinových aktivít či konzultácií o náročnejších témach. Prírodovedné predmety si vyžadujú

jú praktické zručnosti, experimentovanie a riešenie komplexných úloh, ktoré sú často realizované formou spolupráce v tímoch. Preto sú pravidelné diskusie so žiakmi nevyhnutné, aby sa podporila ich samostatnosť a schopnosť pracovať v kolektíve.

Naopak, vychovávatelia dosiahli v tejto oblasti nižšie hodnotenie (4,71 s rodičmi a 5,14 so žiakmi), čo môže súvisieť s ich špecifickou úlohou v rámci školského systému. Keďže sa primárne venujú mimoškolským aktivitám a dohľadu nad žiakmi v školskom klube, ich kontakt s rodičmi je menej formálny a zameriava sa skôr na organizačné záležitosti než na akademické výsledky. Stretnutia s kolektívom teda nie sú také časté ani nevyhnutné ako v prípade učiteľov hlavných vyučovacích predmetov.

Tieto rozdiely ukazujú, že miera zapojenia učiteľov do kolektívnych stretnutí závisí od ich pedagogického zamerania a potrieb žiakov. Učitelia prvého stupňa a prírodovedných predmetov kladú dôraz na systematickú spoluprácu, kým vychovávatelia fungujú viac v neformálnom režime, kde je kolektívna komunikácia menej prioritná.

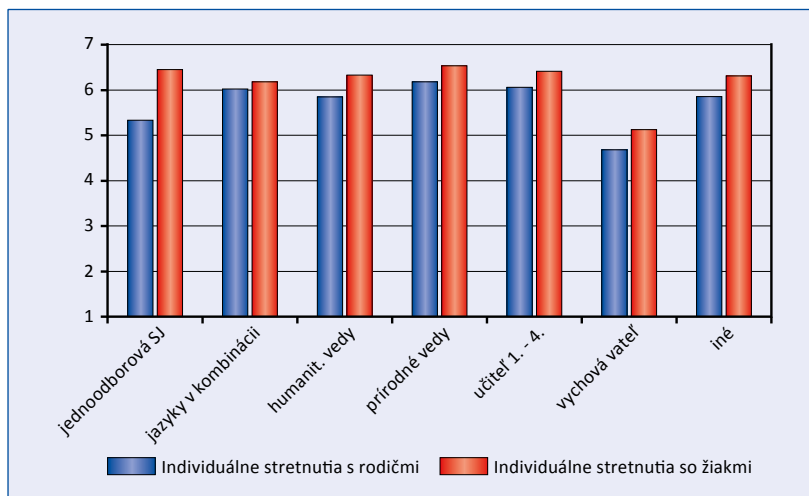
Individuálne stretnutia s rodičmi a žiakmi

Individuálne stretnutia predstavujú jednu z najefektívnejších foriem komunikácie medzi učiteľmi, žiakmi a rodičmi, pretože umožňujú riešiť špecifické potreby každého žiaka a poskytnúť mu cieľnú podporu. Najvyššie hodnotenie v tejto oblasti dosiahli učitelia prírodných vied (6,22 s rodičmi a 6,56 so žiakmi), čo naznačuje, že individuálny prístup je v tomto type predmetov nevyhnutný. Prírodovedné disciplíny často vyžadujú hlbšie vysvetlenia, konzultácie k projektom či prípravu na súťaže, čo vedie k častejším individuálnym stretnutiam so žiakmi.

Podobne aj učitelia 1.–4. ročníka (6,07 s rodičmi a 6,45 so žiakmi) dosahujú vysoké skóre, čo reflektuje ich významnú úlohu v emocionálnej a akademickej podpore mladších žiakov. Keďže deti na prvom stupni často potrebujú viac individuálnej pozornosti a rodičia sa aktívne podieľajú na ich vzdelávaní, je prirodzené, že stretnutia v tejto kategórii sú časté a intenzívne. Učitelia tak riešia nielen študijné výsledky, ale aj adaptačné, výchovné či emocionálne výzvy žiakov.

Naopak, vychovávatelia (4,71 s rodičmi a 5,14 so žiakmi) a kategória „iné“ (5,92 s rodičmi a 6,33 so žiakmi) zaznamenali nižšie hodnotenia,

čo môže súvisieť s menším priestorom na individuálne konzultácie alebo menšou potrebou ich realizácie. Nižšie hodnotenie v týchto kategóriách môže tiež naznačovať, že individuálne stretnutia nie sú ich prioritnou formou interakcie s rodičmi a žiakmi.



Graf č. 4: **Komunikácia formou individuálnych stretnutí**

Celkovo tieto výsledky ukazujú, že individuálne stretnutia sú najčastejšie využívané v prípadoch, kde je nevyhnutné riešiť akademické výzvy, poskytovať odborné konzultácie alebo podporovať individuálny rozvoj žiakov, pričom najväčšiu úlohu v tomto smere zohrávajú učitelia prírodných vied a pedagógovia prvého stupňa.

Diskusia a záver

Výsledky analýzy ukazujú, že schémy komunikácie medzi učiteľmi, žiakmi a rodičmi v slovenskom národnostnom školstve v Maďarsku sú silne ovplyvnené odbornou aprobáciou pedagógov. Dominancia učiteľov prírodných vied vo všetkých analyzovaných formách komunikácie naznačuje, že tento predmet kladie vyššie nároky na spoluprácu a spätnú väzbu. Môže to súvisieť s praktickou povahou výučby prírodovedných

predmetov, ktoré často zahŕňajú projekty a experimenty, vyžadujúce úzku spoluprácu so žiakmi aj rodičmi.

Vysoké hodnotenie učiteľov 1.–4. ročníka v oblasti osobných stretnutí odráža ich ústrednú úlohu pri zabezpečovaní úspešného prechodu žiakov do školského prostredia. Táto skupina pedagógov často čelí výzvam spojeným s adaptáciou mladších žiakov a budovaním základov národnostnej identity. Ich vysoká miera zapojenia do individuálnych konzultácií potvrdzuje význam osobného prístupu v ranom štádiu vzdelávania.

Zaujímavé sú aj výsledky v kategórii „iné“, kde sa ukazuje, že pedagógovia bez formálnej aprobácie v slovenskom jazyku dosahujú nižšie hodnotenia v oblasti písomnej a telefonической komunikácie.

Významnú úlohu v procese komunikácie zohrávajú aj stretnutia s kolektívom rodičov a žiakov. Vysoké hodnotenie v tejto oblasti naznačuje, že školská komunita si uvedomuje dôležitosť kolektívnej diskusie o vzdelávacích cieľoch a kultúrnych hodnotách. V prípade slovenského národnostného školstva v Maďarsku sú takéto stretnutia mimoriadne dôležité, pretože prispievajú k udržiavaniu slovenského jazyka a kultúry v prostredí, kde dominuje iný jazyk a kultúrny kontext.

Záverom možno konštatovať, že efektívna komunikácia medzi učiteľmi, žiakmi a rodičmi je rozhodujúcim faktorom pre úspešné fungovanie slovenského národnostného školstva v Maďarsku. Aj keď analýza ukazuje na silné stránky v oblasti osobnej komunikácie a spolupráce v prírodných vedách, identifikuje aj oblasti, kde sú potrebné zlepšenia, najmä v oblasti formálnej komunikácie a podpory menej kvalifikovaných pedagógov. Budúci výskum by sa mohol zamerať na identifikáciu konkrétnych stratégií, ktoré by pomohli prekonať tieto výzvy a podporili by ďalší rozvoj kvalitnej vzdelávacej praxe v tomto jedinečnom vzdelávacom prostredí.

LITERATÚRA

- COOK, Philip J. – DODGE, Kenneth A. – GIFFORD, Elizabeth J. – SCHULTING, Amy B.: A New Program to Prevent Primary School Dropout: Preliminary Results from a Randomized Controlled Trial. In: *Journal of Policy Analysis and Management*, 2020, roč. 39, č. 2, s. 404 – 432.
- DZIAK, Dávid (ed.): *Komunikujeme písaním: Metodická príručka pre učiteľov primárneho vzdelávania*. 1. vyd. 2023. 97 s.

- ĎURKOVSKÁ, Mária: Slovak Minority Education in Hungary in the 21st Century as Reflected in Empirical Data. In: *Ethnic Relations in Slovakia at the Beginning of the 21st Century*. Eds. Mária Ďurková – Štefan Šutaj – Nikola Regináčová. Košice: UPJŠ, Faculty of Art, 2020, s. 168 – 184.
- ĎURKOVSKÁ, Mária – KENTOŠ, Michal: Perspectives of Slovak National Education in Hungary. In: *Sborník abstraktů z mezinárodní vědecké konference ICOLLE 2019*. Eds. Petr Adamec – Michal Šimáně – Eliška Kovářová. Brno: Mendelova univerzita v Brně 2019, s. 49 – 56.
- EPSTEIN, Joyce L.: School, Family, and Community Partnerships: Preparing Educators and Improving Schools. In: *School Community Journal*, 2018, roč. 28, č. 1, s. 7 – 27.
- KENTOŠ, Michal: Hodnotenie súčasného stavu slovenského národnostného školstva v Maďarsku pedagógmi. In: *Škola a učiteľia: sebareflexia slovenských pedagógov v Maďarsku*. Békešská Čaba: Výskumný ústav Slovákov v Maďarsku, 2021, s. 163 – 176.
- KOREŇOVÁ, Soňa – BEREČZ, Kristián: *Efektívna komunikácia školy s rodičom*. Bratislava: Wolters Kluwer, 2023. 104 s.
- KRAFT, Matthew A. – DOUGHERTY, Shaun M: The Effect of Teacher-Family Communication on Student Engagement. In: *Journal of Research on Educational Effectiveness*, 2013, roč. 6, č. 3, s. 199 – 222.
- MARUŽOVÁ ŠEBOVÁ, Katarína: Dejiny katedry. In: MARUZSNÉ SEBÓ, Katalin – BRIŠKÁR, Juraj. a kol. *Katedra na Labutej ulici. Zborník prác pri príležitosti 60. výročia založenia Katedry slovenského jazyka a literatúry pri Národnom ústave Pedagogickej fakulty Gyula Juhász Segeďínskej univerzity*. Szeged: SZTE Juhász Gyula Felsőoktatási Kiadó, 2010, s. 4 – 20.
- ROSEN, Jessica A. – GLENNIE, Elizabeth J. – DALTON, Benjamin W. – LENNON, John M. – BOZICK, Robert N: Noncognitive Skills in the Classroom: New Perspectives on Educational Research. In: *Journal of Educational Psychology*, 2019, roč. 111, č. 3, s. 547 – 561.
- SZABÓOVÁ MARLOKOVÁ, Júlia: Podpora výchovno-vzdelávacej činnosti Materskej školy, všeobecnej školy, gymnázia a kolégia s vyučovacím jazykom slovenským v Budapešti. In: *Stála konferencia Slovenská republika a Slováci žijúci v zahraničí*. Eds. Pavel Meleg – Matej Uhlík – Milica Sklabinski. Bratislava: Úrad pre Slovákov žijúcich v zahraničí 2014, s. 116 – 120.
- TÓTH, A. Ján: O slovenskom jazyku v školách v Békešskej župe. In: *Používanie slovenského jazyka v Békešskej župe*. Eds. Alžbeta Uhrinová – Mária Žiláková. Békešská Čaba: Výskumný ústav Slovákov v Maďarsku 2005, s. 182 – 201.
- TUŠKOVÁ, Tünde: *Slovenský jazyk v univerzitnom bilingválnom prostredí*. Békešská Čaba: VÚSM 2016. 176 s.

ONLINE ZDROJE

- Celoštátna slovenská samospráva v Maďarsku. Sekcia školstvo. Online. Dostupné na: <http://www.slovaci.hu/index.php/sk/kolstvo>
- PAPUČEK, Gregor: Memorandum Slovákov žijúcich v Maďarsku. 2007. (online). Dostupné na internete: http://www.chelemendik.sk/Memorandum_Slovakov_zijucich_v_Madarsku_829493220.html
- Situačná správa Úradu pre Slovákov žijúcich v zahraničí. (online). Dostupné na internete: <http://www.oslovma.hu/index.php/sk/dokumenty/176-dokumenty/826-slovaci-v-maarsku-situana-sprava-usz>
- Školský portál. *Význam komunikácie s rodičmi* [online]. 2009 [cit. 2025-02-25]. Dostupné na: <https://skolskyportal.sk/skola-rodina/vyznam-komunikacie-s-rodicmi>
- Základná škola Hlboká cesta 4, Bratislava. *Komunikačný manuál* [online]. [cit. 2025-02-25]. Dostupné na: <https://zshlboka.edupage.org/a/komunikacny-manual>
- ŽIBRITA, Pavol: Prečo nie je ľahké byť Slovákom v Maďarsku II. – Školstvo. In: SME 2012. (online). Dostupné na internete: <https://pavolzibrita.blog.sme.sk/c/305500/Preco-nie-je-lahke-byt-Slovakom-v-Madarsku-II-Skolstvo.html>

SUMMARY

How Teachers Communicate: An Analysis of Teacher Interactions with Parents and Students in Slovak Minority Education in Hungary

This study focuses on the crucial role of communication between teachers, parents, and students in Slovak national minority schools in Hungary. Effective communication is shown to enhance students' academic performance, social adaptation, and overall satisfaction with the school environment. The research examines four main forms of communication: written messages, phone calls, group meetings, and individual meetings, analyzing how these vary according to teachers' professional qualifications.

The data were collected between January and April 2019 from 139 teachers across ten Hungarian counties. The sample included educators

from monolingual, bilingual, and schools teaching Slovak as a subject, ensuring diverse experiences. Findings reveal that teachers of natural sciences and primary education have the highest engagement in communication activities, reflecting the need for clear instructional feedback and early student support. Written communication was prevalent among primary teachers due to younger students' limited ability to convey information verbally. Furthermore, telephone communication proved essential for addressing academic and behavioral concerns promptly.

The study highlights the significance of choosing appropriate communication channels tailored to parents' preferences and situational needs. It concludes that open, consistent teacher-family communication fosters greater parental involvement, improves student motivation, and supports the preservation of Slovak national identity in a multilingual context.

Kontakt

Mgr. Mária Ďurkovská, PhD.

Spoločenskovedný ústav

Centrum spoločenských a psychologických vied SAV, v. v. i.

Slovenská akadémia vied

durkovska@saske.sk

Mgr. Lucia Heldáková, PhD.

Spoločenskovedný ústav

Centrum spoločenských a psychologických vied SAV, v. v. i.

Slovenská akadémia vied

heldakova@saske.sk

Etnouvedomovacie procesy a etnické prejavy slovenských pedagógov v Maďarsku

Z výsledkov výskumu Škola a učitelia

Tünde Tušková – Alžbeta Uhrinová

Úvod

Súčasný spoločenský zmeny v Maďarsku ovplyvňujú aj systém vzdelávania. Reformy sa týkajú nielen maďarského školského systému, ale majú vplyv aj na slovenské národnostné školstvo.

Pedagógovia vo všeobecnosti zohrávajú jednu z kľúčových úloh vo vyučovaní procese, rola či misia učiteľov národnostných škôl je však zložitejšia. Ich úloha sa okrem edukácie študentov rozširuje aj o iné etnouvedomovacie aktivity: prostredníctvom výchovy a vzdelávania v jazyku národnostnej menšiny rozvíjajú identitu žiakov, ich emocionálny vzťah k národnostnej kultúre a tradícii.

Cieľ príspevku

Prvoradým cieľom príspevku je prispieť k rozvoju sociolingvistického bádania v okruhu Slovákov v Maďarsku.

Respondenti nášho súčasného výskumu sú pedagógovia a vychovávateľia vyučujúci slovenský jazyk alebo v slovenskom jazyku na rôznych školách v Maďarsku. V príspevku analyzujeme ich sebahodnotenie v oblasti ovládania jazykov.

Zaujímala nás predovšetkým úroveň znalosti a frekvencia používania slovenského jazyka. Okrem úrovne ovládania jazykov sa časť dotazníka venovala pozorovaniu spisovného slovenského / maďarského jazyka a nárečovej podoby slovenského jazyka používaného respondentom.

Boli sme zvedaví na subjektívnu mienku pedagógov o tom, ktorý z týchto jazykov je im bližší, ktorý považujú za krajší, užitočnejší, ťažší a aký je ich citový vzťah k nim atď. Vo výskume sme venovali pozor-

nosť aj otázkam týkajúcim sa dvojazyčnosti respondentov, ich reakciám na výroky súvisiace s dvojazyčnosťou.

Zaoberali sme sa prechodom komunikácie zo slovenčiny do maďarčiny. Interovalo nás, aké sú slovenské jazykové potreby učiteľov vzťahujúce sa na školy a médiá, akú mienku majú respondenti o dvojazyčných nápisoch, názvoch ulíc, pamätných a informačných tabuliach atď.

Do dotazníka boli zaradené otázky, ktoré sa vzťahujú na kultúrne attitúdy. Pýtali sme sa na to, ktorých spisovateľov, ktorú hudbu (slovenskú či maďarskú) majú respondenti radšej, resp. ktorá hymna je im bližšia.

Skúmali sme ich súvislosti s premennými, ako sú: pohlavie, vek, národnosť, materinský jazyk, lokalita, typ školy. Pri analýze jednotlivých otázok sme tieto spojitosti uviedli len v tom prípade, keď bol vzťah významný, resp. signifikantný.

Teoretické a metodické východiská

Dotazníkovou výskumnou metódou získané empirické údaje – aj naše otázky č. 15 – 45, boli spracované pomocou matematicko-štatistických metód v Spoločenskovednom ústave CSPV SAV v Košiciach (o teoretických a metodických otázkach viac Ďurková – Tušková 2019a, 2019b, 2020a, 2020b a v príspevku Márie Ďurkovej v tejto publikácii).

Počas analýzy a interpretácie štatistických údajov sme vychádzali z predošlých výskumov, ktoré sa vzťahovali na skúmanú problematiku (Tušková – Uhrinová, 2021, s. 177 – 234).

Kultúrne postoje

Ďalšie tri otázky sa vzťahujú na kultúrne postoje pedagógov. Pýtali sme sa, *ktorých spisovateľov* (ďalej aj O. 38), *ktorú hudbu* (ďalej aj O. 39) a *ktorú hymnu* (ďalej aj O. 40) *majú radšej*. Respondenti si mali zvoliť príslušnú možnosť na škále, pričom skóre bolo vypočítané zo sedembodovej škály, kde 1=vôbec nesúhlasím a 7=úplne súhlasím.

Prezentované výsledky priniesli zistenia o pozitívnom vnímaní kultúrnych postojov pedagógov našich škôl. V dotazníkoch boli označené len pozitívne orientované varianty s malým rozdielom v priemernom skóre. Na základe materinského jazyka boli odpovede týkajúce sa

kultúrneho postoja pedagógov jednoznačné. Tí učitelia, ktorí majú slovenský materinský jazyk, majú radšej slovenských spisovateľov, slovenskú hudbu, ba dokonca aj slovenskú hymnu.

Učitelia s maďarským materinským jazykom odpovedali práve naopak. Oni vyššie priemerné skóre pripísali maďarským spisovateľom, maďarskej hudbe a maďarskej hymne. Respondenti, ktorí si za svoj materinský jazyk zvolili aj slovenčinu, aj maďarčinu, majú radšej maďarských spisovateľov, maďarskú hudbu, ale slovenskú hymnu.

Pri porovnaní vnímania kultúrnych postojov učiteľov na základe typu školy môžeme konštatovať, že pedagógovia sa skoro rovnako pozitívne vyjadrili o otázke hymny. Dvojitú väzbu prezrádza aj fakt, že učitelia jednojazyčných škôl rovnako pozitívne hodnotili ich vlastný vzťah k slovenským a maďarským spisovateľom ($M=6,30$ v. $M=6,30$). Výrazný rozdiel nie je u našich respondentov ani pri hodnotení ich väzby k hudbe, ale o trochu viac inklinujú k maďarskej hudbe.

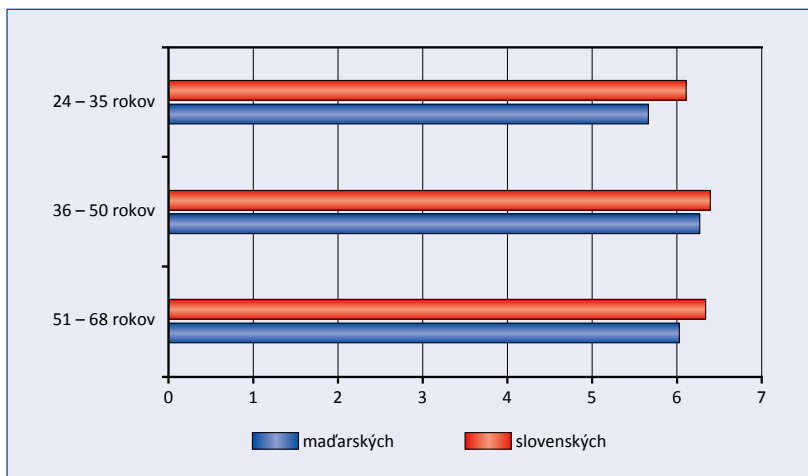
Výsledky preferencie kultúrnych postojov pedagógov na rôznych typoch škôl uvádzame v nasledujúcej *tabuľke*.

	Spisovatelia	(O. 38)	Hudba	(O. 39)	Hymna	(O. 40)
Typ školy	slovenskí	maďarskí	slovenská	maďarská	slovenská	maďarská
Jednojazyčná škola	M=6,30	M=6,30	M=6,10	M=6,70	M=6,77	M=6,77
Dvojazyčná škola	M=6,35	M=6,46	M=6,53	M=6,71	M=6,63	M=6,60
SJ ako predmet	M=5,71	M=6,20	M=6,61	M=6,55	M=6,67	M=6,68

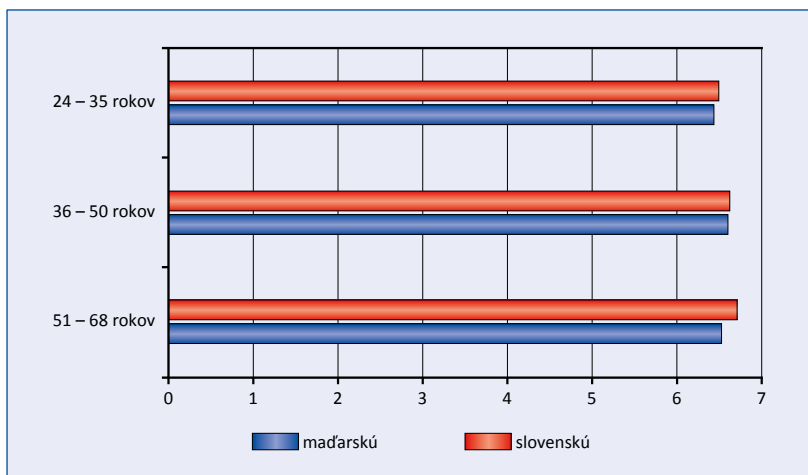
Tabuľka č. 1: Priemerná hodnota kultúrnych postojov učiteľov na základe typu školy
Zdroj: VÚSM

Na základe veku má najpozitívnejší vzťah aj k slovenským, aj k maďarským spisovateľom stredná generácia učiteľov. Štatisticky nie sú výrazné rozdiely týkajúce sa citovej väzby k slovenským alebo maďarským spisovateľom ani v prípade mladej (24 – 35 rokov), ani staršej (51 – 68 rokov) generácie.

Na *grafe č. 1* vidno, že nie je významný rozdiel medzi generáciami, ani čo sa týka ich kultúrnych postojov k slovenskej, resp. maďarskej hudbe.

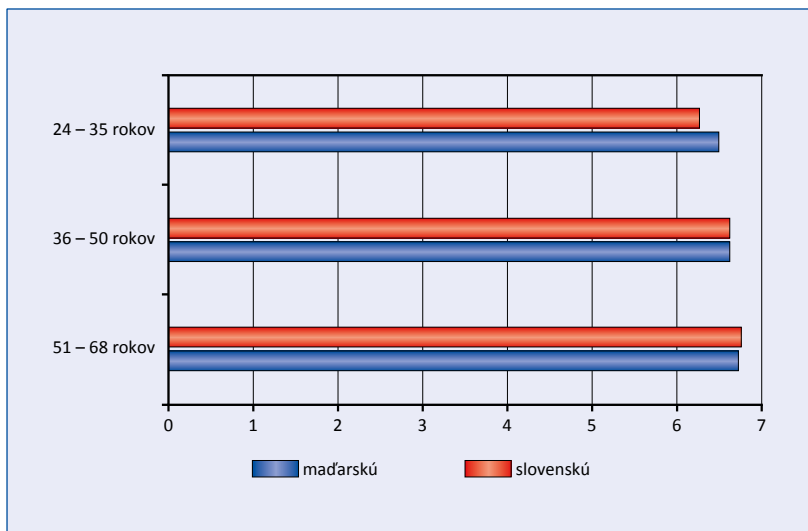


Graf č. 1: Ktorých spisovateľov máte radšej? (parameter vek)
Zdroj: VÚSM



Graf č. 2: Ktorú hudbu máte radšej? (parameter vek)
Zdroj: VÚSM

Táto dvojitosť je charakteristická aj pri posudzovaní citovej väzby k slovenskej a maďarskej hymne (pozri *Graf č. 3*).



Graf č. 3: Ktorú hymnu máte radšej? (parameter vek)

Zdroj: VÚSM

Vo všeobecnosti treba konštatovať, že výsledky priniesli zistenia nielen o pozitívnom vnímaní kultúrnych postojov pedagógov našich škôl, ale aj o ich dvojitej (maďarsko-slovenskej) kultúrnej väzbe. So špecifickosťou, ktorá je daná tým, že naša menšinová kultúra sa zrodila v dvojobsahových (maďarsko-slovenských) kultúrnych systémoch, sa môžeme stretnúť aj pri ďalších našich sociolingvistických výskumoch v okruhu Slovákov v Maďarsku (Tóth – Tušková – Uhrinová – Žiláková, 2005, s. 276 – 279, Tušková, 2016, s. 115 – 121).

Slovenská komunikácia v škole

Nasledujúca otázka sa zameriava na používanie slovenčiny pedagógom v škole *počas prestávok a mimo školy*. Respondenti mali zvoliť príslušnú možnosť na sedembodovej posudzovacej škále, kde 1=nikdy a 7=veľmi často. Odpovede v pozitívnom poli škály sú medzi 5 a 7 bodmi.

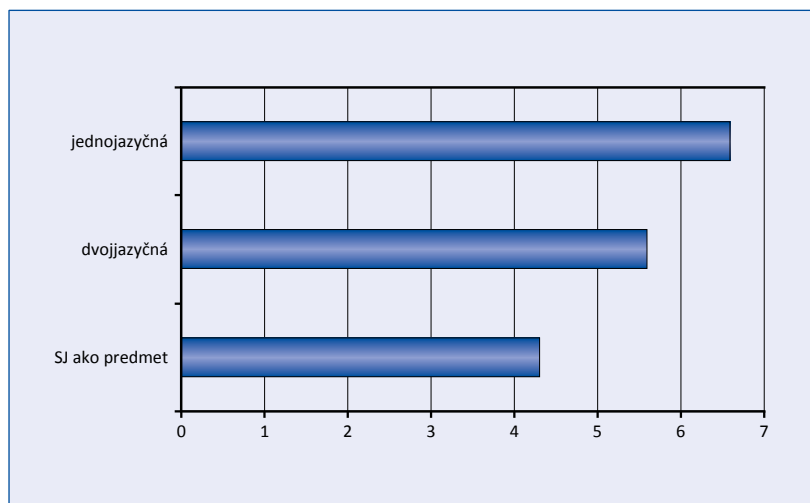
Na otázku *Ako často hovoríte po slovensky so žiakmi / študentmi počas prestávok?* zo 137 respondentov odpovedalo skoro 100 %. Priemerná hodnota na sedembodovej posudzovacej škále je u mužov $M=5,31$

a u žien $M=5,07$. Veľmi často sa rozpráva so svojimi žiakmi 25 % mužov, t. j. 4 osoby a skoro 21 % žien, t. j. 25 osôb. U mužov nikto neoznačil odpoveď *nikdy*, ale skoro 6 % žien, t. j. 7 osôb odpovedalo, že *nikdy* nehovorí po slovensky so žiakmi v škole počas prestávok.

Na otázku *Ako často hovoríte po slovensky so žiakmi / študentmi mimo školy*, odpovedalo zo 137 respondentov trochu viac ako 97 %. Priemerná hodnota na sedembodovej posudzovacej škále je u mužov $M=4,66$ a u žien $M=4,13$. Veľmi často sa rozpráva so svojimi žiakmi 20 % mužov, t. j. 3 osoby a 8,5 % žien, t. j. 10 osôb. U mužov nikto neoznačil odpoveď *nikdy*, ale skoro 12 % žien, t. j. 14 osôb odpovedalo, že *nikdy* nehovorí so žiakmi po slovensky mimo školy.

Na základe odpovedí sme zistili, že slovenskí učitelia komunikujú so svojimi žiakmi po slovensky aj mimo vyučovacej hodiny a školy, hoci mimo školy menej. Výskumné dáta ale poukazujú aj na to, že sú na tomto poli ešte rezervy.

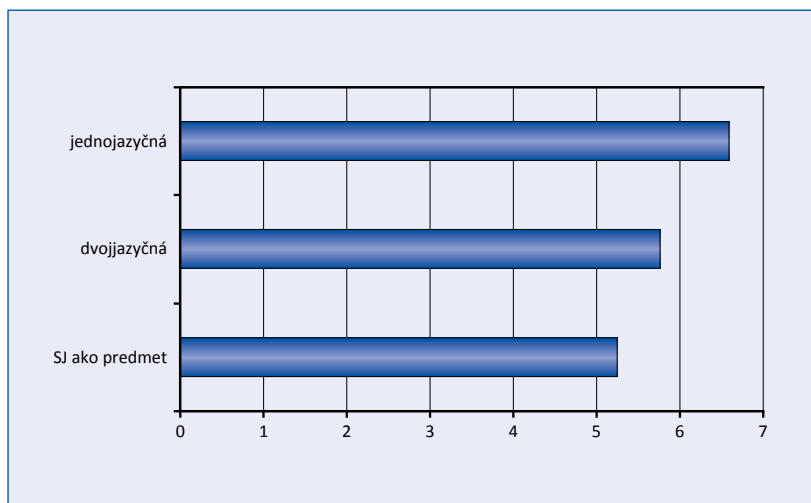
Zo štatistických údajov môžeme zistiť, že je signifikantný rozdiel v používaní slovenského jazyka *počas prestávok* medzi typmi škôl, v jednojazyčných a dvojajazyčných školách, resp. v školách, kde sa vyučuje slovenčina ako predmet (Graf č. 4).



Graf č. 4: Ako často hovoríte po slovensky so žiakmi / študentmi počas prestávok? (parameter typ školy)

Zdroj: VÚSM

Priemerná hodnota slovenskej komunikácie *počas prestávok* je v jednojazyčných školách $M=6,60$, čiže skoro maximum, 7 bodov, v dvojja-zyčných školách $M=5,60$ a v školách, kde sa vyučuje slovenčina ako predmet, $M=4,30$. Je zaujímavé, že hodnota používania národnostného jazyka *mimo školy* je vyššia: priemerná hodnota v jednojazyčných školách je $M=6,60$, v dvojja-zyčných školách $M=5,77$ a v školách, kde sa vyučuje slovenčina ako predmet, $M=5,25$ (Graf č. 5).



Graf č. 5: Ako často hovoríte po slovensky so žiakmi / študentmi mimo školy?
(parameter typ školy)
Zdroj: VÚSM

Je zaujímavé a potešiteľné, že vek pedagógov – oproti našim predošlým očakávaniam – nie je signifikantný, nezohráva dôležitú úlohu v ich slovenskej komunikácii. U členov mladšej, strednej a staršej generácie sme dostali skoro rovnaké priemerné hodnoty.

Doterajšie sociolingvistické výskumy už potvrdili, že komunikácia v slovenských školách v Maďarsku prebieha popri dominantnom postavení maďarčiny aj v slovenskom jazyku. Pedagógovia medzi sebou zvyčajne používajú obidva jazyky, ale skôr maďarský. S hosťujúcimi učiteľmi a kolegami pochádzajúcimi zo Slovenska sa rozhovory zväčša realizujú v slovenskom jazyku. Žiaci medzi sebou a s učiteľmi hovoria po maďarsky, ale s tými pedagógmi, ktorí to očakávajú, po slovensky

A. J. Tóth na základe terénneho výskumu v Békešskej župe zhrnul svoje závery takto: „*Na hodinách slovenčiny jednoznačne prevláda slovenčina, okrem vysvetlení gramatiky alebo niektorých výrazov [...] Medzi žiakmi okrem slovenských pozdravov málokedy počuť spontánnu slovenčinu. Súkromné rozhovory, šepkanie na hodinách sa uskutočňujú prevažne v maďarčine. Počas prestávok sa rozprávajú po maďarsky, keď príde učiteľ na chodbu, pozdravia ho po slovensky a pokračujú v takom jazyku, v akom sa s daným učiteľom zvykli rozprávať. Keď vedia, že dotýčaný sa sústavne snaží hovoriť po slovensky a to očakáva aj od ostatných, tak sa tomu prispôbia. No, keď pocítia, že aj komunikačným partnerom je ľahšie používať maďarský jazyk, tak prejdú na ten jazyk*“ (Tóth, 2005, s. 197).

Z výsledkov terajšieho spoločného školského výskumu môžeme vidieť, že slovenskí učitelia síce komunikujú so svojimi žiakmi po slovensky aj v neformálnych komunikačných situáciách, počas prestávky a mimo školy, ale podľa ich vlastných odpovedí je tu ešte veľa nevyužitých možností.

Sledovanie slovenských národnostných médií

Nasledujúce otázky dotazníka sa zameriavajú na sledovanosť slovenských médií. Z domácich médií sme skúmali sledovanie vysielania televízie a rozhlasu.

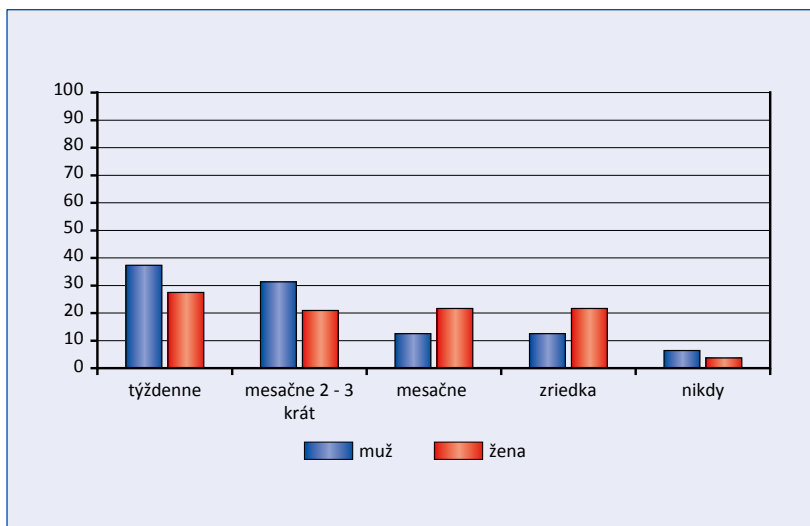
Domovina

Maďarská televízia (MTV) začala v roku 1983 vysielat' z regionálneho štúdia v Segedíne raz do mesiaca 15-minútový národnostný program v slovenčine pod názvom *Naša obrazovka*. Relácia sa dnes vysielala pod názvom *Domovina* každý pondelok o 7.20 hodine na kanáli televízie *Duna* v trvaní 26 minút, repríza relácie je tiež v pondelok o 13.50 hodine na kanáli *Duna Word*.

V prípade oboch kanálov je zabezpečené celoštátne pokrytie, avšak vysielajúci čas je z pohľadu divákov nevyhovujúci, lebo väčšina záujemcov v tom čase pracuje. V súčasnosti sa vysielanie dá sledovať aj online na internete. Respondenti si v prípade televízie mali vybrať a zakrúžkovať najvhodnejší variant: týždenne/mesačne 2 – 3-krát/mesačne/zriedka/nikdy. Na otázku *Ako často pozeráte slovenské vysielanie*

segedínskeho národnostného štúdia Domovina? odpovedalo 100 % respondentov. Priemerná hodnota ich odpovedí je u mužov $M=2,18$ a u žien $M=2,58$ bodu, čo znamená, že väčšina učiteľov pravidelne, mesačne 2 – 3-krát alebo mesačne pozerá Domovinu.

Pozoruhodné je celkové a podrobné vyhodnotenie otázky (Graf č. 6).



Graf č. 6: Ako často pozeráte slovenské vysielanie Domovina?
(parameter rod, percentá)

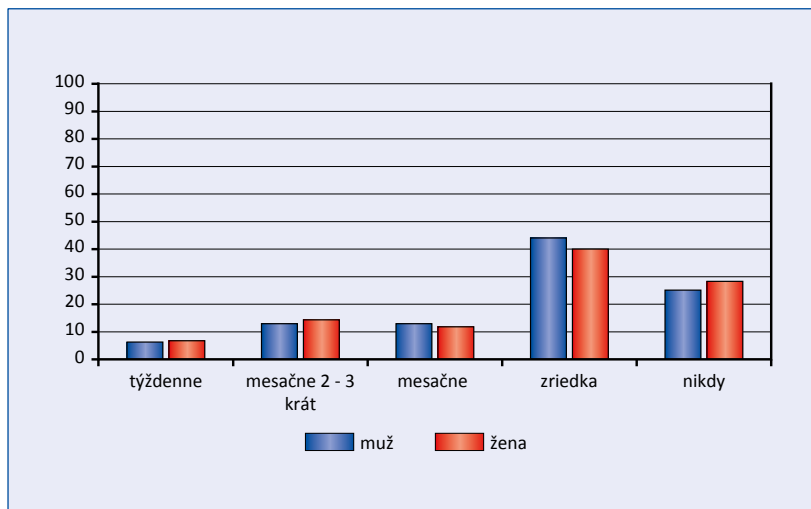
Zdroj: VÚSM

V materinskom jazyku

Slovenské vysielanie Maďarského rozhlasu oslovuje poslucháčov od roku 1974. Spočiatku ho pripravovali v Szolnoku, potom v Jágri a Miškovci a od roku 1987 sa relácie pod názvom *V materinskom jazyku* hlásia denne zo segedínskeho štúdia. Čas vysielania postupne narastal, od roku 1993 vysielajú denne dve hodiny. Do roku 2006 sa vysielal na ultrakrátkych vlnách, dnes slovenské vysielanie môžu poslucháči počúvať každý deň od 18.00 do 20.00 hodiny na stredných vlnách. V súčasnosti je rozhlasový program dostupný i na internete.

Respondenti si v prípade rozhlasu mali vybrať a zakrúžkovať najvhodnejšiu možnosť: denne/ týždenne, 2 – 3-krát/mesačne, 2 – 3-krát/mesačne/zriedka/nikdy. Na otázku *Ako často počúvate slovenské ná-*

rodnostné vysielanie segedínskeho rozhlasu? odpovedalo tiež 100 % respondentov. Priemerná hodnota ich odpovedí je u mužov aj u žien $M=4,68$ bodu, čo znamená, že učitelia zriedka počúvajú rozhlasové vysielanie *V materinskom jazyku*. Veľmi poučné je celkové a podrobné vyhodnotenie otázky (Graf č. 7).



Graf č. 7: Ako často počúvate slovenské národnostné vysielanie segedínskeho rozhlasu? (parameter rod, percentá)

Zdroj: VÚSM

Ak porovnáme výsledky sledovania domácich slovenských médií so skoršími výskumami v okruhu inteligencie a univerzitných poslucháčov, zisťujeme, že v súčasnosti sú lepšie ukazovatele v prípade televízie, v skromnejšej miere aj v prípade rozhlasu. Môžeme konštatovať, že viac slovenských učiteľov v Maďarsku pozerá televízny program *Domovina* a počúva rozhlasové vysielanie *V materinskom jazyku*. Musíme si všimnúť ale aj tých, ktorí odpovedali, že *zriedka* pozerajú *Domovinu*: 25,55 % respondentov a *zriedka* počúvajú národnostné rádio: viac ako 40 % respondentov, aj tých, ktorí *nikdy* nepozerajú *Domovinu*: skoro 4 % respondentov a *nikdy* nepočúvajú národnostné rádio: skoro 28 % respondentov.

Podľa výsledkov výskumu sú teda aj na tomto poli ešte rezervy, prípadne nevyužitie možnosti.

Záver

Z výsledkov spoločného výskumu Výskumného ústavu Slovákov v Maďarsku a Spoločenskovedného ústavu SAV v Košiciach sa dozvedáme veľa o problematike súčasného slovenského národnostného školstva v Maďarsku (Demmel – Tušková eds., 2021). Cieľom projektu je okrem vedeckého spracovania dotazníka aj to, aby jeho výsledky poskytli informácie, praktickú pomoc školám, samosprávam a rôznym inštitúciám pri určení úloh v záujme podpory pedagógov, ochrany našich škôl, resp. slovenského jazyka v Maďarsku.

LITERATÚRA

- DEMMEĽ, József – Tušková, Tünde (eds.): *Škola a učitelia* (Sebareflexia slovenských pedagógov v Maďarsku). Békešská Čaba: VÚSM 2021. 276 s.
- ĐURKOVSKÁ, Mária – TUŠKOVÁ, Tünde (eds.): *Reflexia slovenského národnostného školstva v Maďarsku v kontexte súčasnosti a ďalších perspektív jeho fungovania*. Košice – Békešská Čaba: SvÚ CSPV SAV – VÚSM 2019 a (e-kniha) 2020a (tlačená verzia). 116 s.
- ĐURKOVSKÁ, Mária – TUŠKOVÁ, Tünde: Téma slovenského národnostného školstva v Maďarsku v projektoch Slovenskej akadémie vied a Výskumného ústavu Škola a učitelia. In: *Reflexia slovenského národnostného školstva v Maďarsku v kontexte súčasnosti a ďalších perspektív jeho fungovania*. Eds. Mária Đurková – Tünde Tušková. Košice – Békešská Čaba: SvÚ CSPV SAV – VÚSM 2019b (e-kniha) 2020b (tlačená verzia), s. 6 – 18.
- TÓTH, Alexander Ján: O slovenskom jazyku v školách v Békešskej župe. In: *Používanie slovenského jazyka v Békešskej župe*. Zost. Alžbeta Uhrinová – Mária Žiláková. Békešská Čaba: VÚSM 2005, s. 182 – 201.
- TÓTH, Alexander Ján – TUŠKOVÁ, Tünde – UHRINOVÁ, Alžbeta – ŽILÁKOVÁ, Mária: Jazyková situácia v Slovenskom Komlóši. In: *Používanie slovenského jazyka v Békešskej župe*. Eds. Alžbeta Uhrinová – Mária Žiláková. Békešská Čaba: VÚSM 2005, s. 240 – 324.
- TUŠKOVÁ, Tünde: *Slovenský jazyk v univerzitnom prostredí*. Békešská Čaba: VÚSM 2016, s. 115 – 121.
- TUŠKOVÁ, Tünde – UHRINOVÁ, Alžbeta: Etnouvedomovacie procesy a etnické prejavy slovenských pedagógov v Maďarsku. In: *Škola a učitelia*. (Sebareflexia slovenských pedagógov v Maďarsku). Eds. József Demmel – Tünde Tušková. Békešská Čaba: VÚSM 2021, s. 177 – 234.

SUMMARY

Ethno-awareness Processes and Ethnic Expressions of Slovak Teachers in Hungary

Based on the Results of the Research *School and Teachers*

From the results of the joint research of the Research Institute of Slovaks in Hungary and the Institute of Social Sciences of the Slovak Academy of Sciences in Košice, we learn a lot about the issues of current Slovak national education in Hungary (Demmel – Tušková eds., 2021). In addition to the scientific processing of the questionnaire, the aim of the project is for its results to provide information and practical assistance to schools, local governments and various institutions in determining tasks in the interest of supporting teachers, protecting our schools, or the Slovak language in Hungary.

Kontakt

doc. Dr. Tünde Tušková, PhD.

Výskumný ústav Slovákov v Maďarsku

Katedra slovenského jazyka a literatúry Pedagogickej fakulty Segedínskej univerzity

tuskatunde@yahoo.co.uk

doc. Dr. Alžbeta Uhrinová, PhD., mim. prof.

Výskumný ústav Slovákov v Maďarsku

uhrinova.alzbeta@gmail.com

Slovenské národnostné školy v Maďarsku: Odborná kvalifikácia pedagógov a jej dopady na hodnotenie v súčasnosti a pred 30 rokmi

Michal Kentoš – Mária Ďurkovská

Úvod

Výchova a vzdelávanie v národnostnom jazyku sú kľúčovými faktormi pri zachovávaní kultúrnej a jazykovej identity národnostných menšín. Okrem rozvoja jazykových a komunikačných schopností zabezpečujú odovzdávanie tradičných hodnôt, historického dedičstva a kultúry budúcim generáciám. Školstvo v tomto kontexte zohráva nenahraditeľnú úlohu, pretože poskytuje priestor na formovanie jazykových kompetencií, národného povedomia a vzťahu ku kultúrnemu dedičstvu.

Pre slovenskú menšinu v Maďarsku predstavuje vzdelávanie v slovenskom jazyku jeden z najdôležitejších nástrojov zachovania národnej identity v prostredí, kde je vystavená tlaku jazykovej asimilácie a dominancii maďarského jazyka. Slovenské národnostné školy tu nepôsobia len ako vzdelávacie inštitúcie, ale aj ako centrá, ktoré uchovávajú slovenské tradície, literatúru, dejiny a folklór. Týmto spôsobom prispievajú k posilňovaniu spolupatričnosti a národnej identity slovenskej komunity (Heldáková – Szeghy-Gayer, 2021).

Podľa analýz Výskumného ústavu Slovákov v Maďarsku (VÚSM) väčšina respondentov očakáva, že školy zabezpečia osvojenie slovenského jazyka (Tušková – Uhrinová, 2018). Napriek tomu absolventi slovenských škôl v Maďarsku podľa skúseností respondentov často nedokážu efektívne komunikovať v každodenných situáciách, pretože majú pri používaní jazyka zábrany a komplexy. Významný prínos v tejto oblasti by mohli priniesť hosťujúci učitelia, rozvíjanie kontaktov medzi slovenskými regiónmi a komunitami, ako aj študijné pobyty na Slovensku (pozri Uhrinová, 2004, 2008).

Napriek dôležitej úlohe školstva čelí slovenské národnostné vzdelávanie v Maďarsku viacerým výzvam. K najväčším problémom patrí nedostatok kvalifikovaných učiteľov slovenčiny, obmedzené možnosti

ďalšieho vzdelávania pedagógov, nedostatočné materiálne zabezpečenie a klesajúci záujem o výučbu v slovenskom jazyku v dôsledku rastúcej jazykovej asimilácie (Homišínová, 2003). Tieto faktory negatívne ovplyvňujú kvalitu vzdelávania a schopnosť škôl efektívne plniť svoju úlohu v zachovávaní národnostnej identity.

Na podporu slovenského národnostného školstva prijalo v máji 2017 Valné zhromaždenie CSSM novú koncepciu, ktorá sa zameriava na krátkodobé a strednodobé ciele. Táto koncepcia zdôrazňuje potrebu nielen jazykového vzdelávania, ale aj budovania národnej hrdosti a identity u detí. Zameriava sa na plynulé prepojenie všetkých vzdelávacích stupňov, od materských škôl cez základné a stredné školy až po vysokoškolské štúdium na Slovensku alebo v Maďarsku. Úspech tejto vízie je však podmienený získaním odborne a jazykovo pripravených pedagógov. Súčasťou stratégie je pravidelné vzdelávanie učiteľov a motivácia mladých ľudí, aby si zvolili povolanie slovenského učiteľa (Koncepcia školstva Slovákov žijúcich v Maďarsku, 2017).

Vzdelávanie v národnostnom jazyku tak zostáva jedným z hlavných pilierov zachovávanía identity slovenskej komunity v Maďarsku. Zároveň však čelí významným výzvam, ktoré si vyžadujú systémovú podporu a strategické riešenia, aby mohlo plniť svoju jedinečnú úlohu aj v budúcnosti (Szarka, 2000; Tóth, 2008; Uhrinová, 2016).

Táto práca si kladie za cieľ porovnať jednotlivé oblasti národnostného školstva v súčasnosti a po roku 1989. Zároveň analyzujeme stav slovenského národnostného školstva v Maďarsku na základe aprobácie pedagógov a zaoberáme sa otázkou, ako učitelia rôznych aprobácií hodnotia dostupné materiálne a odborné zdroje, podmienky výučby a celkový stav školského systému. Aprobácia pedagógov, teda ich špecializácia a kvalifikácia v konkrétnych predmetoch, môže zásadne ovplyvniť ich pohľad na kvalitu školstva. Učitelia s rôznymi aprobáciami majú odlišné očakávania a požiadavky. Špecifiká jednotlivých aprobačných predmetov determinujú rozdielne vnímanie kvality školského systému zo strany učiteľov. Pedagógovia jazykov kladú dôraz na dostupnosť kvalitných učebníc a metodických materiálov, zatiaľ čo učitelia prírodných vied môžu identifikovať ako zásadný problém nedostatočné vybavenie laboratórií či absenciu inovatívnych didaktických prístupov. Diferencovaná podpora profesijného rozvoja sa taktiež prejavuje – niektoré aprobácie, napríklad slovenský jazyk v maďarskom jazykovom prostredí, môžu byť systémovo menej podporované, čo vedie k nespokojnosti a demotivácii

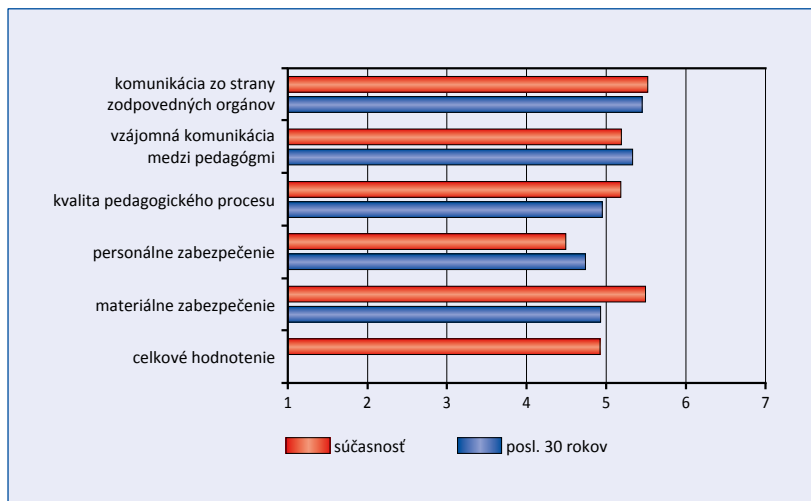
pedagógov. Aprobácia tak zohráva kľúčovú úlohu nielen pri formovaní postojov učiteľov k školskému systému, ale aj pri ich profesijných očakávaniach, čím sa výrazne podieľa na diverzite názorov v pedagogickej komunite.

Metodológia výskumu

Dáta pochádzajú z výskumu uskutočneného v desiatich maďarských župách v januári až apríli v roku 2019 na vzorke 139 učiteľov národnostných škôl. Výber respondentov t. j. učiteľov, bol realizovaný na školách všetkých troch typov (jednojazyčné, dvojajazyčné školy i školách vyučujúcich slovenčinu ako predmet) v mestách a obciach, v ktorých prebieha výučba slovenského jazyka. Kritériom výberu respondentov bolo zamestnanie (pôsobenie ako pedagóga vyučujúceho slovenský jazyk alebo v slovenskom jazyku) a dostupnosť respondenta bez ohľadu na identifikačné kritériá (vek, lokalita, pohlavie). Výskumný súbor tvorilo 11,7 % mužov a 88,3 % žien. Ich priemerný vek bol 48,7 rokov (najmenej 24 a najviac 68). U žien bol priemerný vek 49,49 a u mužov 43,44. Z miest pochádzalo 62 % pedagógov, z obcí 38 %. 7,3 % vyučovalo na jednojazyčnej škole, 48,2 % na dvojajazyčnej a 43,1 % na škole, kde sa slovenský jazyk vyučuje ako predmet. Za svoj materinský jazyk považovalo slovenčinu 24,1 %, maďarčinu 54 % a oba jazyky 21,2 % respondentov. Slovenskú národnosť deklarovalo 54 %, maďarskú 18,2 % a slovenskú aj maďarskú 27,7 % opýtaných. Aprobácia pedagógov bola rozdelená do 8 skupín. Jednoodborový slovenský jazyk vyštudovalo 16,5 % respondentov, jazyky v kombinácii 17,3 %. Aprobáciu v humanitných vedách, ako sú pedagogika, história alebo výchovy malo 15,1 %, v oblasti prírodných vied 6,5 %. 8,6 % učiteľov patrilo do kategórie „iné“ – formálne neštudovali slovenčinu, avšak slovenský jazyk ovládajú. Aprobácia vychovávateľa predstavovala 10,1 %, čím bola vzorka rozšírená aj na oblasť mimo výučby akademických predmetov. Učitelia primárneho vzdelávania na nižších ročníkoch základných škôl (1. – 4. ročník), tvorili s 20,9 % najpočetnejšiu kategóriu.

Výsledky

V úvodnej časti sme sa zamerali na analýzu priemerných hodnotení učiteľov vo vzťahu k stavu slovenského národnostného školstva v Maďarsku. Pozornosť sme venovali komparácii hodnotení dvoch časových období – obdobia po roku 1989 a súčasnosti. Výsledky tejto analýzy (*Graf č. 1*) poukazujú na pomerne pozitívne hodnotenia rôznych aspektov národnostného školstva.



Graf č. 1: Priemerné hodnotenia jednotlivých oblastí národnostného školstva

Z porovnania vyplynulo, že materiálne zabezpečenie škôl je v súčasnosti hodnotené výrazne lepšie v porovnaní s minulým obdobím. Tento trend naznačuje postupné zlepšovanie materiálnych podmienok na školách, čo potvrdzujú aj závery Marlokovvej (2019). Podobne pozitívny posun bol zaznamenaný aj v oblasti kvality pedagogického procesu, kde súčasné hodnotenia mierne prevyšujú tie z minulosti.

Na druhej strane, personálne zabezpečenie slovenského národnostného školstva bolo učiteľmi hodnotené negatívnejšie v súčasnosti v porovnaní s minulosťou. Táto situácia reflektuje zložité podmienky, ktorým školstvo čelí, predovšetkým klesajúci záujem o štúdium slovenčiny na vysokých školách. Podľa Uhrinovej (2016) každý rok vychádza z dvoch slovenských gymnázií v Maďarsku iba niekoľko študentov, ktorí

sa rozhodnú pokračovať v štúdiu slovenského jazyka alebo národnostného učiteľstva pre materské, základné či stredné školy. Navyše, uchádzači o tieto štúdiá majú často veľmi heterogénnu jazykovú a vzdelanostnú pripravenosť, čo výrazne komplikuje výučbu na vysokých školách.

V oblastiach komunikácie s kolegami a komunikácie s nadriadenými inštitúciami neboli zaznamenané výrazné rozdiely medzi súčasnosťou a minulosťou. Tieto oblasti si udržali podobnú úroveň hodnotení naprieč sledovanými obdobiami.

Následne sme zisťovali ako súčasný stav slovenského národnostného školstva a stav pred 30 rokmi hodnotili učitelia rôznych aprobácií.

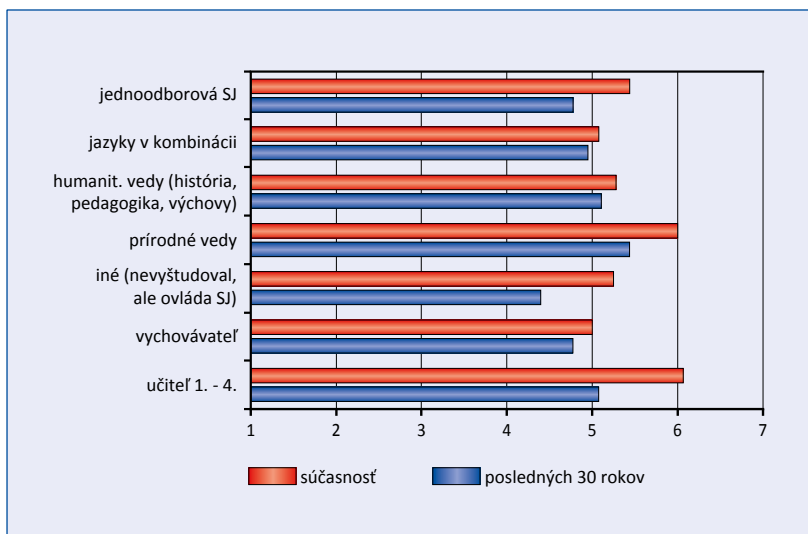
Pedagógovia mali zhodnotiť päť oblastí slovenského školstva v Maďarsku, konkrétne: materiálne zabezpečenie, personálne zabezpečenie, kvalitu pedagogického procesu, vzájomnú komunikáciu medzi pedagógmi a vzájomnú komunikáciu zo strany nadriadených.

Materiálne zabezpečenie

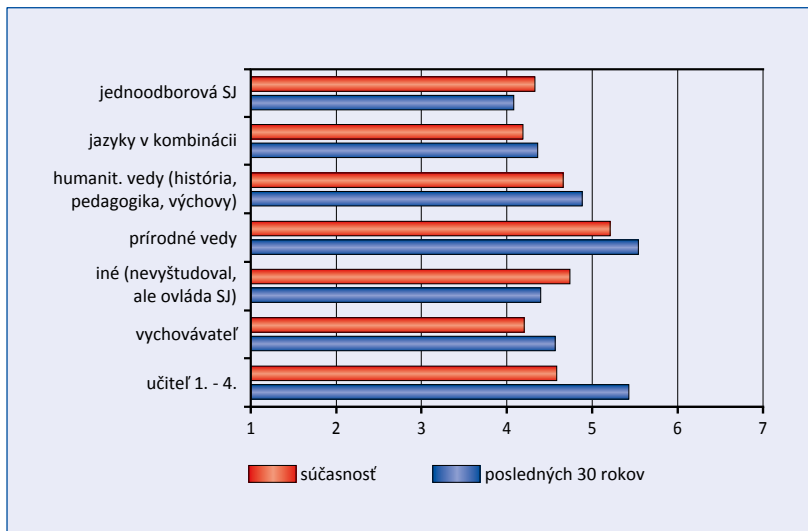
Materiálne podmienky sa v hodnotení všetkých kategórií zlepšili, pričom najvýraznejší nárast zaznamenali pedagógovia v kategórii „iné“ (nevyštedoval, ale ovláda SJ). Tento jav môže byť dôsledkom zvýšených investícií do materiálnych podmienok národnostných škôl, ako je vybavenie tried, prístup k učebným pomôckam a modernizácia infraštruktúry. Naopak, kategória „vychovávateľ“ dosiahla najnižší nárast, čo môže signalizovať, že špecifické potreby vychovávateľov, napríklad vybavenie pre mimoškolskú činnosť, zostávajú nedostatočne naplnené.

Personálne zabezpečenie

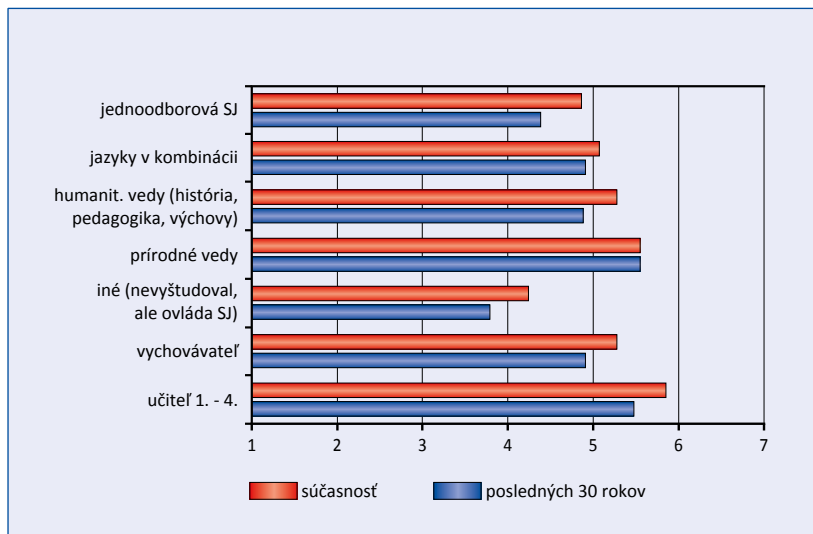
Hodnotenie personálneho zabezpečenia v súčasnosti ukazuje na pokles vo väčšine kategórií. To naznačuje, že slovenské národnostné školstvo v Maďarsku má problémy s udržaním a získavaním kvalifikovaných pedagógov. Najväčší pokles zaznamenali učitelia pre prvý stupeň, čo môže súvisieť s ich vysokou pracovnou záťažou, nízkymi platmi alebo slabšou motiváciou vstupovať do profesie. Taktiež učitelia prírodovedných predmetov zaznamenali výraznejší pokles, čo súvisí s ich akútnym nedostatkom na pracovnom trhu.



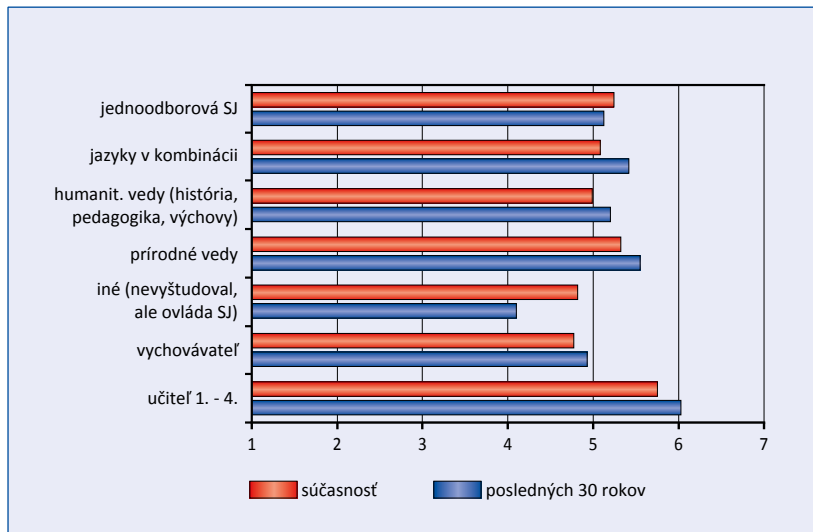
Graf č. 2: Hodnotenie v oblasti materiálneho zabezpečenia



Graf č. 3: Hodnotenie v oblasti personálneho zabezpečenia



Graf č. 4: Hodnotenie v oblasti kvality pedagogického procesu



Graf č. 5: Hodnotenie v oblasti vzájomnej komunikácie medzi pedagógmi

Kvalita pedagogického procesu

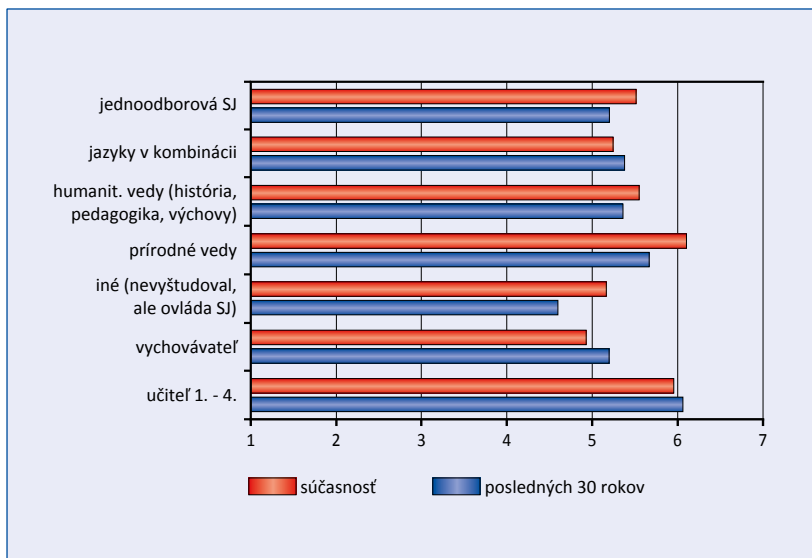
Hodnotenie kvality pedagogického procesu ukazuje mierne zlepšenie v mnohých kategóriách, pričom kategória „iné“ dosiahla najväčší nárast. To môže byť výsledkom väčšej podpory týchto pedagógov, ako aj lepšieho materiálneho zabezpečenia, ktoré im umožňuje efektívnejšie pracovať. Na druhej strane, zlepšenie kvality pedagogického procesu môže byť tiež dôsledkom metodických školení alebo zavedenia inovatívnych prístupov vo výučbe, ktoré zohľadňujú potreby národnostných škôl. Kvalitu pedagogického procesu stabilne hodnotia učitelia prírodovedných predmetov.

Komunikácia medzi pedagógmi

Vzájomná komunikácia medzi pedagógmi bola hodnotená rôznorodo, pričom niektoré kategórie, ako „iné“, zaznamenali zlepšenie, zatiaľ čo napríklad kategória „učiteľ 1.–4.“, alebo učitelia humanitných vied zaznamenala úbytok. Pokles hodnotenia medzi učiteľmi prvého stupňa môže byť dôsledkom vyššieho stresu a pracovného zaťaženia, ktoré negatívne ovplyvňujú ich ochotu a schopnosť spolupracovať.

Komunikácia zo strany nadriadených

Najlepšie hodnotenie vykazovali učitelia prírodných vied, čo poukazuje na efektívne vedenie a podporu zo strany nadriadených v tejto oblasti. Pokles v kategórii „vychovávateľ“ však naznačuje, že vedenie škôl nemusí venovať dostatočnú pozornosť špecifickým potrebám tejto skupiny, čo môže viesť k ich demotivácii.



Graf č. 6: Hodnotenie v oblasti vzájomnej komunikácie zo strany nadriadených

Diskusia a záver

Z prezentovaných výsledkov vyplýva, že hodnotenie slovenského národnostného školstva v Maďarsku je prevažne pozitívne. Pedagógovia poukazujú na zlepšenie kvality pedagogického procesu a výrazné zlepšenie materiálneho vybavenia v porovnaní s minulosťou. Komunikácia s kolegami a inštitúciami si zachováva stabilnú úroveň, no významným problémom ostáva nedostatočné personálne zabezpečenie. Tento nedostatok priamo súvisí s nízkym počtom študentov na vysokých školách v Maďarsku, kde je možné študovať slovenský jazyk, literatúru a kultúru, či národnostné učiteľstvo na troch univerzitách: Filozofickej fakulte a Pedagogickej fakulte Univerzity Loránda Eötvösa v Budapešti, Pedagogickej fakulte Segedínskej univerzity, Pedagogickej fakulte Univerzity Ferenca Gála v Sarvaši. Tieto slovenské katedry sú súčasťou širších národnostných, slavistických alebo cudzojazyčných inštitútov, a preto nemajú autonómiu v rozhodovaní o personálnych či organizačných otázkach. Najväčším problémom zostáva ich nízky počet poslucháčov (Uhrinová, 2016).

Podľa Ištvánovej (2016) je ďalšou výzvou rôznorodá jazyková pripravenosť detí, ktorá predstavuje výzvu pre pedagógov na prvom stupni a neskôr aj na gymnáziách. Tento problém sa prenáša aj na úroveň vysokých škôl, kde si študenti volia štúdium slovenského jazyka alebo jeho pedagogického smeru s rozdielnymi postojmi a úrovňou jazykových zručností. Podobné ťažkosti sa objavujú aj pri zabezpečovaní učiteľov slovenského jazyka, keďže mnohé školy musia žiadať o hosťujúcich učiteľov zo Slovenska (Demjénová, 2014). Tento nedostatok sa zhoršuje nízkou účasťou učiteľov na doškolovacích podujatiach, pričom v niektorých školách je len jeden učiteľ, ktorý je nezastupiteľný (Informácia o školstve a vzdelávaní Slovákov, 2017).

Podľa Uhrinovej (2016) existuje viacero návrhov na riešenie tejto situácie. Jednou z možností je vysielat' študentov na univerzity na Slovensku, zatiaľ čo ďalšia alternatíva odporúča zamestnávať hosťujúcich učiteľov pre potreby slovakistiky na maďarských vysokých školách. Uhrinová však zdôrazňuje, že kombinácia domácich vysokoškolských pedagógov a hosťujúcich profesorov spolu s možnosťami štúdia slovakistiky v Maďarsku a študijnými pobytmi na Slovensku predstavuje najefektívnejšie riešenie.

Ak vezmeme do úvahy hodnotenia všetkých sledovaných ukazovateľov podľa aprobácie, môžeme konštatovať, že sa jednotlivé vekové skupiny učiteľov zhodli vo svojich pozitívnych názoroch na materiálne zabezpečenie slovenského národnostného školstva a kvalitu pedagogického procesu, ktoré hodnotili vyššie ako pred 30 rokmi. V oblasti personálneho zabezpečenia a v oblasti vzájomnej komunikácie medzi pedagógmi boli pedagógovia skeptickejší a vyššie priemerné skóre mali hodnotenia minulého obdobia v porovnaní so súčasným stavom. Pravdepodobne si uvedomujú obmedzenia personálneho zabezpečenia, keďže odchod súčasnej, staršej generácie pedagógov spôsobuje ich akútny nedostatok.

Prezentované výsledky priniesli zistenia o pozitívnom postavení slovenského národnostného školstva v Maďarsku, k čomu prispieva najmä postavenie učiteľov a ich odborné doškolovanie. Uvedené zistenia možno vzhľadom na počet a zastúpenie učiteľov charakterizovať ako reprezentatívne. Určitým obmedzením analýz je nerovnomerná distribúcia účastníkov výskumu medzi jednotlivými školami ako aj veková štruktúra učiteľov, čo ale zodpovedá skutočnosti.

LITERATÚRA

- DEMJÉNOVÁ, Marta: Práva máme, ale možnosti nie (Postavenie Slovákov v Maďarsku na základe osobných skúseností). In: *Stála konferencia Slovenská republika a Slováci žijúci v zahraničí*. Eds. Igor Kováč – Pavel Meleg. Bratislava: Úrad pre Slovákov žijúcich v zahraničí 2014, s. 117 – 119.
- HELDÁKOVÁ, Lucia – SZEGHY-GAYER, Veronika: Postavenie slovenského školstva v Maďarsku (Vybrané externé a interné faktory ovplyvňujúce jeho efektívnosť). In: *Sborník z mezinárodní konference ICOLLE 2020: úloha odborného vzdelávání v 21. století*. Eds. Peter Adamec – Michal Šimáně – Eliška Kovářová. Brno: Mendelova univerzita v Brně 2021, s. 6 – 15.
- HOMIŠINOVÁ, Mária: *Slovenská inteligencia v Maďarsku v zrkadle sociologického výskumu*. Békešská Čaba: VÚSM 2003. 301 s.
- Informácia o školstve a vzdelávaní Slovákov žijúcich v jednotlivých krajinách so štatútom národnostnej menšiny. Materiál pre výbor NR SR pre vzdelávanie, vedu, mládež a šport*. (2017). Dostupné na internete: <https://www.uszz.sk/data/fce57df089241519623e627340d5611a.pdf>
- IŠTVÁNOVÁ, Anna: Vyučovanie slovenského jazyka v Maďarsku a jeho problémy. In *Slovenčinár*, 2016, roč. 3, č. 1, s. 68 – 72.
- MARLOKOVÁ-SZABÓOVÁ, Júlia: Perspektívy jednojazyčnej školy v Maďarsku. In: *Reflexia slovenského národnostného školstva v Maďarsku v kontexte súčasnosti a ďalších perspektív jeho fungovania*. Eds. Mária Ďurkovská – Tünde Tušková. Košice – Békešská Čaba: SvÚ CSPV SAV – VÚSM 2019, s. 53 – 65.
- SZARKA, László: Jazykové problémy menšinového školstva na Slovensku a v Maďarsku. In: *Človek a spoločnosť [Individual and Society]*, 2000, roč. 3, č. 1. Dostupné na internete: <http://www.clovekaspolocnost.sk/sk/rocnik-3-rok-2000/1/studie-a-clanky/jazykove-problemy-mensinoveho-skolstva-na-slovensku-a-v-madarsku/>
- Školská koncepcia CSSM a akčný plán*. Dostupné na internete: <http://www.oslovma.hu/index.php/sk/politika/150-politika2/1386-kolska-koncepcia-cssm-a-akn-plan>
- TÓTH, Alexander Ján: Szlovák nyelvhasználat az iskolában. In: *A szlovák nyelv magyarországon. Bibliográfia és tanulmányok I*. Eds. Erzsébet Uhrin – Mária Zsilák. Békéscsaba: Magyarországi Szlovákok Kutatóintézete 2008, s. 244 – 263.
- TUŠKOVÁ, Tünde – UHRINOVÁ, Alžbeta: „Škola by sa len vtedy zachránila...” (Príbeh slovenskej národnostnej školy v Tardoši). In: *Slovenské inšpirácie z Tardoša*. Eds. Tünde Tušková – Mária Žiláková. Békešská Čaba: VÚSM 2018, s. 161 – 186.

- UHRINOVÁ, Alžbeta: *Používanie materinského jazyka v kruhu slovenskej inteligencie v Békešskej Čabe / A békéscsabai szlovák értelmiség anyanyelv-használata*. Békešská Čaba: VÚSM 2004. 215 s.
- UHRINOVÁ, Alžbeta: Najdôležitejšie faktory zachovania slovenského jazyka v Maďarsku. In: *Slovečina v menšinovom prostredí*. Eds. Alexander Ján Tóth – Alžbeta Uhrinová. Békešská Čaba: VÚSM 2008, s. 76 – 78.
- UHRINOVÁ, Alžbeta: O slovenskom školskom systéme v Maďarsku. In: *Slováci v zahraničí*, 33. Zborník Krajanského múzea Matice slovenskej. Martin: Matica slovenská 2016, s. 46 – 47.

SUMMARY

Slovak Minority Schools in Hungary: Teachers' Professional Qualifications and Their Impact on Assessment Today and 30 Years Ago

A study conducted in 2019 among 139 teachers from Slovak minority schools in Hungary assessed various aspects of education over the past 30 years and at present. The findings indicate a significant improvement in material conditions and teaching quality compared to the past. Teachers noted better infrastructure, access to educational resources, and overall modernization of the learning environment. However, the most pressing issue remains the shortage of qualified teachers, which has worsened due to a declining number of students pursuing Slovak studies at Hungarian universities. In terms of teacher evaluations, communication with colleagues and institutions has remained stable, while staff shortages have negatively impacted the effectiveness of the education system. Teachers also reported disparities in language proficiency among students, making language instruction challenging. The discussion underscores the urgency of addressing staffing shortages through policy interventions, such as encouraging Slovak university enrolment, employing guest teachers from Slovakia, and offering professional training for educators. While the current system has improved in some areas, long-term sustainability depends on systemic reforms, financial support, and increased institutional autonomy. The study concludes that Slovak

minority education in Hungary remains a cornerstone of cultural identity, but further strategic measures are needed to enhance its effectiveness and resilience.

Kontakt

Mgr. Michal Kentoš, PhD.

Spoločenskovedný ústav

Centrum spoločenských a psychologických vied SAV, v. v. i.

Slovenská akadémia vied

kentos@saske.sk

Mgr. Mária Ďurkovská, PhD.

Spoločenskovedný ústav

Centrum spoločenských a psychologických vied SAV, v. v. i.

Slovenská akadémia vied

durkovska@saske.sk

Vladimír Mičátek (1871 – 1922) a jeho učiteľské pôsobenie v Kysáči

Daniela Marčoková

Úvod

Slovenské obyvateľstvo sa na Dolnú zem v rámci tereziánskych migrácií v druhej polovici 18. storočia sťahovalo bez svojich duchovných vodcov. Inteligenciu (kňazov a učiteľov) si ľudia povolávali až neskôršie, po vybudovaní príbytkov a usadení sa v novom prostredí. Kysáčania si prvého učiteľa Samuela Záborského povolali roku 1785, prvý kňaz Michal Slamay sem prišiel v roku 1788. Zakladateľom rodiny Mičátkovej v Kysáči bol Ján Mičátek, ktorý tu bol povolaný za učiteľa v roku 1862. Už v roku 1863 si zobral za manželku Alžbetu Maršallovú z Petrovca a mal s ňou deväť detí: Jána Svätopluka (1864 – 1919), Teréziu (1866 – 1929), Oľgu (1867 – 1883), Karola Imricha (1869 – 1871), Vladimíra (1871 – 1922), Alžbetu (1872 – 1951), Ľudovíta Miloslava (1874 – 1928), Karola (1876 – 1877) a Ľudmilu (1878 – 1937). Po smrti svojej manželky do svojho zošita napísal často citovanú pasáž: „...*odporúčam dieťkam svojim prácu smerujúcu k rozkvetu a ku vzdelanosti národa... Žiadam od dietok mojích..., aby verne národu Slovenskému slúžili...*“ (Valihora, 2006, s. 110).

Skúmaním života a úlohy rodiny Mičátkovej v kultúrnych dejinách vojvodinských Slovákov sa zaoberali najmä títo autori: Milan Šišmiš, Samuel Jovankovič, Branislav Chroma, Jozef Valihora, Jarmila Hodolíčová, Miroslav Dudok, Jovo Vučerić, Viera Benková, Ľudmila Berédiová-Stupavská, Zdenka Valentová-Beličová, Jaroslav Čiep a iní. Ich odborné práce nám pomohli zorientovať sa v tejto rozsiahlej problematike. V našom výskume sme sa zamerali predovšetkým na štúdium dostupných primárnych prameňov, resp. písaných historických zdrojov cirkevného evanjelického zboru v Kysáči: matriky, cirkevné kroniky, zápisnice, školské správy a iné archíválie. Archívne materiály sme skúmali aj v Historickom archíve mesta Nový Sad a v archíve Základnej školy Ľudovíta Štúra v Kysáči.

Prostredný z „*troch sokolov*“, ako svojich bratov metaforicky nazývala Eržika Mičátková, bol Vladimír, ktorý svojím učiteľským povoláním pokračoval v rodinnej tradícii po starom otcovi Petrovi Mičátkovi a otcovi Jánovi.¹ Základnú školu ukončil v Kysáči a od roku 1882 pokračoval v štúdiu na nižšom evanjelickom gymnáziu v Sarvaši, kde ukončil štyri triedy. Roku 1888 Vladimír spolu s bratom Ľudovítom pokračoval vo vzdelávaní v Lutherovom ústave v Hradci Králové v Čechách. Aj napriek jeho vzornému správaniu a náležitej usilovnosti z jednotlivých predmetov sú zaznamenané nie veľmi lichotivé známky. Treba však mať na zreteli pretrvávajúce tragické rodinné okolnosti (úmrtie starej mamy,² matky,³ a sestry⁴ v uplynulom desaťročí). Pre ťažké materiálne położenie a na otcovu radu Vladimír prerušil gymnaziálne štúdiá v šiestom ročníku. Otec mu vo svojom liste zo 14. novembra 1890 píše: „*Ja som temer bez krajciara a žijeme veľmi utiahnuto.*“ Radí mu, aby prijal učiteľskú prácu a aby si splatil dlhy (Valihora, 2006, s. 111). Na učiteľskú preparandiu (učiteľský ústav) sa zapísal v Baji, ukončil ju však v Sarvaši (Szarvas) ako súkromný študent (Benka, 1892, s. 30). Odtiaľ bol ešte pred ukončením školy na žiadosť cirkevného zboru v Kysáči povolaný za výpomocného učiteľa. Dňa 1. októbra 1891 sa stal najprv dočasným a od 28. júla 1892 stálym učiteľom v Kysáči. Učiteľskú kvalifikačnú skúšku zložil mesiac predtým v Sarvaši.⁵ Po násilnom penzionovaní jeho otca r. 1894 bol Vladimír zvolený za kantora-učiteľa a v tomto povolaníotrval až do svojej smrti.

Hneď po svojom príchode do Kysáča sa V. Mičátek začal aktívne zapájať do najrozmanitejších podujatí politického, kultúrneho a hospodárskeho rázu. Už v roku 1896 rozvinul čulú politickú akciu ignorujú

¹ Po úmrtí brata Ľudovíta Eržika napísala báseň *Za bratom* (27. júna 1928), kde sa v poslednej strofe lúči s posledným „z troch sokolov“ (Hronec, 2010, s. 189 – 191).

² Terézia Mičátková, rod. Lehotská (1813, Trenčín – 10. jan. 1871, Kysáč).

³ Alžbeta Mičátková, rod. Maršallová (10. december 1840, Báčsky Petrovec – 29. júl 1878, Kysáč).

⁴ Olga Mičátková (9. júl 1867, Kysáč – 22. apríl 1883, Kysáč).

⁵ *Evangélikus Egyház és Iskola*, 9. júl 1892, č. 28, s. 246.

úradný tlak vtedajšej silnej maďarskej vlády v súvislosti so štefanovičovskými voľbami v kulpínskom volebnom okrese. Začiatok tejto akcie financoval spolu s bratom advokátom Ľudovítom Mičátkom. V predvolebnej kampani advokáta dr. Miloša Štefanoviča za poslanca do uhorského snemu v spoločných návštevách do slovenských obcí v Bážke pracoval na prebudení ako slovenského, tak i srbského ľudu, z čoho neskoršie vyrástli známe Hodžovské voľby. V máji toho istého roku V. Mičátek spolu s Gustávom Riganom a Karolom Lichnerom chcel obnoviť *Čítací spolok*, ktorý založil ešte jeho otec Ján po svojom príchode do Kysáča na učiteľské miesto. Úrady to však nedovolili, lebo podľa ich mienky osoby predsedníctva neboli zárukou vlastenectva. Neskoršie však, v roku 1913, bol tento spolok predsa obnovený a Vladimír Mičátek v ňom až do svojej smrti vykonával funkciu tajomníka (Valihora, 1979, s. 105 – 113).

Obdobie od začiatku 20. storočia až do konca jeho života bolo poznačené neprijemnosťami so školskými štátnymi a cirkevnými vrchnosťami. Roku 1904 ho škôldozorca Gráf obžaloval z nevlasteneckosti a nedostatočného vyučovania maďarčiny. Pre nedostatok dôkazov bol nakoniec oslobodený. Taká istá situácia sa zopakovala aj v roku 1911.⁶ V roku 1912 sa dostal do sporu s kysáčskym farárom K. Langhofferom, podľa ktorého sa Mičátek „búri proti každému cirkevnému, aj štátnemu poriadku“.⁷ Osobitnou príčinou prenasledovania bolo to, že sa zúčastnil na slovanskom novinárskom kongrese a pri tej príležitosti prešiel celý Balkán a neskôr Taliansko (Mičátková, 1923, s. 120).

Po vypuknutí prvej svetovej vojny, v noci 22. augusta 1914, bol V. Mičátek ako rukojemník odvedený do Kamenice a neskôr do Subotice, kde býval v jednej cele s učiteľom Jánom Čajakom.⁸ Po prepustení žil pod policajným dozorom do 23. januára 1915. O dva roky neskôr bol suspendovaný z úradu pre podozrenie z trestného činu vlastizrady údajne spáchanej spievaním nevhodnej pesničky v kostole.⁹ Našťastie

⁶ *Dolnozemský Slováč*, 1911, roč. 9, č. 6, s. 46.

⁷ *Dolnozemský Slováč*, 1912, roč. 10, č. 9, s. 68.

⁸ Ján Čajak o tomto internovaní napísal dokumentárnu prózu *Zápisky z rukojemstva*. Petrovec: Kníhtlačiareň účastinárska spoločnosť. 1923.

⁹ VALIHORA: Životné osudy..., s. 111; *Národná jednota*, 1. decembra 1922, č. 48, s. 1.

bol zbavený akejkol'vek viny a po skončení vojny sa zase dostal do učiteľskej služby.¹⁰

Aj napriek vážnym zdravotným problémom sa neprestal zaujímať o rôzne otázky života vojvodinských Slovákov. Na prvom kongrese „Českoslovákov“ v Juhoslávii 28. a 29. júna 1921 v Osijeku bol zvolený za prvého tajomníka *Československého* zväzu (Dugački, 2011, s. 51 – 84). Umrel v roku 1922 a svoju bohatú knižnicu zanechal obci, resp. *Čítaciemu spolku*.¹¹ Nebol ženatý, domácu starostlivosť mu poskytovali sestry, takže sa plne venoval svojmu učiteľskému povolaniu a ostatným kultúrno-hospodárskym činnostiam, ktoré vyplývali z národných potrieb. Ako dobová tlač uvádza, slúžil tu svojmu národu celým svojím srdcom.¹²

Učiteľské pôsobenie Vladimíra Mičátka v cirkevnom období školy

Ako učiteľ v Kysáči pôsobil v rokoch 1891 – 1922. V tej dobe bola fluktuácia učiteľov a striedanie pracovísk v niekoľkých slovenských obciach bežným javom, no V. Mičátek pracoval iba v kysáčskej škole. Uvádzame niekoľko výstižných častí zo *Zápisnice zasadnutí školskej stolice cirkvi evanj. a. v. Kysácskej od r. 1895 – 1915*, ako i z úradnej školskej korešpondencie, ktoré vykrešľujú spôsob práce a vtedajšie školské pomery v cirkevnom období školy. V školskom roku 1900/1901 mal Mičátek v triede 146 žiakov, spolu bolo v škole zapísaných 561 žiakov.¹³

Bolo to veľmi náročné obdobie na vyučovanie najmä preto, že koncom 19. a začiatkom 20. storočia vrcholil maďarizačný tlak v oblasti vzdelávania. Neštátne školy národnosti a cirkvi boli postavené pod štát-

¹⁰ Az 1910. évi június hó 21-ére hirdett. Országgyűlés Nyomtatványai. *Képviseleőház. Irományok*. LXIV, 1918: 326. Dostupné na internete: https://library.hungaricana.hu/en/view/OGYK_KI-1910_64/?query=Az%201910.%20evi%20j%C3%BAnius%20ho%2021-%C3%A9re%20hirdett.%20Orsz%C3%A1lgy%C5%B1%C3%A9s%20Nyomtat%C3%A1nyai.%20K%C3%A9pvisel%C5%91h%C3%A1z.%20Irom%C3%A1nyok.%20LXIV&pg=0&layout=s

¹¹ LILGE, Karol: Zo života Vladimíra Mičátka. In: *Národná jednota*, 1923, roč. IX, č. 28, s. 3.

¹² *Národná jednota*, 6. júla 1923, č. 27, s. 2.

¹³ Zápisnica z 30. septembra 1899, bod 1.

ny dozor a právne a príjmové pomery učiteľov sa viazali na celý rad prísnych podmienok. Mičátek sa pod takýmto tlakom postupne vzdával všetkých funkcií: najprv funkcie pokladníka školskej stolice¹⁴ a o niekoľko mesiacov aj členstva v školskom výbore.¹⁵ Sám konštatuje, že sú v takýchto podmienkach učelia na pokraji síl. Plat učiteľov bol nepostačujúci na užívanie seba i rodiny. Na všeobecnom cirkevnom konvente v Kysáči sa hovorilo o ustálení učiteľsko-kantorského platu, no cirkevníci prejavili veľkú nezičlivosť, o čom píše *Dolnozemský Slovák*. Autor článku podpísaný ako Evanjelik vysvetľuje význam škôl a upozorňuje na zhubnosť „*rúhavých a bohoprázdných rečí... školy boli u nás cez stoletia vernými pestovateľmi čistej a nezlomnej viery, a boli ony pritom i šíriteľmi vedy a umenia... Čo utiahnete svojmu učiteľovi, to utiahnete i svojim deťom...*“.¹⁶ Týmto úryvkom poukazujeme na znevažovanie práce učiteľov, ako materiálne, tak i morálne.

Náznamy zlepšenia tejto situácie priniesol nový zákon o odmeňovaní učiteľov náboženstva z roku 1907, ktorý umožnil, aby aj slovenské evanjelické cirkevné zbory požiadali o štátnu pomoc pre svojich učiteľov. V Kysáči príplatky dostali učelia Vladimír Mičátek a Samuel Mesík.

Učiteľ Jaroslav Jaromír Kraic (žijúci v Modre na Slovensku) po náhodnom prečítaní správy o novej školskej budove v Kysáči v novinách *Pravda* roku 1967 sa vo svojom liste, už ako osemdesiatosemročný prihovára riaditeľstvu a kolegom a spomína si na svoje pôsobenie v Kysáči takto: „*Účinkoval som v Kysáči len 2 roky, 1899 – 1901, ale rozpomienky i na ten krátky čas sú mi veľmi milé. Pomery to boli nie ružové, nebol kabinet, telocvičňa, atď, ale len dvor a ulica. Ale, čo to aj hegalo, ťahali sme... Po prázdninách rád som sa vracal späť do Kysáča. Magnetom mi bolo zvlášť priateľstvo s Mičátkom od ktorého som získal mnoho vedomostí. Bol to človek rýdzeho charakteru, otvorene povedal každému pravdu do očí, bol rozhladený v politike, v literatúre, v hospodárstve. Ľudia chodili sa k nemu radiť v akýchkoľvek záležitostiach. S ním strávené chvíle či v mojom byte po večeroch, alebo na prechádzkach v poli medzi strieborne sa vlniacou pšenicom ma zážitkom unášalo.*“¹⁷

¹⁴ Zápisnica zo 7. mája 1899, bod 1.

¹⁵ Zápisnica z 30. septembra 1899, bod 3.

¹⁶ *Dolnozemský Slovák*, 1904, č. 5, s. 43.

¹⁷ Archív Základnej školy Ľudovíta Štúra v Kysáči: List Jaromíra Alexandra Kraica z roku 1967.

Prechodné obdobie v práci základnej školy v Kysáči – škola medzi cirkevnou a štátnou kompetenciou

V Bážke boli školy cirkevné evanjelické, a teda slovenské, až do roku 1918 (Myjavcová, 1992, s. 46 – 49). Čoskoro bolo v národnostne a konfesionálne zmiešaných prostrediach vykonané spájanie všetkých škôl do jednej pod názvom *Državna osnovna škola/Štátna základná škola* (ШИМУНОВИЋ–БЕШЛИЊ, 2007, s. 188). Zmenená spoločensko-politická situácia zapríčinila aj zmenu vo vzťahu Slovákov k cirkevným veciam, ale aj k veciam národným. V nasledujúcom období (celé desaťročia) bola cirkev umelo vytláčaná zo života slovenskej národnosti, čo sa začalo prejavovať ako náboženská ľahostajnosť a čo súčasne zminimalizovalo aj úlohu cirkvi v národnom živote vojvodinských Slovákov (Myjavcová, 1992, s. 48 – 49).

Kysácke učiteľstvo s radosťou prijalo vznik štátu Srbov, Chorvátov a Slovincov roku 1918, čo možno zistiť zo zápisnice učiteľského zboru: „*Po oslobodení Juhoslovanov spod jarma maďarského a v znamení bratskej svornosti slobodného učiteľstva miestnych ev. slovenských škôl v mene Božom započínam viesť zápisnicu túto. Ján Podhradský ev. učiteľ v Kysáci dňa 6. XII.1919.*“¹⁸ Z cirkevného obdobia školy tu zostali dvaja učelia: Vladimír Mičátek a Ladislav Urban. Ostatní učelia, pretože nevedeli po srbsky, si pracovné miesta hľadali v školách na území dnešného Slovenska.

V oblasti školstva boli vykonané závažné zmeny. Nariadením Ministerstva osvety č. 13000/1919 sa školy mali stať štátnymi ustanovizňami a učelia od 1. decembra 1919 štátnymi úradníkmi.¹⁹ Toto nariadenie nebolo uskutočnené súčasne vo všetkých školách z administratívnych dôvodov, ale bolo potrebné ho vykonať do konca školského roku 1920/21.²⁰

V archíve cirkevného zboru v Kysáci sú zachované nepočítané písomnosti z toho obdobia, predovšetkým úradné listy a vzájomná korešpondencia medzi kysáckymi farármi a učiteľmi, ale i s farármi a učiteľmi z iných slovenských vojvodinských osád.

¹⁸ Zápisnica školských porád kysáckych evanjelických augsburského vierovyznania učiteľov 1904 – 1921.

¹⁹ *Národná jednota*, 1920, č. 9. s. 3.

²⁰ *Náš život*, 1933, č. 1, s. 43.

V liste z 3. júna 1919 Ministerstvo osvety naliehalo, aby slovenské učiteľstvo zostavilo slovenské čítanky a učebnice. Vladimír Mičátek spolu s kolegyňou Darinou Viestovou zostavil *Slovenskú čítanku pre II. triedu slovenských ľudových škôl* tlačenú v knihtlačiarňi v Petrovci. Ako jeho sestra Eržika píše, spolupracoval pri tvorbe takmer všetkých učebníc pre ľudové školy. Tým preukázal veľkú službu pri organizovaní slovenského školstva v Juhoslávii. Školský referent dr. Disalovič sa o ňom vyslovil ako o nenahraditeľnom (Mičátková, 1923, s. 118 – 121). Podľa Hodoličovej (2014) je táto čítanka poučná a literárne texty usmerňujú čitateľa k rafinovanej senzibilite a to s menšou mierou didaktizovania. Je prehľadná a prispôbena veku žiakov 2. ročníka základnej školy (Hodolič, 2014, s. 191 – 201).

Učitelia a kantori V. Mičátek a J. Pohradský oslovujú cirkevný zbor v Kysáči listom z 29. augusta 1919 a poukazujú na ťažkú finančnú situáciu učiteľov v prechodnom období: „*Nížepodpísaní kantori predstavujeme pred tvár Sl. a Vel. cirkve s uctivou žiadosťou, aby nášmu nesnesiteľnému hmotnému položeniu sl. cirkev aspoň čiastočne laskave odpomohla poskytnutím slušnej odmeny za kantorske služby, ktoré podpísaní pri cirkve konáme. Každému nášmu cirkevníkovi sú známe ťažké pomery, v aké živobytie naše zapadlo. Preto nejdeme ich tu vykladať na široko a len toľko zisťujeme, že z doterajších príjmov ani pri najväčšej skromnosti každodenný chlieb (podčiarkli autori) si zaopatriť nemôžeme.*“

V školskej korešpondencii sa dozvedáme aj o nevyhovujúcich podmienkach vyučovania a bývania učiteľov. Keďže v novembri ešte nezačali vykurovať, v liste z 1. novembra 1919 V. Mičátek oboznamuje farára P. Turčana ako predsedu školskej stolice o tom, že pustil deti domov z dôvodu neznesiteľnej zimy. Okrem toho už dvakrát bolo na zasadnutiach školskej stolice poukázané na to, že treba opraviť dvere a okná na byte V. Mičátka, no k tomu ešte nedošlo. „*V škole v zimníku, doma pod duchnou.*“ – uzaviera Vladimír list.

Nedostatok palivového dreva bol v kysácskej škole veľmi veľkým problémom. V. Mičátek, toho času správca školy, vo svojej písanej poznámke z 10. marca 1920 adresovanej farárovi P. Turčanovi oznamuje, že vo všetkých školských budovách je chladno. „*Zvonár nás odbavuje tým, že niet dreva. Rácte prosím zakročiť, aby po obede bolo založené a aspoň trochu zakúrené, aby sa dalo sedieť bez zimníka.*“ Okrem nízkej teploty v triedach obecný lekár mesiac predtým, 24. februára 1920,

poukázal na nedostatočnú hygienu a navrhoval predsedovi školskej stolice farárovi P. Turčanovi, že pre mnoho prachu je potrebné podlahy v triedach „*rajbať*“ a „*šurovať*“ dvakrát mesačne.

Vypuklým problémom bol najmä veľký počet žiakov v triedach, na čo poukazuje V. Mičátek vo svojom liste farárovi P. Turčanovi z 9. decembra 1920. Hoci zákonným limitom bolo povolené mať v oddelení 80 žiakov, v Kysáči bol počet žiakov v jednotlivých triedach v tomto období takýto: 106, 109, 154 žiakov, jedine záverečný šiesty ročník mal 54 žiakov. Okrem toho bol pre toto obdobie príznačný aj nedostatok učebníc. Slovenské čítanky chýbali v III. triede (98 exemplárov), v V. triede chýbalo 90 čítaniek a v VI. triede 54 čítaniek. Tento problém sa zdal neriešiteľný, lebo kníhtlačiareň už knihy nemala na sklade. Takisto bol aj nedostatok učebníc náboženstva: „*Nemáme dobré staré katechizmy, biblické histórie, cirkevný dejepis... Náš seniorát by mal určiť látku náboženstva a ustáliť knihy a o ne sa i postarať, t. j. aby boli k dostaniu!*“ V liste z 15. decembra 1920 je zaznamenané, že sa cirkev nestarala ani o zadováženie základných školských potrieb, akými boli atrament a krieda, a preto želaním učiteľov bolo dostať sa pod štátnu správu v nádeji, že im štát poskytne lepšie podmienky pre prácu.

Obvyklým javom bolo, že chudobné slovenské cirkevné zbory pre ťažké finančné postavenie iba s veľkými ťažkosťami udržiavali školy a učiteľov (*Národná jednota*, 1920/9, 3). Napriek tomu cirkev a jej kňazi v čase zoštátnenia škôl „*húževnate si bránili tieto drahé, k srdcu národa Božieho, mozoľovitým grošom, potom a bojom vybudované školy*“. Existovali obavy, že ak cirkev stratí školy, národné povedomie sa bude časom oslabovať. Okrem toho si ľud už nebude môcť voľiť učiteľov (Turčan, 1930, s. 37 – 42). Zoštátneniu škôl sa však nedalo zabrániť. Prvá porada slovenského štátneho učiteľského zboru v Kysáči sa konala 2. septembra 1921. V druhom bode zápisnice z učiteľskej porady je zaznamenané: „*Úradné oznámenie pána direktora, že sme vymenovaní za štátnych učiteľov s 1. 4. 1921. zbor s uspokojením bere v známosť.*“²¹

²¹ Zápisnica školských porád kysáčskych evanjelických augsburského vierovyznania učiteľov 1904 – 1921.

Vladimír Mičátek ako všestranný národný dejateľ

Neblahé životné osudy, ťažkosti, nedorozumenia a napokon i nepochopenia, na ktoré V. Mičátek tak často narážal, mu neprekážali v rozvíjaní jeho celkovej aktivity: politickej, ľudovýchovnej, osvetovej, pričom však do popredia vždy vystupovala jeho publicistická a literárna činnosť. Bol jedným z najaktívnejších dopisovateľov a prispievateľov nielen *Dolnozemskeho Slováka*, ale i početných novín, časopisov a publikácií, ktoré vychádzali na Slovensku.

Ako to jeho sestra Eržika zaznamenala, prekladateľskú a spisovateľskú činnosť začal ako dvadsaťročný mladík. Prekladal Nušiča, Nenadoviča, Matavulja, Sremca, Veselinoviča, Abukazema, Polita a iných. Preklady však zostali roztratené po časopisoch a novinách. V *Národných novinách* z rokov 1894 – 1896 má Mičátek príspevok takmer v každom čísle, podobne v *Týždenníku*, *Hlásniku*, v kalendároch a najlepšie príspevky má uverejnené v *Slovenských pohľadoch* a *Živene*. Publikoval pod pseudonymami Abeceda, Cirkevník, Chmeliar, Kysáčan, V. Revka. Od 90. rokov 19. storočia publikoval autorské príspevky a preklady v novinách a časopisoch: *Revue Naše Slovensko*, *Národný hlásnik*, *Slovenský týždenník*, *Dolnozemský Slovák* a iných. Po roku 1900 vyšli aj knižné vydania v Turčianskom Sv. Martine (napr. preklady Jakšiča: Poturčenica Lejla, Verenica Černohorka, Ruska; taktiež preklady Sremca: Vladimír Dukljan, Ideal). Nadviazal spoluprácu aj s Ľudmilou Podjavorinskou, s ktorou spolu prekladali básnikov Radičeviča a Preradoviča. Prekladal aj dramatické texty, ale posledný z nich, *Zimné slnko*, na ktorom veľa pracoval, sa za vojny stratil. Aby mohol, ako sám hovoril „*zaujať širšie pole*“, v posledných rokoch sa začal učiť bulharsky a slovinsky, aby mohol prekladať aj z týchto jazykov (Mičátková, 1923, s. 119).

V. Mičátek preložil viac ako sto srbochorvátskych autorov a tým je nesporne našim najplodnejším prekladateľom zo srbskej a chorvátskej literatúry. V celkovo 150 prácach obsiahol tvorbu takmer všetkých srbských a sčasti aj chorvátskych autorov realistickej poviedky. Základným zdrojom referujúcim o jeho prekladateľskej činnosti je príspevok (v čase písania) bývalého kysáčskeho pravoslávneho popa Jovana Vučeriča, ktorý bol publikovaný v *Letopise Matice srbskej* roku 1923.²²

²² ВУЧЕРИЋ, Јован: Српско-словачке везе: Владимир Мичатек (1871†1922), *Летопис Матице српске* година 1922/23, Књ. 301, Нови Сад 1923, s. 67 – 69.

Srbsko-slovenskými kultúrnymi a literárnymi kontaktmi prejavujúcimi sa v tvorbe Mičátka a Vučeriča sa v súčasnosti zaoberá Vladimír Uvalín.²³

Hoci to presahovalo rámce jeho učiteľského povolania, nesebecky sa staral aj o materiálne zabezpečenie ľudí v obci. 30. apríla 1894 založil *Spoločnosť Kysáč pre blahobyť a spotrebu* (Kiszácsi Segélyző és Fogyasztási Egylet). Prvoradou činnosťou spoločnosti bolo vykonávanie úverových operácií. Akciový kapitál bol 1 forint platený členmi mesačne. Uznesenia združenia sú zverejňované v novinách *Újvidék*. Správna rada bola volená na 3 roky a mala členov: Vladimír Mičátek, Michal Vozár, Alexander Kováč, Pavel Bičiar, Michal Sabadoš, Pavel Sabo a Ján Grňa.²⁴ Keď bol 8. mája 1904 v Kysáči založený peňažný ústav, medzi zakladateľmi bol aj V. Mičátek s bratom Ľudovítom a sestrami Eržikou a Milkou. Kým tento peňažný ústav nebol založený, V. Mičátek zaobstarával Kysáčanom pôžičky v rôznych bankách, sám ručil za nich a dal si zaintabulovať aj otcovský dom (Mičátková, 1923, s. 120). Jeho činnosť v tomto smere presahovala miestne rámce. Bol členom predstavenstva *Sporiteľne akciovej spoločnosti* v Petrovci 1898 (Valihora, 2001).

Záver

Príslušníci rodiny Mičátkovej ovplyvňovali, podnecovali a usmerňovali život Slovákov vo Vojvodine v oblasti publicistiky, školstva, divadelného ochotníctva, literatúry a prekladateľskej činnosti. Národnobuditelské a kultúrno-osvetové snaženia stavali na myšlienke slovanskej vzájomnosti Jána Kollára, memorandových a matičných požiadavkách, ako i v zmysle hlasistického hesla „Osvetou ľudu k slobode národa“ a v zmysle slovensko-srbskej spolupráce (Valihora, 2001).

Vladimír Mičátek bol uvedomelým slovenským učiteľom, ktorý v duchu slovenskosti a slovanskosti vychovával a vzdelával Kysáčanov. Aj napriek nemalému utrpeniu v dôsledku národného utláčania a aj na-

²³ УВАЛИН, Владимир: Српско-словацке књижевне везе (Преводилачка књижевност Јована Вучерића и Владимира Мичатека). In: *Траг, часопис за књижевност, уметност и културу*. 2019, год XV, Књ. XVII, Св. LX, s. 163 – 178.

²⁴ *Központi Értesítő*, 1. júla 1894, roč. 19, č. 52, s. 1103.

priek osobným rodinným tragédiám Vladimír Mičátek venoval celý svoj život službe slovenskému národu. Bol jednou z ústredných osobností kultúrneho a osvetového života Kysáčanov a vojvodinských Slovákov koncom 19. a začiatkom 20. storočia.

LITERATÚRA

- BENKA, Gyula: *A Békési ágost. hitv evang. egyházmegye patronátusa alatt álló Szarvasi Főgymnasium évi értesítője. 1891–1892-ről*. Szarvas: Noma-tott Sámuel A. Gyorssajtóján 1892. 81 s.
Dostupné na internete: https://library.hungaricana.hu/en/view/Szarvas_33225_agostai_gimnazium_33264_1891/?query=micsatek%20vladimir&pg=31&layout=so
- ČAJAK, Ján: *Zápisky z rukojemstva*. Petrovec: Knihťlačiareň účastinárska spoločnosť 1923. 236 s.
- DUGAČKI, Vlatka: Slovačke manjinske tiskovine u međuratnoj Jugoslaviji (1918 – 1941). In: *Studia lexicographica*, 2011, roč. 5, 2 (9), s. 51 – 84.
- HODOLIČ, Jarmila: Istorijski pregled udžbenika na slovačkom jeziku u Vojvodini do 1945. godine. In: *Godišnjak Filozofskog fakulteta*, 2014, č. 39/2, s. 191 – 201.
- HRONEC, Viťazoslav (Zost.): *Chrestomatia slovenskej vojvodinskej poézie*. Báčsky Petrovec: Slovenské vydavateľské centrum – Nový Sad: Ústav pre kultúru vojvodinských Slovákov 2010, 501 s.
- LILGE, Karol: Zo života Vladimíra Mičátka. In: *Národná jednota*, 1923, roč. IX, č. 28, s. 3.
- MIČÁTKOVÁ, Eržika: Za Vladimírom Mičátkom. In: *Slovenské pohľady*, 1923, roč. 39, č. 2, s. 118 – 121.
- MYJAVCOVÁ, Mária: Cirkev a slovenčina. In: *Ročenka slovenskej evanjelickej a. v. cirkvi v SR Juhoslávii*, 1992, roč. 36, s. 46 – 49.
- TURČAN, Pavel: Kysáč. In: *Slovenská evanjelická kresťanská cirkev a. v. v Kráľovstve juhoslovanskom v slove a obrazoch*. Ed. A. Vereš. Petrovec: Knihťlačiarne úč. spol. 1930, s. 37 – 42.
- VALIHORA, Jozef: *Aspekty literatúry a kultúry*. Báčsky Petrovec: Kultúra 2001. 262. s.
- VALIHORA, Jozef: Ján Mičátek v kultúrnych dejinách vojvodinských Slovákov. In: *Zborník Spolku vojvodinských slovakistov*. 1979, č. 1, s. 105 – 113.
- VALIHORA, Jozef: Životné osudy a prekladateľská zaoietenosť Vladimíra Mičátka. In: *Slovakistický zborník*. 2006, č. 1, s. 110 – 117.
- ВУЧЕРИЋ, Јован: Српско-словачке везе: Владимир Мичатек (1871†1922), *Летопис МС година 1922/23*, Књ. 301, Нови Сад 1923, s. 67 – 69.

УВАЛИН, Владимир: Српско-словачке књижевне везе (Преводилачка књижевност Јована Вучерића и Владимира Мичатека). In: *Траг, часопис за књижевност, уметност и културу*, 2019, год XV, Књ. XVII, Св. LX, s. 163 – 178.

ШИМУНОВИЋ–БЕШЛИН, Биљана: *Просветна политика у Дунавској бановини (1929–1941)*. Нови Сад: Филозофски факултет, Одсек за историју 2007. 394. s.

ARCHÍVNE FONDY

Archív Slovenskej evanjelickej cirkvi augsburského vierovyznania v Kysáči
Zápisnica zasadnutí školskej stolice cirkvi evanj. a. v. Kysácskej od r. 1895 – 1915
Zápisnica školských porád kysáčskych evanjelických augsburského vierovyznania učiteľov 1904 – 1921

Archív Základnej školy Ľudovíta Štúra v Kysáči

List Jaromíra Alexandra Kraica z roku 1967

HISTORICKÉ ČASOPISY

Dolnozemský Slovák (1902 – 1920)

Evangélikus Egyház és Iskola (1883 – 1905)

Képviseelőházi Irományok (1869 – 1945)

Központi Értesítő (1876 – 1947)

Národná jednota (1920 – 1941)

Náš život (1933 – 1941; 1946 – 1947)

SUMMARY

Vladimír Mičátek (1871 – 1922) and his Work as a Teacher in Kysáč

Members of the Mičátek family left a deep and indelible mark on the history of the Vojvodinian Slovaks. As part of Vladimír Mičátek's versatile work, his translation efforts stand out in particular, making a sig-

nificant contribution to improving Serbian-Slovak literary relations. He made an invaluable contribution to the compilation of textbooks for the Vojvodinian schools in the Slovak language at the beginning of the interwar period. In this article, we focus on his inspiring work as a teacher in the public school in Kysáč, which began in 1891. Despite various ongoing difficulties during the period of intensive Magyarization, Mičátek remained in the teaching service until he died in 1922. The examined school minutes together with other relevant primary and secondary sources testify the difficult teaching conditions and the continuous struggle for the preservation of the mother tongue in the confessional phase of the school during Hungary, as well as in the nationalized school in the newly created state of the Kingdom of Serbs, Croats and Slovenes. We also briefly touch on his involvement in establishing cultural and economic associations in Kysáč.

Kontakt

Doc. Dr. Daniela Marčoková

Oddelenie slovakistiky

Filozofická fakulta Univerzity v Novom Sade

danielamarcokova@ff.uns.ac.rs

Migrácie príslušníkov komunity vojvodinských Slovákov: inter- a intraetnický kontext

Sanja Zlatanović – Juraj Marušiač

Úvod

Predmetom nášho výskumu sú migrácie príslušníkov slovenskej komunity z Vojvodiny – autonómnej provincie Srbska na Slovensko, ale aj a do ďalších štátov EÚ. Tieto migrácie sú podmienené a formované komplexne previazanými politickými, ekonomickými a sociálnymi faktormi. Začali sa v 90. rokoch minulého storočia ako reakcia na rozpad Juhoslávie, vojny a hlbokú ekonomickú krízu, ktorá po nich nasledovala. Veľký rozmach nadobudla po roku 2008 v dôsledku globálnej ekonomickej krízy, ktorá silne zasiahla Srbsko a od roku 2015 v dôsledku ekonomickej, ale aj politickej krízy, dosiahla intenzitu, ktorú jednotliví naši respondenti opisovali ako exodus, pričom používali práve tento výraz (Marušiač – Zlatanović, 2020, s. 146).

Vzhľadom na to, že migrácie boli vyvolané komplexnými faktormi, ktoré ovplyvňovali jej priebeh počas uplynulých viac než tridsiatich rokov, v tomto príspevku by sme chceli migrácie analyzovať v inter- a intraetnickom kontexte. Interetnický kontext relevantný pre komunitu vojvodinských Slovákov je v prevažnej miere podmienený vzťahmi so srbským väčšinovým obyvateľstvom a politikou srbského štátu. Intraetnický kontext vnímame s ohľadom na obyvateľstvo Slovenska – prijímajúcej krajiny a krajiny pôvodu predkov, ale aj vo vnútri samotnej komunity vojvodinských Slovákov v Srbsku, počet príslušníkov ktorej sa v dôsledku migrácií čoraz viac znižuje, čo má priamy vplyv na každodenný život a vnútroskupinovú dynamiku tých, ktorí zostali.

Hoci nejde o prvú vlnu migrácií príslušníkov slovenskej komunity vo Vojvodine, komunita vojvodinských Slovákov bola až do 90. rokov minulého storočia orientovaná v prevažnej miere teritoriálne. Reemigrácia jej príslušníkov do krajiny pôvodu prebiehala po vzniku Československej republiky počas pozemkovej reformy, v priebehu druhej svetovej vojny

ako aj bezprostredne po nej, v rámci repatriačnej akcie *Mat' volá* organizovanej československým štátom. Najmä v prvých dvoch prípadoch išlo o relatívne malý počet osôb (približne 100 rodín, v rokoch 1945 – 1948 to bolo približne 8 000 osôb (Botík, 2016, s. 245). V dôsledku súčasnej migračnej vlny, na ktorú sa sústreďuje predkladaná štúdia, po roku 1990 sa však transformuje na transnacionálnu, keďže život paralelne v dvoch a viacerých štátoch sa stáva súčasťou každodennej reality a zasahuje významnú časť komunity. Jej príslušníci žijú v Srbsku i na Slovensku, ale aj v iných štátoch EÚ, či už trvalo, dočasne alebo sezónne. Má charakter rozdelenej komunity.

Niektorí jej príslušníci zostali v Srbsku, niektorí žijú dočasne na Slovensku dlhší alebo kratší čas, kým iní sa natrvalo usadili na Slovensku. Mnohí členovia tejto skupiny žijú v určitej neistote – medzi rozličnými (ne)možnosťami. Nová migračná situácia hlboko zasiahla do ich rodinných životov. Niektorí členovia rodín zostali vo Vojvodine a ich ďalšia časť žije v zahraničí, najmä na Slovensku. Vznikol intenzívny tok ľudí, informácií a hmotných statkov rozličného druhu medzi členmi komunity, ktorí žijú na Slovensku, v Srbsku, prípadne aj v iných štátoch. Hoci každá vlna migrácií na Slovensko bola vyvolaná odlišnými faktormi, vo všetkých prípadoch nebol proces adaptácie migrantov z dolnozemskeho prostredia po príchode na Slovensko jednoduchý a priamočiary (Botík, 2011, s. 74 – 75; Botík, 2016, s. 246).

Teoretický a metodologický prístup

V našom výskume sa usilujeme komunitu vnímať v transnacionálnej perspektíve, ktorá umožňuje štúdium cezhraničných fenoménov, vzťahov a praktík jednotlivcov, skupín a organizácií a ich zapojenie do životov najmenej dvoch spoločností (Glick Schiller – Basch – Blanc Szanton, 1992). Transnacionálny prístup, orientovaný na „*viacnásobné väzby a interakcie prepájajúce ľudí alebo inštitúcie naprieč hranicami národných štátov*“ (Vertovec, 1999, s. 447) predstavuje produktívny prístup k výskumu problematiky migrácií.

Vojvodinská slovenská komunita bude sledovaná v rámci tzv. triadického vzťahu „*spájajúceho národnostné menšiny, novovznikajúce národné štáty, v ktorých menšiny žijú a externej národnej 'domoviny', ku ktorej patria alebo ich vzťah môže byť konštruovaný ako príslušnosť, na*

základe etnokultúrnych afínít, aj keď bez existencie právne definovaného občianstva“ (Brubaker, 1995; Brubaker, 2005).

Koetnická migrácia vo všeobecnosti znamená migráciu príslušníkov menšinového spoločenstva do ich „etnickej vlasti“, kde sa stávajú súčasťou väčšinového obyvateľstva rovnakej etnickej príslušnosti (Čapo Žmegač, 2005, s. 199). Ako vysvetľuje Jasna Čapo Žmegač (2005, s. 200), pri koetnických migráciách *„eticita figuruje ako významný faktor [...] tak v mieste pôvodu, ako aj v mieste určenia“*. Príťahovalci patria k tej istej etnickej skupine ako obyvateľstvo regiónov, do ktorých migrovali, preto sa tento typ migrácie definuje ako etnický privilegovaný (Münz – Ohliger, 1997; citované podľa: Čapo Žmegač, 2005, s. 200). Hoci za takýchto okolností možno očakávať priamočiarejší proces integrácie, výsledky mnohých štúdií ukazujú, že migrant a dlhoroční obyvatelia zdieľajúci rovnakú etnickú príslušnosť nemusia nevyhnutne zohrávať významnú alebo spájajúcu úlohu (Čapo Žmegač, 2002; Čapo Žmegač, 2005; Čapo Žmegač – Voss – Roth, 2010). Stretnutia a interakcie medzi novoprichádzajúcimi a etablovanými obyvateľmi v ich každodennom živote sú zložitými procesmi, ktoré formuje ambivalencia, odmietanie a konflikty.

Interakcionistický prístup chápe etnicitu ako jednu z foriem sociálnej identifikácie, ktorá sa tvorí a reprodukuje prostredníctvom interakcií. Stredobodom pozornosti tohto prístupu sú spoločenské interakcie, individuálne a kolektívne percepcie sociálnej reality ako aj perspektíva aktérov (Jenkins, 2008).

Vzhľadom na to, že komunita je rozdelená, bol výskum koncipovaný ako multilokálny (Marcus, 1995), čo predstavuje etablovaný prístup uplatňovaný v transnacionálnych migračných štúdiách. Terén je definovaný ako sieť lokalít a umožňuje analýzu dynamiky rozličných, navzájom prepojených častí komunity (Hannerz, 2003). Výskum sme realizovali medzi členmi slovenskej komunity Vojvodiny jednak v Bratislave a prostredníctvom Skype aj s tými, ktorí žijú v iných mestách na Slovensku, a v Srbsku, vo viacerých lokalitách – v Kovačici, Padine a v Báčskom Petrovci. Výskum sa realizoval medzi migrantmi, ale aj ne-migrantmi, t.j. príslušníkmi komunity, ktorí vo Vojvodine zostali. Takým spôsobom, krajina pôvodu (Srbsko) a prijímajúca krajina (Slovensko) reprezentujú jedno pole výskumu. Prostredníctvom siete Skype sme hovorili s príslušníkmi komunity, ktorí žijú v iných štátoch. Najväčšiu časť výskumu sme však realizovali v Bratislave v rokoch 2017 a 2019. Výskum stále pokračuje.

Výskum realizujeme od roku 2015 prostredníctvom semištruktúrovaných rozhovorov. Realizovali sme viac než 100 rozhovorov, pričom s jednotlivými členmi komunity sme sa stretávali viacnásobne a realizovali sme opakované rozhovory. Usilovali sme získať čo najširšiu perspektívu, preto naši respondenti boli rôznorodí z hľadiska veku, úrovne dosiahnutého vzdelania ako aj doby odchodu na Slovensko a z hľadiska odlišnosti skúseností spojených s migráciami.

Nechali sme svojich respondentov, aby si sami zvolili jazyk, v ktorom chcú rozprávať. Prvým jazykom jedného výskumníka je slovenčina a druhého srbsčina, ale obaja ovládajú druhý jazyk na požadovanej solídnej konverzačnej úrovni. Príslušníci komunity vojvodinských Slovákov boli dvojjazyční a používali oba jazyky, ale slovenčina mala tendenciu dominovať. Používanie oboch jazykov v rozhovoroch nám umožnilo získať prehľad o jazykových kompetenciách našich respondentov. Niektorí respondenti plynulo prechádzali z jedného jazyka do druhého. Tí, ktorí už žijú na Slovensku dlhšie, od 90. rokov 20. storočia, konštatovali zhoršujúce sa schopnosti komunikovať v srbskom jazyku.

Dáta získané počas terénneho výskumu boli doplnené ostatnými dostupnými zdrojmi (právne dokumenty, štatistika, médiá, sociálne siete, informácie získané od predstaviteľov relevantných štátnych inštitúcií, akými sú v danom prípade napr. Úrad pre Slovákov žijúcich v zahraničí, Ministerstvo vnútra SR a pod. Vo svojom výskume sme sa zamerali primárne na naratívy respondentov. Zohľadnili sme taktiež teoretické a metodologické implikácie nových prístupov v štúdiu migrácií a diversity, vrátane „decentrovania“ migrácií ako presun pozornosti od migrantov ako takých na širšie politické a sociálne štruktúry, v rámci ktorých migrácie prebiehajú (Nieswand, 2016, s. 284).

Interetnické vzťahy v Srbsku

Vo všeobecnosti možno konštatovať, že vzájomný obraz Slovákov a Srbov vo Vojvodine, ale aj na úrovni celého Srbska, je veľmi pozitívny. Súvisí nielen s historickými tradíciami slovensko-srbských vzťahov, od spolupráce nemaďarských národností pred prvou svetovou vojnou, cez účasť slovenskej reprezentácie na Novosadskej skupštine (Novosadskom sneme), ktorá vzniesla požiadavku pripojenia územia dnešnej Vojvodiny k Srbsku, až po účasť Slovákov v protifašistickom odboji a podpore

teritoriálnej integrity Srbska po roku 1990. Vzájomnú pozitívnu percepciu podporujú aj spomienky našich respondentov na obdobie socializmu. Odmietali prítomnosť etnických konfliktov, nanajvýš pripúšťali konflikty interpersonálneho charakteru. Neraz v rozhovoroch s nami zdôrazňovali, že sa cítia stále, aj viac než tridsať rokov po rozpade SFRJ ako „Juhoslovania“. To sa odzrkadľuje aj na názvoch ulíc, resp. škôl v obciach obývaných príslušníkmi slovenskej komunity, ktoré sú doposiaľ pomenované podľa významných predstaviteľov komunistického režimu v Juhoslávii. Tak napr. základná škola v Padine ešte aj v súčasnosti nesie meno juhoslovanského komunistického vodcu Josipa Broza Tita, hoci vo väčšine iných miest a obcí Srbska, ale aj iných nástupníckych štátov Juhoslávie Titovo meno zmizlo z verejných priestranstiev. Ulica pomenovaná po Josipovi Brozovi Titovi ostala v Kovačici aj v Báčskom Petrovci.

Významnú zmenu v interetnických vzťahoch predstavujú rozpad Juhoslávie a vojnové konflikty v 90. rokoch 20. storočia. Mnohí príslušníci slovenskej menšiny boli mobilizovaní do Juhoslovanskej ľudovej armády, aby sa zúčastnili bojových akcií v Chorvátsku či v Bosne. Práve obavy z mobilizácie a celkovo ekonomická stagnácia v rozpadávajúcej sa Juhoslávii boli bezprostrednými impulzmi pre rast migrácií z Vojvodiny na Slovensko, čo sa týkalo predovšetkým mladých ľudí, resp. mužov. Pre viacerých z nich roky vojny znamenali prerušenie kontaktov so svojou domovinou, do ktorej sa nechceli vracieť z obáv pred mobilizáciou, resp. pred trestným stíhaním za vyhýbanie sa mobilizácii, čo sa zmenilo až vyhlásením amnestie po Daytonských mierových rokovaníach v roku 1997. Život vojvodinských Slovákov ovplyvnil aj prílev vojnových utečencov – Srbov z Bosny a Hercegoviny do Vojvodiny, čo sa pričinilo o zmenu etnickej štruktúry tejto srbskej provincie. Podľa slov niektorých respondentov, priniesli so sebou odlišný spôsob života a vojnové traumy, čo prispelo k napätej atmosfére. Mnohí opakovali výrok, pripisovaný vodcovi krajne pravicovej Srbskej radikálnej strany Vojislavovi Šešeljovi, ktorý rezonoval v tamojších menšinových komunitách: „*Mađarom jedan sendvič na cestu a Slovákoma dva, pretože idu daleje.*“¹

¹ Uvedený výrok mal odznieť na začiatku 90. rokov 20. storočia, ale nepodarilo sa nám identifikovať, či je V. Šešelj skutočne jeho autorom.

Naši respondenti hovorili o negatívnom vzťahu k vojnám, hoci na druhej strane, vo svojej väčšine odmietali aj bombardovanie Juhoslávie počas kosovskej krízy v roku 1999. Niektorí respondenti, ktorí už v tom čase žili na Slovensku, spomínali, že sa zúčastňovali protivojnových protestov v Bratislave.

Neskorším impulzom pre migrácie príslušníkov slovenskej komunity vo Vojvodine bola pretrvávajúca chronická ekonomická kríza v Srbsku, ktorá osobitne ťažko dopadá na príslušníkov niektorých etnických menšín, osobitne na také, ktoré žijú prevažne v rurálnom prostredí ako vojvodinskí Slováci. Ako uvádza srbský slovakista Sokolović (2017, s. 158 – 159) s odvolaním sa na výsledky sčítania obyvateľstva z roku 2011, v mestách žije ba 44 percent srbských Slovákov, kým zvyšok býva v iných lokalitách, čo je „*veľký rozdiel v porovnaní s inými etnickými komunitami vo Vojvodine, kde tento pomer je najmenej 3:2 v prospech mesta*.“ Hoci je Vojvodina druhým najbohatším regiónom Srbska, úroveň hrubého domáceho produktu v prepočte na jedného obyvateľa aj tam dosahoval iba 99,4 percenta priemeru krajiny (Belehrad – 170,8 percenta) (Regional Gross Domestic Products, 2021, s. 10). Z hľadiska príjmov obyvateľstva však situácia vyzerá ešte vážnejšie. V období január – júl 2020 bol priemerný čistý mesačný príjem v Srbsku 59 339 RSD, pričom vo Vojvodine dosahoval iba 56 419 (v Novom Sade táto suma predstavovala hodnotu 66 674 RSD). Vojvodinské opštiny s výraznejším zastúpením slovenského obyvateľstva sa však z príjmového hľadiska nachádzajú nielen pod srbským, alej aj pod vojvodinským priemerom (Stará Pazova – 53 093 RSD, Báčsky Petrovec – 48 853 RSD a Kovačica so 46 808 RSD patrí medzi najchudobnejšie vojvodinské opštiny, nižší priemerný príjem majú iba opštiny Báč a Srbobran (Pucovská, 2020).

Ekonomické faktory spolu s politickými (narastajúci stranický klientelizmus) prispievajú k migráciám slovenského obyvateľstva, ale aj obyvateľov iných národností zo Srbska osobitne do členských štátov EÚ, čomu pomáha aj migračná politika Slovenska.

Slovenská menšina vo Vojvodine mala dobré podmienky pre svoj kultúrny život aj vďaka dobrým vzťahom medzi Československom (respektíve Slovenskom) a Juhosláviou (respektíve Srbskom) a predstavuje príklad menšiny, ktorá sa v Srbsku teší osobitnému rešpektu. Naivné maliarstvo Slovákov z Kovačice predstavuje svojho druhu kultúrny „brand“ Srbska. Slovenské naivné maliarstvo bolo v roku 2012 zaradené

do zoznamu prvkov nehmotného kultúrneho dedičstva Srbska² a v roku 2024 bolo schválené jeho zapísanie do Reprezentatívneho zoznamu nehmotného kultúrneho dedičstva ľudstva UNESCO.³ Empiricky je doložená vysoká miera pozitívnej percepcie Slovákov u Srbov, ako to potvrdzujú výskumy belehradského Ústavu spoločenských vied, podľa ktorých je miera akceptácie príslušníkov slovenskej menšiny najvyššia (z hľadiska akceptácie ako susedov, manželských partnerov, priateľov, kolegov v práci) v očiach väčšinového obyvateľstva spomedzi ostatných menšín žijúcich v Srbsku. Podobne vice versa, rovnako Srbi sú spomedzi príslušníkov ostatných etnických komunit v Srbsku pre príslušníkov slovenskej komunity z uvedených hľadísk najakceptovanejší (Bašić et al. 2020).

V prípade príslušníkov vojvodinskej slovenskej komunity v dôsledku migrácií sa úlohy krajiny pobytu a externej domoviny veľmi často zamieňajú, v závislosti od špecifickej situácie jednotlivca. Hoci sa príslušníci sledovanej komunity identifikujú ako Slováci, na území súčasného Srbska žijú viac než 300 rokov a považujú Srbsko za svoju domovinu. Na druhej strane sú od Slovenska oddelení nielen geograficky, ale aj prostredníctvom štátnej hranice viac než 100 rokov, pričom v minulosti intenzita kontaktov medzi nimi a Slovenskom bola podstatne nižšia ako po politických zmenách v roku 1989. Popri silných emocionálnych a materiálnych väzbách, udržiavajú aj silné inštitucionálne kontakty so Srbskom. Vzťahy zostávajúci členov komunity so Slovenskom sa takisto zintenzívňujú. To sa týka nielen transnacionálne fungujúcich rodín, kultúrnych aktivít, budovania siete komerčných aktivít, ktoré sú výsledkom vzniku transnacionálnych vzťahov, finančných transferov a tokom materiálnych statkov, ale aj toku informácií a politických kontaktov.

Po roku 1991 nastáva náhly pokles počtu príslušníkov slovenskej komunity a ich percentuálneho podielu na celkovom počte obyvateľov Srbska. Podľa sčítaní obyvateľstva sa početnosť slovenskej komunity v Srbsku od roku 1991 neustále výrazne znižuje, rovnako ako jej percentuálny podiel na celkovom počte obyvateľov. V roku 1991 ich bolo

² Slovak naive art painting. (Наивно сликарство Словака) | Intangible cultural heritage of Serbia.

³ Naïve painting practices of Kovačica – intangible heritage – Culture Sector – UNESCO.

66 772, v roku 2002 ich bolo 59 021, v roku 2011 ich bolo 52 750 a podľa posledných výsledkov v roku 2022 ich bolo 41 730 (Census, 2023, 21). Okrem asimilačných procesov je dôvodom tohto trendu ich migrácia zo Srbska do zahraničia, najmä na Slovensko.

Dôsledkom migrácií je, že príslušníci slovenskej komunity z Vojvodiny sa dostávajú do viacnásobných okruhov diaspóry. Navyše, v prípade Slovákov zo Srbska, máme do činenia z hľadiska slovenskej krajan-skej politiky s etnicky privilegovanou migráciou. Aktívne sa zúčastňujú života komunity pracovných migrantov zo Srbska. Zároveň sú súčasťou slovenskej diaspóry v Srbsku, ale aj diaspóry slovenskej komunity vo Vojvodine, ale vzhľadom na ich silnú sebaidentifikáciu so Srbskom a srbskou kultúrou, sa stávajú zároveň aj súčasťou srbskej diaspóry na Slovensku (Marušiač – Zlatanović, 2020, s. 152).

Intraetnické vzťahy na Slovensku – vojvodinskí Slováci a etablované obyvateľstvo na Slovensku

Slovenská republika vytvorila celý rad legislatívnych opatrení na podporu svojej diaspóry, ktoré sa netýkajú iba tých jej príslušníkov, ktorí zostávajú na území iných štátov, ale aj tých, ktorí sa rozhodli pre dočasný alebo trvalý pobyt na Slovensku. Migračná politika Slovenska sa sústreďuje na Slovákov, ktorí žijú v zahraničí, s cieľom podpory kontrolovanej ekonomickej migrácie. V tom prípade príslušníci slovenskej diaspóry musia preukázať svoj slovenský etnický pôvod, aby získali osvedčenie Slováka žijúceho v zahraničí, na základe ktorého obdržia právo na pobyt, prácu a vzdelávanie na Slovensku (k inštitucionálnemu rámcu migrácií pozri podrobnejšie Zlatanović – Marušiač, 2025).

Impulzom pre aktuálne migrácie vojvodinských Slovákov sú predovšetkým ekonomické faktory a to jednak z ich strany (poznajú jazyk krajiny, do ktorej odchádzajú a je to pre nich najbližší členský štát EU, kam môžu odísť a zároveň majú v ňom celý rad výhod), ako aj na strane Slovenskej republiky, kde je dôležitým faktorom potreba pracovnej sily v podobe kontrolovanej migrácie obyvateľstva, ktoré sa ľahšie prispôsobí podmienkam okolia kvôli znalosti jazyka. Migrácia vojvodinských Slovákov je koetnická. Prisťahovalci majú rovnakú etnickú príslušnosť ako obyvateľstvo v mieste, kam sa sťahujú. Vzhľadom na túto charakteristiku, spadajú do kategórie etnicky privilegovaných migrácií

(Müns – Ohliger, 1997, citované podľa: Čapo Žmegač, 2005, s. 200). Hoci v tomto prípade by sa dal očakávať jednoduchý proces integrácie, výskumy viacerých výskumov poukazujú na to, že rovnaká etnická príslušnosť migrantov a pôvodného obyvateľstva nemusí zohrávať významnú integračnú úlohu (Čapo Žmegač 2005; Čapo Žmegač – Voss – Roth, 2010).

Vojvodinskí Slováci sa na Slovensku stretávajú s jazykovými prekážkami a problémami; už podľa ich reči sú na Slovensku identifikované ako *iní*. Slovenčina, ktorou oni hovoria, sa odlišuje od štandardu – je archaickejšia, s mnohými dialektizmami a srbizmami. Väčšinou sa usilujú o to, aby sa jazykovo prispôbili prostrediu, do ktorého sa prisťahovali, ale tento proces si vyžaduje čas. Dosiahnu zmenu na úrovni používanej lexiky, ale prízvuk a konštrukcia viet sa menia ťažšie. U jednotlivých respondentov, ktorí na Slovensku získali vysokoškolské vzdelanie a žijú tam už dve desaťročia, bol aj naďalej prítomný vplyv srbského jazyka na výstavbu vety. Otázka komunikácie s väčšinovým slovenským obyvateľstvom je pre nich veľmi citlivá. Viacerí respondenti uviedli, že kvôli svojmu jazykovému prejavu neboli počas štúdia aktívni na vyučovaní a rozhodli sa napísať diplomovú prácu v angličtine. Mnohí tvrdili, že kolegovia v zamestnaní opravujú ich ústny prejav. Dynamika nepretržitej tridsaťročnej koetnickej migrácie Slovákov z Vojvodiny sa odráža aj v jazyku. Tí, ktorí prišli na Slovensko v 90. rokoch 20. storočia, sa pri komunikácii s hostiteľským obyvateľstvom stretávali s výraznými jazykovými rozdielmi. Na tieto rozdiely neboli pripravení, ani nemohli nájsť informácie, ktoré by im pomohli jazykovo sa prispôbiť novému prostrediu. Postupom času sa však ľudia, ktorí prišli na Slovensko, lepšie informovali o rôznych aspektoch života vo svojej „*etnickej vlasti*“. Slováci vo Vojvodine čoraz viac sledovali televízne kanály a iné médiá zo Slovenska, zaujímali sa o politické a iné druhy udalostí. Okrem toho, mnohí z nich tam majú svojich blízkych, ktorí tam trvalo alebo dočasne žijú.

Na spomínané problémy so štandardným slovenským jazykom nadväzujú ďalšie výzvy, napr. znalosť českého jazyka, ktorý je značne zastúpený v študijnej literatúre, v médiách a pod. Pre vojvodinských Slovákov je čeština veľmi vzdialená, čo hlavne študujúci prekonávajú rozličným spôsobom – hľadajú preklad do srbčiny alebo do angličtiny, kým tí, čo pricestovali na Slovensko v neskorších rokoch kvôli práci, často nedokážu češtinu zvládnuť ani na úrovni pasívneho rozumenia.

Vojvodinským Slovákom, ktorí sa vysťahovali počas prvej vlny koncom 80. a začiatkom 90. rokov, chýbala inštitucionálna podpora. Uvádzali, že ich štátne inštitúcie nevnímali ako vítaných. Takmer všetci naši respondenti opisovali nepríjemné skúsenosti s orgánmi cudzineckej polície, na ktoré sa museli často hlásiť. Na oddeleniach cudzineckej polície sa k nim správali rovnako ako k ostatným cudzincom; čakali celé hodiny, kým prišli na rad spolu s ľuďmi z iných krajín, a potom sa stretli s nepríjemnými otázkami a nálepkami. Vojvodinskí Slováci boli veľmi sklamaní, že ich štátne inštitúcie ani obyvatelia Slovenska neuznávali ako Slovákov, ale videli v nich skôr Juhoslovanov alebo Srbov, pričom sa v niektorých situáciách stretli až s pejoratívnym označením „*špinaví Juhoslovanci*“ (slangovo *špinaví Juhoši*). V tomto období Juhoslávia alebo neskôr Srbsko evokovali konotácie Orientu, Balkánu, exotiky, vojny a nelegálnej činnosti. To je kľúčovým bodom intraetnického nepochopenia. Vo výpovediach takmer všetkých našich respondentov boli zjavné emócie sklamania a smútku z tohto vonkajšieho vymedzenia – neboli uznaní alebo prijatí ako „*vlastní*“. V rozhovoroch so spoluobčanmi sa opakovane snažili vysvetliť, kto sú, a dať najavo svoju viacgeneračnú snahu o zachovanie svojej etnickej jedinečnosti – svojej „*slovenskosti*“.

Viacerí respondenti poukázali na to, že populárna televízna folklórna relácia *Zem spieva*, ktorá sa vysiela v rokoch 2017 až 2020 na slovenskej verejnoprávnej RTVS a v ktorej vystupovali aj folklórne súbory a jednotlivci (speváci a tanečníci) z Vojvodiny, ich zviditeľnila a urobila ich rozpoznateľnejšími pre ich spoluobčanov na Slovensku. To viac ako čokoľvek iné prispelo k ich lepšiemu postaveniu v každodenných koetnických interakciách. Príslušníci slovenskej komunity z Rumunska, ktorí migrovali na Slovensko, sa tiež stretávali s tým, že ich príslušníci toho istého etnika žijúci v ich „*etnickej vlasti*“ nevnímali ako nominálnych príslušníkov toho istého národa, ale identifikovali ich podľa krajiny pôvodu – „*tam sme boli Slováci, tu sme Rumuni*“ (Bošelová, 2017). Aj iné štúdie o koetnickej migrácii v Európe poukazujú na prípady, keď starousedlíci pomenúvajú novoprichádzajúcich spoluobčanov podľa krajiny, z ktorej sa prisťahovali (porovn. Varjonen – Arnold – Jasinskaja-Lahti, 2013).

Respondenti mnohokrát hovorili o značných – podľa slov jednotlivcov až obrovských rozdieloch v spôsobe života na Slovensku a vo Vojvodine, ako aj o rozdieloch v mentalite Slovákov na Slovensku a vo Vojvodine. Poukazovali na kultúrne rozdiely a odlišnosti v porovnaní

so Slovákmi žijúcimi na Slovensku. Týkalo sa to napr. nedorozumení a ťažkostí pri definovaní vzájomných hraníc v každodenných interakciách. Konštatovali, že boli prekvapení intraetnickými odlišnosťami. Existenciu týchto rozdielov síce očakávali, nemysleli si však, že budú až také výrazné (Marušiak – Zlatanović 2020, s. 154). V novom prostredí im chýba srdečnosť, priateľská atmosféra a otvorenosť, na akú boli zvyknutí. Hovorili, že im chýbajú najmä priateľské stretnutia a ležérnejší prístup k životu, stelesnený srbským výrazom „*lako čemo*“ (v *pohode*). Vo výpovediach mnohých sa ako nostalgický refrén opakovali spomienky na časté chodenie „*na kávu*“ s priateľmi v Srbsku. To predstavuje príčiny prejavov nostalgie.

Príslušníci skúmanej komunity spomínajú na svoju družnosť, ochotu pomáhať druhým, otvorenosť a srdečnosť voči ostatným, kým ich spoluobčania na Slovensku sú uzavretí a „*akosi sa nevedia socializovať*“ (žena, 1980). V diskusiiach o súčasnej migrácii a jej dôsledkoch pre slovenskú komunitu vo Vojvodine mnohí respondenti uviedli, že Slováci z Vojvodiny sú neustále zapojení do migračného procesu a boja za lepší život. Svojich predkov opisovali ako podnikavých a pracovitých, tých, ktorí sa odvážne presťahovali na Dolnú zem, kde si vybudovali nový život a získali rešpekt a uznanie ako komunita. Rovnako ako ich predkovia si zachovali vitalitu a ochotu zmeniť to, čo sa im nepáči, a preto sa za lepším životom vysťahovali na Slovensko. Vo vzťahu k miestnemu obyvateľstvu na Slovensku sa vnímajú ako aktívnejší, bojovnejší, odhodlanejší, schopnejší znášať ťažkosti, pracovitejší a prispôsobivejší. Vďaka týmto vlastnostiam si podľa nich mnohí rýchlo vybudovali úspešnú kariéru v novom prostredí a vo všeobecnosti rýchlo napredovali.

Príslušníci komunity vojvodinských Slovákov majú v novom prostredí vo všeobecnosti pragmatické názory bez ohľadu na to, či majú v úmysle zostať na Slovensku natrvalo alebo dočasne. Ako študenti sa sústreďujú na štúdium, ako pracujúci na prácu, zárobok a profesionálny a ekonomický postup. Celkovo vyjadrili spokojnosť so svojou prácou, platompracovnými podmienkami a právami, ktoré ako pracovníci majú (v Srbsku mnohí z nich pracovali v šedej ekonomike. Boli slabo platení, v neustálom strachu z prepustenia a niektorí trpeli politickými tlakmi). S dlhším pobytom na Slovensku a osvojením si kultúrnych a jazykových noriem prostredia sa vnútroetnické hranice stávajú priepustnejšími. Mnohí respondenti vyjadrili spokojnosť s úrovňou svojej integrácie a profesionálnym postavením; niektorí manželskí partneri sa narodili

na Slovensku. Respondenti neustále porovnávali spôsob života a hodnotové systémy oboch krajín. V týchto porovnovaniach sa spôsob života na Slovensku opisoval ako materiálne bezpečnejší a prosperujúcejší a slovenská spoločnosť ako lepšie organizovaná. Okrem toho spomínali, že politika nezasahuje do všetkých oblastí života, ako je to v prípade Srbska (Marušiak – Zlatanović, 2020; Marušiak – Zlatanović, 2022).

Napriek tomu si mnohí nájdu partnera medzi „svojimi“. Mnohí z nich sa stýkajú s ostatnými členmi komunity vojvodinských Slovákov. To im dáva pocit istoty v novom prostredí, ale komplikuje to integráciu. Vzhľadom na to, že členovia komunity vojvodinských Slovákov sú pevne spätí so Srbskom, tí na Slovensku intenzívne komunikujú a nadväzujú kontakty s ostatnými pracovnými migrantmi zo Srbska bez ohľadu na etnickú príslušnosť. Sú vzájomne prepojení podľa krajiny pôvodu v rámci zón kultúrnej blízkosti. Niektorí z nich organizujú a zúčastňujú sa na večierkoch označovaných ako *YU party* alebo *Jugožúrka*, kde sa stretávajú aj s ďalšími imigrantmi z krajín bývalej Juhoslávie a počúvajú hudbu, ktorá bola populárna v Juhoslávii. Vojvodinskí Slováci vo svojich výpovediach často načrtávali svoje liminálne postavenie a menšinovú subetnickú identitu vo vzťahu k etablovanému obyvateľstvu Slovenska, založenú na kontextuálne podmienených kultúrnych rozdieloch (porovn. Čapo Žmegač, 2005, s. 214).

Vojvodinskí Slováci sú heterogénni z hľadiska regionálneho a individuálneho pôvodu, času, v ktorom sa presťahovali na Slovensko, vzdelania a materiálneho statusu. Využívajú rozličné individuálne stratégie s cieľom integrovania sa do nového prostredia a v závislosti od veku, vzdelania a sociálnych zručností a individuálnej flexibility. Po dlhšom pobyte na Slovensku a osvojení si jazykových a kultúrnych noriem okolitého prostredia sa intraetnické hranice stávajú priepustnejšími. Mnohí respondenti tlmočili svoju spokojnosť s dosiahnutou mierou integrácie a svojím profesionálnym statusom. Mnohí z nich uzavreli manželstvo s partnerkou / partnerom narodenou / narodeným na Slovensku (ku každodenným praktikám interakcií v novom prostredí pozri podrobnejšie Zlatanović – Marušiak, 2025).

Ani tu, ani tam, alebo aj tu, aj tam?

V diskurzívnom pláne našich respondentov sa jasne ukázalo, že skupina, s ktorou sa identifikujú, je slovenská komunita z Vojvodiny. Často používajú zámeno „my“. V prípade veľmi malého počtu respondentov – u tých, ktorí migrovali na Slovensko v 90. rokoch minulého storočia, zámeno „my“ osciluje so zámenom „oni“. Syntagmu „*naši Slováci*“ alebo iba označenie „*naši*“ používajú, keď chcú zdôrazniť odlišnosť od Slovákov zo Slovenska: „*Je dosť **našich Slovákov**, ktorí študovali na teologickej fakulte*“; „*Myslím, že neexistuje miesto, kde sa **naši** stretávajú*“; „*Ale to je tá tradícia, to je konzervovanie toho, čo je **naše***“. V odvolávkach na život v Srbsku, často používali výraz „*u nás*“: „*Pre mňa je jednoduchšie nájsť prácu tu, ako **u nás** v Srbsku*“.

Vo vyjadreniach takmer všetkých respondentov bola evidentná silná emocionálna viazanosť na Srbsko a Vojvodinu, bez ohľadu na to, či tam cestujú často alebo zriedkavo, či kategoricky odmietajú pomyslenie na návrat, alebo nechávajú takúto možnosť otvorenú. V prípade tých, ktorí sa na Slovensko prisťahovali skôr, je však rozhodnutie, že Slovensko je ich domovom, vyjadrené jasnejšie. Všetci však tvrdia, že sledujú politické a iné dianie v Srbsku. Mnohí respondenti nadväzujú a udržiavajú pracovné kontakty s kolegami v Srbsku. Študenti svoje diplomové a doktorandské práce často tematicky orientujú na Srbsko.

Respondenti hovorili o zmiešanom pociate príslušnosti, ktorý sa mení v priebehu času. Niekedy sa cítia ako príslušníci menšiny v oboch krajinách, a niekedy nájdu spôsob, ako svoju dvojakú príslušnosť využiť ako prednosť. Slovensko, na rozdiel od Srbska, vnímajú ako krajinu, v ktorej sa môžu pracovne realizovať a v ktorej môžu zarobiť toľko, aby im to umožňovalo dôstojný život. Tí, ktorí žijú dlhšie na Slovensku, ho vo väčšine prípadov vnímajú ako svoj domov. Najčastejšou odpoveďou tých, ktorí získali na Slovensku právo na trvalý pobyt, je, že pre nich sú domovom obe krajiny.

Vo vyjadreniach našich respondentov je teda prítomná ambivalencia. Počas dlhšieho rozhovoru s respondentmi sme zaznamenali výrazné oscilácie pri hodnotení vlastnej príslušnosti a pocitu, kde sa nachádza domov.

Žiaľ, naše kariérne ambície nie sú tam v Srbsku. Usilujeme sa, aby sme ostali tu. [...] Domov ostáva ako jadro našej rodiny tam. [...] My sme

Slováci, tak sme vychovaní. Žili sme však v Srbsku, s tým, že rešpektujeme Srbsko ako svoju krajinu. Samozrejme, Srbsko mám rád. Dnes mám jeden aj druhý pas. Tak keby som sa musel rozhodnúť, či sa jedného pasu zrieknem – prišlo by mi to veľmi ťažko. [...] Cítim sa tu ako doma, ale aj tam som ako doma. [...] Bolo mi ľúto, že Slovensko mohlo vstúpiť do Európskej únie, a my nie. (muž 1991)

Respondenti sú zároveň viacnásobne viazaní na oba štáty. Pracujú na tom, aby si svoju viacdomosť, ktorá vylučuje jednoznačné rozhodnutie *bud'* – *alebo*, udržali (porovn. Glick Schiller – Basch – Szanton Blanc, 1995). Na našu prosbu, aby hierarchizovali, kde sa cítia viac alebo menej „doma“, odpovedali rozlične. Najviac zastúpené bolo evidentné želanie, aby sa Slovensko stalo ich domovom. Pre tých, ktorí zostávajú v Srbsku, alebo sa tam vracajú po pobyte na Slovensku – Slovensko zostáva „*externou domovinou*“.

Dôsledky migrácií na intraetnický kontext v slovenskom prostredí v Srbsku

Počet príslušníkov slovenskej komunity v Srbsku v priebehu rokov klesá, ako o tom svedčia výsledky sčítania ľudu a ďalšie ukazovatele. To má vplyv na spôsob života tých, ktorí zostali, a na ich vnútroetnické vzťahy. V dôsledku migrácie sa slovenská komunita zmenila z prevažne vojvodinskej na transnacionálnu. Nová migračná situácia hlboko ovplyvňuje ich rodinný život; niektorí rodinní príslušníci zostávajú vo Vojvodine a iní žijú v zahraničí, väčšinou na Slovensku. Domy, v ktorých žili celé generácie, sa predávajú za nízke ceny. Počas nášho výskumného pobytu v Báčskom Petrovci v roku 2021 bol nápadný veľký počet prázdnych domov. Mnohí respondenti uvádzali štatistiku, že v obci je na predaj viac ako štyristo domov. Domy kupujú najmä príslušníci srbskej komunity. To znamená, že sa mení etnická štruktúra a vizuálne črty Báčskeho Petrovca, ako aj iných oblastí so slovenským obyvateľstvom. V obchodoch a na iných verejných miestach začínajú prevládať nápisy v srbčine a cyrilike. Pri osadzovaní nových označení ulíc v Starej Pazove sa namiesto tabúl v srbčine a slovenčine osádzajú už len tabule v srbčine (v cyrilike a latinke). Podobne pri vstupe a výstupe do obce Báčsky Petrovec sú tabule označujúce začiatok, resp. koniec obce napísané len v srbčine, a to

cyrilikou. Úbytok príslušníkov komunity sa dotýka najmä niektorých profesií, napríklad učiteľov v slovenských základných školách, v ktorých sa čoraz menej detí učí po slovensky. V dôsledku toho sa školské triedy s vyučovacím jazykom slovenským zlučujú alebo rušia. To spôsobuje zintenzívnenie asimilačných procesov a zhoršovanie kvality znalostí slovenského jazyka medzi tými, ktorí sa rozhodli zostať v Srbsku. Rodičia detí zo zmiešaných slovensko-srbských manželstiev sa väčšinou rozhodujú pre výučbu v jazyku väčšiny, čo vysvetľujú ambíciou, aby sa ich deti lepšie spoločensky integrovali (Lendák-Kabók et al. 2022, s. 566 – 567, 569). Mnohí členovia komunity, ktorí zostávajú vo Vojvodine, vyjadrili obavy o prežitie komunity v Srbsku, pretože odchádzajú prevažne mladší a vzdelanejší ľudia. Na druhej strane, niektorí príslušníci komunity sa nazdávajú, že takýto pohyb obyvateľstva je pre komunitu prospešný – na Slovensku sa môžu naučiť štandardný jazyk, nadviazať nové kontakty, získať nové vedomosti a schopnosti, čo všetko môže byť pre komunitu prínosom. Okrem toho, mnohí o hovorí, že vojvodinskí Slováci sú neustále v procese migrácie, už odvtedy, keď sa ich predkovia prisťahovali na Dolnú zem. (porovn. Babiak, 2016, s. 118 – 119).

Namiesto záveru

V diskurze našich respondentov sa ich inter- (v Srbsku) a intraetnické (na Slovensku) interakcie stávajú predmetom komparácie a často formujú trojuholník (Srbi, Slováci na Slovensku, vojvodinskí Slováci). Pokiaľ sme hovorili o ich vzťahoch so Slovákami zo Slovenska, vždy odkazujú na to, ako bolo v Srbsku. Srbská komunita tak nestráca v tejto interakcii svoj význam a je veľmi dôležitá aj pre tých, ktorí na Slovensku žijú dlhodobo. Hrá dôležitú úlohu v tom, ako oni sami vysvetľujú svoju migračnú situáciu. Príslušníci komunity vojvodinských Slovákov aj po príchode na Slovensko sledujú dianie v srbskej kultúre, vrátane masovej kultúry, na ktorú sú viazaní. Na Slovensku, ale aj v iných štátoch, ktoré sa stali cieľom ich zahraničných migrácií, vstupujú do interakcií s príslušníkmi komunity ostatných migrantov zo Srbska.

Hoci migračná vlna, ktorá kontinuálne trvá od roku 1990 s rozličnými vrcholmi a poklesmi, nie je prvou v novodobých dejinách vojvodinskej slovenskej komunity, od predchádzajúcich sa odlišuje nielen svojím rozsahom a dôsledkami pre celé rodiny a obce, ale aj ďalšími prvkami.

Kým v minulosti migrácia znamenala jednosmerný krok, ktorý v mnohých prípadoch znamenal úplné prerušenie kontaktov s Vojvodinou, resp. so Srbskom, v súčasnosti, vzhľadom na geopolitické podmienky či rozšírenosť informačných a komunikačných technológií migrácia umožňuje jednotlivcom a rodinám viesť život paralelne v dvoch a viacerých štátoch. Politika otvorených hraníc umožňuje príslušníkom komunity ponechávať si pootvorené dvere pre návrat do Srbska a možnosť žiť „aj tu, aj tam“.

Grantová podpora

Štúdia bola vypracovaná s grantovou podporou VEGA 2/0130/25 *Transnacionalizácia vojvodinskej slovenskej komunity: politický rámec a každodenné praktiky interakcií riešenej na Ústave politických vied SAV, v.v.i.*

LITERATÚRA

- BABIAK, Michal: *Tradícia a identita*. Nadlak: Vydavateľstvo Ivan Krasko 2016, 225 s.
- BAŠIĆ, Goran – TODOSIJEVIĆ, Bojan – MARKOVIĆ, Ksenija – ZAFIROVIĆ, Jovana: *Istraživanje socijalnih odnosa između etničkih zajednica u Srbiji*. Beograd: Institut društvenih nauka – Centar za istraživanje etniciteta 2020, 355 s.
- BOŠELOVÁ, Míriama: „Tam sme boli Slováci, tu sme Rumuni“ – k etnickej identifikácii Slovákov z Rumunska žijúcich na Slovensku.” In: *Národopisné aspekty v kultúre dolnozemsých Slovákov*. Eds. Ivan Miroslav Ambruš – Pavol Hlásnik – Bianca Unc. Nadlak: Vydavateľstvo Ivan Krasko 2017, s. 303 – 312.
- BOTÍK, Ján: *Dolnozemskí Slováci. Tri storočia vystahovaleckých osudov, spôsobu života a identity Slovákov v Maďarsku, Rumunsku, Srbsku a Bulharsku*. Nadlak: Vydavateľstvo Ivan Krasko 2011, 335 s.
- BOTÍK, Ján: *Slováci vo Vojvodine. Premeny svojbytnosti enklávneho spoločenstva*. Nový Sad: Ústav pre kultúru vojvodinských Slovákov 2016, 272 s.
- BRUBAKER, Rogers: National minorities, nationalizing states, and external national homelands in the new Europe. In: *Daedalus*, 1995, roč. 124, č. 2, s. 107 – 132.
- BRUBAKER, Rogers: The ‘Diaspora’ Diaspora. In: *Ethnic and Racial Studies*, 2005, roč. 28, č. 1, s. 1 – 19.

- CENSUS: *Population. Ethnicity: Data by Municipalities and Cities. 2022 Census of Population, Households and Dwellings*. Belgrade: Statistical Office of the Republic of Serbia 2023.
- ČAPO ŽMEGAČ, Jasna: *Srijemski Hrvati: Etnološka studija migracije, identifikacije i interakcije*. Zagreb: Durieux 2002. 345 s.
- ČAPO ŽMEGAČ, Jasna: Ethnically Privileged Migrants in Their New Homeland. In: *Journal of Refugee Studies*, 2005, roč. 18, č. 2, s. 199 – 215.
- ČAPO ŽMEGAČ, Jasna – VOß, Christian – ROTH, Klaus (eds.): *Co-Ethnic Migration Compared. Central and Eastern European Contexts*. München – Berlin: Verlag Otto Sagner 2010, 293 s.
- GLICK SCHILLER, Nina – BASCH, Linda – BLANC SZANTON, Cristina: Transnationalism: A New Analytic Framework for Understanding Migration. In: *Towards a Transnational Perspective on Migration: Race, Class, Ethnicity, and Nationalism Reconsidered. Annals of the New York Academy of Sciences*, 1992, č. 645/1, s. 1 – 24.
- GLICK SCHILLER, Nina – BASCH, Linda – SZANTON BLANC, Cristina: From Immigrant to Transmigrant: Theorizing Transnational Migration. In: *Anthropological Quarterly*, 1995, roč. 68, č. 1, s. 48 – 63.
- HANNERZ, Ulf: Being there... and there... and there! Reflection of Multi-Sites Ethnography. In: *Ethnography*, 2003, roč. 4, č. 2, s. 201 – 216.
- JENKINS, Richard: *Rethinking Ethnicity: Arguments and Explorations*. Los Angeles, London, New Delhi, Singapore: SAGE Publications 2008, 216 s.
- LENDÁK-KABÓK, Karolina – ŠIMONJI ČERNAK Ruženka – MARAN Mirča – LAZAR Žolt: Izbor nastavnog jezika za decu u mešovitim brakovima u Vojvodini. In: *Jezici i kulture u vremenu i prostoru*. 2022, roč. 10, č. 2, s. 559 – 575.
- MARCUS, George, E.: Ethnography in/of the World System: The Emergence of Multi-Sited Ethnography. In: *Annual Review of Anthropology*, 1995, roč. 24, s. 95 – 117.
- MARUŠIAK, Juraj – ZLATANOVIĆ, Sanja: Slovakia as a Safe Country – The Perspective of the Slovak Community Members of Vojvodina. In: *Slovak Ethnology*, 2020, roč. 68, č. 2, s. 136 – 160.
- MARUŠIAK, Juraj – ZLATANOVIĆ, Sanja: Slovenská komunita v Srbsku v kontexte politických a socioekonomických zmien po roku 1989. In: *Stará Pazova v premenách času*, Eds. Miroslav Kmeť – Patrik Kunec. Banská Bystrica: Filozofická fakulta Univerzity Mateja Bela 2022, s. 92 – 113.
- MÜNZ, Rainer – OHLIGER, Rainer: Deutsche Minderheiten in Ostmittel – und Osteuropa, Aussiedler in Deutschland. Eine Analyse ethnisch privilegierter Migration. In: *Demographie aktuell* 9. Berlin: Humboldt-Universität 1997, 40 s.

- NIESWAND, Boris: Die Dezentrierung der Migrationsforschung. In: *Migration – Religion – Identität. Aspekte transkultureller Prozesse*. Ed. Kerstin Kazzazi – Angela Treiber – Tim Wätzold. Wiesbaden: Springer Fachmedien 2016, s. 283 – 297.
- PUCOVSKÁ, Katarína: 20. október – Svetový deň štatistiky. Kulpin.net, 19. 10. 2020. Dostupné na internete: <http://www.kulpin.net/22-aktuality/aktuality/11056-20-oktober-svetovy-den-statistiky?tmpl=component&print=1&page=>
- REGIONAL GROSS DOMESTIC PRODUCT. *Regions and areas of the Republic of Serbia, 2019*. Working Paper, No. 115. Belgrade: Statistical Office of the Republic of Serbia 2021, 32 s.
- SOKOLOVIĆ, Dalibor: Jezička lojalnost i etnojezička solidarnost pripadnika slovačke jezičke zajednice u Vojvodini. In: *Južnoslovenski filolog*, 2017, roč. 73, č. 1-2, s. 155 – 169.
- VARJONEN, Sirkku – ARNOLD, Linda – JASINSKAJA-LAHTI, Inga: ‘We’re Finns Here, and Russians There’: A Longitudinal Study on Ethnic Identity Construction in the Context of Ethnic Migration. In: *Discourse & Society*, 2013, roč. 24, č. 1, s. 110 – 134.
- ZERTOVEC, Steven: Conceiving and Researching Transnationalism. In: *Journal of Ethnic and Racial Studies*, 1999, roč. 22, č. 2, s. 447 – 462.
- ZLATANOVIĆ, Sanja – MARUŠIAK, Juraj: Co-ethnic Migration of Vojvodina Slovaks to Slovakia: Institutional Frameworks and Everyday Practices of Interaction. In: *Nationalities Papers*, 2025, roč. 53, č. 3, s. 554 – 577.

SUMMARY

Migration of the Slovak Community Members of Vojvodina: Inter- and Intraethnic Context

Migrations of the Slovak community members of Vojvodina from Serbia to Slovakia are conditioned and shaped by complex interrelated social, political and economic processes. The members of the Slovak community in Vojvodina began to move to Slovakia in the early 1990s in connection with the violent ethnic conflicts in the former Yugoslavia, and the second wave was triggered by the global financial crisis in 2008, which seriously affected Serbia and intensified after 2015. The

Vojvodina Slovak community is scattered between Serbia, Slovakia, and other countries. Many of them are “both here and there”. The aim of presented article is to analyse the above migrations and their course and consequences in the context of interethnic relations in Serbia, but also within the intra-ethnic context of Slovakia.

The migrations of Vojvodina Slovaks represent a type of co-ethnic migrations, which are considered to be ethnically privileged. The migrants are of the same ethnicity as the population of the receiving country. Migrations also contribute to a reframing of the relationship towards Serbia and/or the Yugoslav heritage. In the discourse of our interlocutors, their inter- (in Serbia) and intra-ethnic (in Slovakia) interactions are the subject of comparison and they often lead to the formation of a triangle (Serbs, Slovaks in Slovakia, Vojvodina Slovaks), which we analyse in our article.

Kontakt

Mgr. Sanja Zlatanović, PhD.

Ústav politických vied Slovenskej akadémie vied, v.v.i., Bratislava
sanja.zlatanovic@savba.sk

Mgr. Juraj Marušiak, PhD.

Ústav politických vied Slovenskej akadémie vied, v.v.i., Bratislava
juraj.marusiak@savba.sk

Z výskumu socioprofesijnej štruktúry slovenského obyvateľstva obce Mlynky¹

Ivana Kontriková Šusteková

Úvod

Zamestnanie obyvateľstva ako súčasť materiálnej kultúry predstavovalo fenomén, ktorý výraznou mierou ovplyvňoval celkový charakter tradičnej kultúry a spôsob života Mlynčanov v 20. storočí. Cieľom príspevku je predstaviť sociopofesijnú štruktúru obyvateľov obce Mlynky (Pilisszentkereszt) v kontexte tradičných zamestnaní. Ťažisko získavania informácií spočívalo v terénnom etnologickom výskume, realizovanom pod záštitou Výskumného ústavu Slovákov v Maďarsku v dňoch 19. – 24. júna 2022. Základnou výskumnou metódou bol voľný, neštandardizovaný rozhovor a priame pozorovanie. Informácie sa zaznamenávali písomne aj prostredníctvom audiozáznamu; súčasne sa zhotovovala fotodokumentácia. Výskumnú vzorku tvorili príslušníci staršej generácie (muži aj ženy) vo veku 61 – 87 rokov. Takto získané údaje boli doplnené poznatkami z publikovaných prác a písomných prameňov (najmä z matriky krstných). Dôležitým zdrojom informácií o prírodných pomeroch, dejinách a osídlení obce bola publikácia Gregora Papučeka *Mlynky a okolie: 1. diel* (2000), ktorá okrem iného zmieňuje problematiku tradičných zamestnaní, avšak v kontexte 19. storočia.

¹ Príspevok je krátenou verziou štúdie KONTRIKOVÁ ŠUSTEKOVÁ, Ivana: Tradičné zamestnania obyvateľov obce Mlynky (Pilisszentkereszt) v polovici 20. storočia. In: *Slovenské inšpirácie z Mlynkov*. Red. Tünde Tušková. Békešská Čaba: VÚSM 2023. s. 139 – 202.

Mlynky – stručná charakteristika obce

Mlynky ležia v Peštianskej župe asi 30 km severozápadne od Budapešti, na rozhraní Pilišských a Vyšehradských vrchov. Hoci možno predpokladať, že prví obyvatelia tejto oblasti boli slovanského pôvodu, historické pramene ju spomínajú až v 13. storočí ako majetok pilišského cisterciánskeho opátstva, ktorý neskôr prevzali paulíni. Tí svoju držbu obnovili po skončení tureckých výbojov, keď začali so znovuosídľovaním svojich majetkov. Prví slovenskí kolonisti sa na území Mlynkov začali usádzať v rokoch 1728 – 1747; pravdepodobne išlo o poddaných, ktorí utiekli od svojich zemepánov v dôsledku neúmerného feudálneho zaťaženia. V roku 1760 už v obci žilo 100 zdanených poddanských rodín (Marlová-Szabóová, 1993). Ich početné stavy začiatkom 80. rokov 18. storočia doplnili nemecky hovoriaci osadníci, ktorí sa v priebehu 19. storočia asimilovali so skôr usadeným slovenským obyvateľstvom (bližšie Papuček, 2000).

Už prví kolonisti sa venovali zúrodňovaniu pôdy v chotári obce, na ktorej pestovali zeleninu, obilniny, strukoviny, neskôr i okopaniny. Vzhľadom na situovanie pôdy predovšetkým na svahoch, jej kamenitosť a relatívne nízku bonitu boli výnosy tunajších hospodárstiev nedostačujúce, preto sa obyvatelia uchýľovali k doplnkovým zamestnaniam, spočiatku k drevorubačstvu, povozníctvu, páleniu vápna a dreveného uhlia. Písomné pramene z druhej polovice 18. storočia už naznačujú sociálnu stratifikáciu prisťahovalcov. Popri 34 gazdoch sa v Tereziánskom urbári z roku 1767 spomínajú 49 želiari (s domom) a 11 podželiari – domkári (bez domu), odkázaní na nájomnú prácu a doplnkové zdroje obživy (bližšie Urbarium of 1767, Pilisszentkerest (Pest-Pilis-Solt)). K majetkovej diferenciacii dochádzalo aj medzi samotnými gazdami. Okrem 17 starousadlíkov, ktorí mali v doživotnom užívaní po päť jutár ornej pôdy, v Mlynkoch v posledných desaťročiach 18. storočia hospodáril 40 nedávno usadených gazdov žijúcich v novej časti dediny, ktorí obrábali najmä takzvané kopanice – vyklčovanú pôdu. Zároveň si zakladali vinohrady, ktoré v roku 1770 dosahovali výmeru 39,5 uhorských jutár a delili sa medzi 24 roľníkov (Papuček, 2000, s. 76 a 86). Popri rastlinnej produkcii bol základným zdrojom obživy jednotlivých rodín aj extenzívny chov hovädzieho dobytká.

Okrem roľníkov sa v obci v polovici 18. storočia usádzali aj prví remeselníci (najmä mlynári a mäsiari), obchodníci a krčmári. Počty miest-

nych živnostníkov sa však výraznejšie nezvýšili ani počas 19. storočia. V roku 1829 popri 2 panských sluchoch, 50 gazdoch a 134 želiaroch a podželiaroch sa uvádzajú iba 4 remeselníci. V roku 1877 v obci pôsobil jeden mlynár, jeden kolár, jeden kováč, jeden obuvník a dvaja obchodníci (z toho jeden *sklepník*) (Papuček, 2000). Obec si naďalej zachovávala agrikultúrny charakter, pričom prevažná časť obyvateľstva si privyrábala pálením a odpredajom vápna, prácou v lesoch, povozníctvom, odchodmi na sezónne poľnohospodárske práce do okolia Békešskej Čaby i na územie dnešného Slovenska. Časť ženskej mládeže odchádzala do služby do Pešti, Budína, *na Kaláz* (Budakalász) a inde; muži si zarábali pomocnými murárskymi prácami. Súčasťou zaobstarávania si obživy bolo aj zberné a korisťné hospodárstvo.

Popri nízkych výnosoch tunajších hospodárstiev potreba vyhľadávania doplnkových zdrojov príjmov od polovice 19. storočia súvisela s nevyhnutnosťou vykúpiť si pôdu od Pilišmarótskeho základinového panstva, čo sa zavŕšilo v roku 1880 (bližšie Papuček, 2020, s. 134). Zrušenie poddanstva v Uhorsku v roku 1848 totiž neznamenalo automatický prevod všetkej pôdy do rúk jej niekdajších užívateľov – jednotlivých roľníckych rodín. Aj z tohto dôvodu došlo k masívnejším odchodom na sezónne poľnohospodárske práce a prudkému rozvoju niektorých doplnkových zamestnaní, najmä pálenia a odpredaja vápna, drevorubačstva a povozníctva, nádenníctva, odchádzania do služby, košíkárstva, zberu a predaja lesných plodov. Ani pracovné migrácie však nenarušili etnokultúrny charakter dediny, ktorá si vďaka izolovanosti od okolia, nedostatočnému komunikačnému spojeniu s väčšími obcami a mestami, ale aj vďaka preferovanej endogamii až do druhej polovice 20. storočia udržala prevažne slovenský – „pilišsky“ charakter.

Poľnohospodárstvo ako základný zdroj obživy

Od príchodu prvých slovenských rodín na územie Mlynkov bolo základným zdrojom ich obživy poľnohospodárstvo, práca v lesoch, pálenie vápna a dreveného uhlia. V rámci poľnohospodárskej produkcie sa roľnícke rodiny orientovali na pestovanie obilnín, okopanín, koreňovej zeleniny, technických plodín, ale aj na chov hospodárskych zvierat. S rozvinutou živočíšnou výrobou súvisela aj organizácia pasenia kráv, kôz a husí. Zvieratá sa pásli kolektívne aj individuálne. Individuálne pasenie

zabezpečovali deti či starci. Kolektívne pasenie mali na starosti pastieri – *kravári a kozári*, pôvodne aj *kanási*. Obeční pastieri obvykle patrili k nemajetným vrstvám obyvateľstva, prípadne boli telesne postihnutí. Za prácu boli v polovici 20. storočia vyplácaní podľa počtu pasených zvierat v hotovosti – *na mesác*. Možno predpokladať, že pôvodne dostávali naturálnu mzdu (zemiaky, fazuľu či obilniny) a celodennú stravu (chlieb, varené vajcia, kúsok slaniny a podobne). V polovici 20. storočia výslužku dostávali už len v rámci pastierskej obchôdzky vo vianočnom období.

S poľnohospodárskou produkciou v Mlynkoch úzko súviselo vinohradníctvo ako jeho špecializované odvetvie. Pestovanie viniča hrozno-rodého a výroba vína tu mali svoju tradíciu od príchodu prvých slovenských kolonistov v prvej polovici 18. storočia, o čom svedčia miestne názvy *Vinohrady* a *Staré vinohrady*. História miestneho vinohradníctva v 2. polovici 19. storočia negatívne ovplyvnilo šírenie fyloxéry a peronospóry, ktoré mali za následok zánik väčšiny vinohradov. Od konca 19. storočia až do druhej polovice 20. storočia sa teda pestovaniu hrozna a dorábaniu vína venoval iba zlomok pôvodných pestovateľov. Ich vinohrady sa nachádzali na slnečnom svahu smerom *Ke studénke*.

Súčasťou agrárnej kultúry obyvateľov Mlynkov bolo aj pestovanie ovocia. Ovocie (podobne ako hrozno a víno) slúžili len pre vlastnú potrebu; na rozdiel od iných pilišských obcí sa nepredávalo (aj kvôli nízkym výnosom). Podobne aj odpredaj poľnohospodárskeho nadproduktu nemal v Mlynkoch rozvinutejšiu podobu kvôli nízkym výnosom tunajších hospodárstiev. Na *pijáce/place* do Budína sa chodilo nanajvýš *s lekvárom* (šípkovým džemom), hribsmi, *mlékom*, *smotánku* či *syrom*. Pôvodne sa navštevovali aj jarmoky v Štúrove, kam sa prepravovalo prievozom. K frekventovanejším doplnkovým zamestnaniam, úzko súvisiacim s poľnohospodárstvom, tak patrilo nádenníctvo a odchody na sezónne poľnohospodárske práce. Kým nádenníci – *napsámoši* pochádzali najmä z radov miestnych bezzemkov, sezonárstvom si zarábali aj drobní a strední roľníci a ich rodinní príslušníci, a to najmä v období hospodárskych kríz, keď okrem príležitosti zamestnať sa predstavovalo možnosť získania naturálií.

Remeselníci, obchodníci a krčmári

Medzi prvými slovenskými osadníkmi, ktorí od prvej tretiny 18. storočia znovuosídľovali územie Mlynkov, boli okrem roľníkov aj krčmári a remeselníci, a to mlynári a mäsiari. Možno predpokladať, že počas 18. i začiatkom 19. storočia mala tunajšia remeselná výroba prevažne extenzívny charakter a vykonávala sa popri práci v poľnohospodárstve. Neskôr začali narastať počty miestnych majstrov a obohacovala sa ich štruktúra o predstaviteľov ďalších druhov remeselnej výroby, ktorá však nedosiahla technologickú úroveň, aká bolo vo väčších dedinách, no najmä mestách. Ešte začiatkom 19. storočia sa v obci spomínali iba štyria remeselníci (pozri Papuček, 2000, s. 121).

Aj po roku 1872, keď v Uhorsku došlo k ďalšiemu rozvoju remeselnej výroby po zrušení cechov, vydaní živnostenského zákona a nastolení priemyselnej slobody, sa diapazón remeselníctva v Mlynkoch obmedzoval najmä na kováčstvo, murárstvo a kamenárstvo, prípadne povrazníctvo a pôvodne zrejme aj tkáčstvo. Vysvetliť to možno snahou miestnych roľníkov o samozásobiteľstvo, s čím súvisela rozšírená domáca a domácka výroba v obci. Príčinou nerozvinutej remeselnej výroby tak mohol byť nedostatok financií u miestneho roľníckeho obyvateľstva. Vzhľadom na nízke výnosy poľnohospodárskej produkcie bol pre nich jediným zdrojom peňažnej hotovosti odpredaj dreva, vápna, výroba a predaj lubových košov a výrobkov z dreva, v menšej miere predaj lesných plodov. Takto získané prostriedky použili na zaplatenie daní, dlhov, prípadne ich investovali do zveľaďovania vlastných hospodárstiev.

Začiatkom 20. storočia už bola štruktúra remesiel v Mlynkoch rozmanitejšia. Pred prvou svetovou vojnou a počas nej tu okrem 5 murárov, 1 „kamenorezbára“, 4 kamenárov a 4 kováčskych majstrov pôsobili 2 kolári, 1 stolársky majster, 3 obuvníci, 1 krajčír a zástupcovia potravinárskych remesiel – 1 mlynár a 1 mäsiar-údenár (Farský úrad v Mlynkoch, Matrika krstených 1909 – 1935). Keďže svoje služby ponúkali predovšetkým roľníkom, prispôbovali sa ich vkusu, potrebám aj dopytu po určitých výrobkoch. Hoci z pohľadu gazdov patrili k menej zámožným vrstvám dedinského obyvateľstva, tešili sa ich úcte, pretože sa bez nich nezaobišli.

V medzivojnovom období bolo zastúpenie jednotlivých druhov remeselnej výroby v obci takmer totožné, zmenili sa len počty ich vykonávateľov. Matrika krstených v rokoch 1919 – 1935 uvádza 10 kováčov,

pravdepodobne nielen kováčskych majstrov, ale aj ich pomocníkov – tovarišov, 3 kolárov, 3 stolárov, 1 kamenára, 9 murárov, 1 čižmára, 8 obuvníkov, 1 krajčírskeho majstra, 1 robotníka v mlyne, 1 mäsiara-údenára, 2 pekárov a 1 pekárskeho tovariša. Zároveň sa objavujú zástupcovia nových remeselníckych služieb: 2 maliari-natierači, 2 strojnici (pravdepodobne zároveň majitelia mláťačky), 1 betonár a 1 sústružník (Farský úrad v Mlynkoch, Matrika krstených 1909 – 1935). Podobné početné zastúpenie remeselníkov možno predpokladať aj v rokoch 1936 – 1945.

Po skončení druhej svetovej vojny a nástupe komunistickej strany k moci v Maďarsku sa remeselníkov dotkli viaceré reštrikčné opatrenia. Mnohí boli nútení zatvoriť svoje dielne a zamestnať sa v priemyselnej výrobe, formujúcich sa jednotných roľníckych družstvách – *téjezoch*, v lesoch, baníctve alebo pri ťažbe kameňa. K zmenám došlo až po maďarskej revolúcii v roku 1956, keď sa začal pozvoľna liberalizovať komunistický režim a bolo dovolené drobné súkromné podnikanie. Ústne pramene tak v Mlynkoch v druhej polovici 20. storočia dokladajú 2 kováčov, 1 kolára, 3 stolárov, 2 tesárov, 3 kamenárov, 1 murára, maliarov – natieračov *Hudečkových*, 2 krajčírov, viaceré ženské krajčírky – *švajleny*, 2 obuvníkov, pekárov *Gajánových*, 1 mäsiara, 1 výrobcu sódovej vody a 3 holičov.

Až do polovice 20. storočia miestni remeselníci pochádzali najmä z nemajetných pomerov. Drobní gazdovia, bezzemkovia, poľnohospodárski robotníci – *bíreši* či nádenníci sa týmto spôsobom snažili zabezpečiť živobytie svojim potomkom. Iba výnimočne majetnejší gazdovia uvažovali, že dajú synov na remeslo, najmä ak ich mali viacero a nechceli deliť majetok, prípadne chlapci boli fyzicky slabí a chorľaví, teda neschopní namáhavej práce na hospodárstve. Remeslo sa tiež v niektorých rodinách „dedilo“ – synovia sa vyučili popri svojom otcovi, aby raz mohli prebrať jeho dielňu, prípadne im rodičia vybrali také remeslo, ktoré svojím charakterom súviselo so zamestnaním ich otca alebo pokrývalo dovtedy chýbajúce služby. Ako príklad možno uviesť rodinu *Klausových*, ktorej členovia sa okrem kováčstva živili kolárstvom či obuvníctvom.

Pálenie a predaj vápna

Od polovice 18. storočia významným zdrojom obživy, peňažných aj nepenažných príjmov viacerých mlynských domácností bolo pálenie vápna. Už v roku 1768 Mlynčania okrem drevného uhlia chodili predávať vápno do Budína a Senondreja (Papuček, 2000, s. 75). Vápenec sa v obci doloval a spracúval ešte začiatkom druhej polovice 20. storočia. Vápené pece vlastnili najbohatší obyvatelia, ktorí si mohli dovoliť postaviť *pécku* a najat' robotníkov na pálenie vápna a *šurúvanie* (prikladanie) do pece. Vápenníctvo poskytovalo zdroj príjmov aj miestnym povozníkom – *furmanom*, ktorí odkúpili vypálené vápno a ďalej ho predávali v odľahlejších častiach krajiny. Predajom vápna si vypomáhali aj drobní priekupníci z radov miestnych bezzemkov a drobných vlastníkov pôdy.

Lesní robotníci, drevorubači a košíkári

Miestne prírodné bohatstvo podmienilo aj ďalší zdroj obživy – drevorubačstvo. Na menšie práce sa chlapi zjednávali od kusa, na väčšie si dojednali plácu na deň či na týždeň. V *hore* robili najmä počas zimných mesiacov. Zbližovanie dreva do dolín zabezpečovali *furmani*, z ktorých časť od 50. rokov pracovala pre štátnu lesnú správu. Tá poskytovala možnosť zárobku aj honcom pri poľovačkách, organizovaných pre tuzemskú aj zahraničnú klientelu.

Lesné hospodárstvo malo pre Mlynčanov význam nielen z hľadiska spotreby a získavania dreva, ale aj nepriamo, prostredníctvom viacerých doplnkových zamestnaní. Práca v lesoch prispela k tomu, že si dokázali urobiť väčšinu prác spojených s drevom sami. Ako tesári, stolári a kolári – náaturisti vyrábali nielen pre vlastnú potrebu, ale aj pre zákazníkov z bližšieho či vzdialenejšieho okolia. Ambulantným spôsobom predávali hrable na sušenie sena, veľké hrable na žatvu, kosiská, chrbtové koše, cepíky, drevené vidly, ale aj menšie korytá (napríklad na miesenie chleba) a nádoby na oškvarky. Okrem mužov a mládencov lesy poskytovali zárobkové možnosti pre ženy a dievky, ktoré si po skončení druhej svetovej vojny zarábali sadením mladých stromčekov. Hlavný zdroj príjmov z lesného hospodárstva však spočíval v predaji dreva. Na jeho príprave sa podieľali celé rodiny – muži a mládenci pílili stromy, ženy a dievky ho pomáhali nakladať na vozy. Na predaj sa nosili aj huby

– *hríby* (na trhy na *Pomáz*). Zbierali a predávali sa aj maliny, černice a šípky (šipkový džem). V nadväznosti na to sa v obci rozvíjalo aj priekupníctvo. Viaceré ženy si tiež privyrábali predajom kvetov (kytičiek z lúčnych či lesných kvetov).

V obci bolo rozšírené aj pletenie lubových košov, opálok a *hátošov* (v zimných mesiacoch), ktoré sa predávali zákazníkom z dediny, prípadne sa nosili na predaj do okolitých dedín. Rozšírená bola aj produkcia pletených produktov z ražnej slamy pre vlastnú potrebu, no najmä na predaj.

Baníci a priemyselní robotníci

Relatívna izolovanosť Mlynkov od okolia mala za následok nielen dlhšie prežívanie archaických kultúrnych tradícií, miestneho nárečia a slovenského etnického povedomia miestneho obyvateľstva, ale spôsobila aj oneskorené zamestnávanie sa mužov v banských a priemyselných podnikoch v okolitých mestách a obciach. Mlynčania začali za prácou v baníctve dochádzať až od 50. a 60. rokov 20. storočia. Kým v medzivojnovom období sa ako baníci spomínali iba dvaja miestni muži (Farský úrad v Mlynkoch, Matrika krštených 1909 – 1935), neskôr si týmto spôsobom zarábala asi desiatka.

Aj zamestnávanie sa v priemysle začalo naberať na význame až v povojnovom období (v Budapešti). Kým muži a mládenci pracovali najmä v strojárstve, stavebníctve a automobilovom priemysle, ženy a dievky sa uplatnili v textilných fabrikách, pradiarňach, pletiarňach, pančuchárňach a podobne. Početnejšie zastúpení boli robotníci v kameňolomoch. Oproti roľníkom mali jednoznačnú výhodu: pravidelný peňažný príjem. Nevýhodou bola absencia voľného času – po návrate z práce a krátkom oddychu museli pomôcť žene a deťom na poli, v záhrade, vo vinohrade, okolo koní a dobytky alebo s odpredajom.

Slúžky a upratovanie domácností

Od druhej polovice 19. storočia do 40. rokov 20. storočia odchádzali miestne dievčatá slúžiť *do Pešte, Budína, na Kaláz* i na iné miesta. Na tradíciu odchádzania slobodných dievčat do služby od polovice 20. sto-

ročia nadviazali ženy, ktoré začali pravidelne dochádzať do Budapešti, prípadne Senondreja ako upratovačky v tamajších domácnostiach (najmä lekárov, právnikov a iných. V tejto činnosti pokračovali aj ako dôchodkyne – *ñugdíjášky*.

Obecní služobníci

Významnú úlohu v živote dedinskej society v minulosti zohrávali aj obecní služobníci, ktorí boli dôležitou zložkou obecnej, hospodárskej a cirkevnej správy Mlynkov. Obvykle pochádzali z nemajetných vrstiev obyvateľstva. Ich výplata vo forme finančnej hotovosti, prípadne naturálií bola zároveň formou vzájomnej výpomoci Mlynčanov chudobným jednotlivcom (a ich rodinám), ktorí sa uplatnili pri zabezpečovaní poriadku a bezpečnosti v dedine, ako aj plynulého chodu jej hospodárskeho a spoločenského života. Patril k nim obecný hlásnik, bubeník, poštár, pôrodná baba, poľní hájníci, pastieri, horár, lesníci, hrobár, zvonnár a kostolník.

Záver

Príspevok si nenárokujeme byť hĺbkovou analýzou, ale vkladom rozširujúcim poznatky o kultúre Slovákov v Maďarsku. Prináša poznatky o vybraných tradičných zamestnaniach obyvateľov Mlynkov, ktoré umožnili tunajším mužom a ženám nadviazať kontakty s okolitým slovenským, nemeckým a maďarským obyvateľstvom, ovplyvnili ich spôsob života, tradičnú kultúru, svetonázor i mieru asimilácie.

LITERATÚRA

- KONTRIKOVÁ ŠUSTEKOVÁ, Ivana: Tradičné zamestnania obyvateľov obce Mlynky (Pilisszentkereszt) v polovici 20. storočia. In: *Slovenské inšpirácie z Mlynkov*. Red. Tünde Tušková. Békešská Čaba: VÚSM 2023, s. 139 – 202.
- MARLOKOVÁ-SZABÓOVÁ, Júlia: Etnokultúrne premeny v Mlynkoch (Pilisszentkereszt) v zrkadle kalendárnych a svadobných zvykov. In: *Národopis Slovákov v Maďarsku* 9., 1993, s. 45 – 70. Dostupné na internete: https://www.sulinet.hu/oroksegtar/data/magyarorszagi_nemzetisegek/szlovakok/

a_magyarorszagi_szlovakok_neprajza_1993/pages/szlovak/004_etnokulturne_premeny.htm

PAPUČEK, Gregor: *Mlynky a okolie: 1. diel*. Mlynky: Samospráva obce Mlynky 2000. 170 s.

PRAMENE

Farský úrad v Mlynkoch. Matrika krstených 1909 – 1935: Pilisszentkereszt Plebánia Keresztelési Anyakönyve VI. kötet 1909. október 4 – 1935. július 30.

Urbarium of 1767, Pilisszentkereszt (Pest-Pilis-Solt) (online).

Dostupné na internete:

<https://archives.hungaricana.hu/en/urberi/pest-pilis-solt-pilisszentkereszt/?list=eyJxdWVyeSI6ICJNRUdZPVBFU1QtUEIM%20SVMtU09MVCJ9>.

SUMMARY

Traditional Occupations in Pilisszentkereszt (Mlynky) in the 20th Century

The agriculture was the main source of livelihood for inhabitants of Mlynky until the second half of the 20th century. In addition to animal production, farmers also focused on plant production (rye, wheat, less barley and oats). The viticulture was widespread in the village as a specialized branch of agricultural production, which began to gradually decline from the second half of the 19th century. The lime production (originally also charcoal production) was an important additional occupation in the village, given the local natural conditions and the level of agricultural production, since the settlement of the first Slovak colonists. Thanks to the producing of lime and its subsequent sale, a specific socio-professional group was formed in the village, as well as some special features of culture and specifics in the way of life. Other additional occupations included logging and forest work; wood production, chaff and straw; departures for seasonal agricultural work; day labor and others. From the middle of the 20th century, the cleaning of households in

Budapest by women from Mlynky the village gained importance as an additional source of financial income. The contribution does not claim to be an in-depth analysis, but a contribution to expanding knowledge about the culture of Slovaks in Hungary.

Kontakt

doc. PhDr. Ivana Kontriková Šusteková, PhD.

Oddelenie etnológie Ústavu manažmentu kultúry a turizmu, kulturológie
a etnológie Filozofická fakulta

Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre

iksustekova@ukf.sk

Ján Palárik v maďarskej tlači

Anna István

Úvod

Ján Palárik (1822 – 1870) bol jednou z najvplyvnejších osobností 19. storočia: slovenský katolícky kňaz, dramatik, učiteľ, kultúrny organizátor a redaktor novín, pôsobil v období rozvoja a kodifikácie slovenského spisovného jazyka a v najdynamickejšom období slovenských národných snáh. Jeho meno je dobre známe slovenským literárnym historikom, ale aj tým, ktorí skúmajú dejiny slovenskej komunity v Budapešti, keďže niekoľko rokov žil v Pešťbudíne, kde pôsobil ako kaplán v Kostole svätej Terézie. Táto časť Budapešti sa dnes volá Terezín (ďalšie informácie nájdete v Kováčová, 2014, s. 186 – 193; Kováčová, 2007, s. 4 – 6; Petro, 2009).

Informácie o jeho živote pochádzajú z viacerých zdrojov. Sám Palárik napísal v 60. rokoch 19. storočia útržkovitú autobiografiu v rozsahu necelých siedmich tlačených strán, ktorá bola po jeho smrti v roku 1901 uverejnená v literárnej prílohe katolíckeho časopisu *Kazateľňa* (Palárik, 1901).

Hoci ide o Palárikovu autobiografiu, je napísaná v tretej osobe jednotného čísla a v tejto podobe bude zaradená do tejto štúdie. Okrem toho je bádateľom k dispozícii množstvo ďalších prameňov – najmä jeho korešpondencia a časopisecké články (Demmel, 2016, s. 23).

Palárik, známy aj ako Beskydov, Ján Beskydov, Paliarik Ján, sa narodil 27. apríla 1822 v Rakovej (v tej dobe súčasť Trenčianskej župy), študoval na gymnáziu v Žiline a Kecskeméte. Do Kecskemétu chodil preto, aby sa dobre naučil po maďarsky, ako sám píše vo svojom životopise. Rok strávil v Bratislave. Od roku 1840 pokračoval vo filozofických a teologických štúdiách v Trnave. Tu sa zoznámil s Jozefom Viktorínom (1822 – 1874), ktorý bol jeho spolužiakom a neskôr celoživotným najlepším priateľom.

Toto obdobie bolo pre Palárika kľúčové. Práve v tomto období sa mu dostal do rúk literárny almanach *Zora*, ktorý obsahoval básne Jána Hollého (1785 – 1849), katolíckeho kňaza a básnika, ktorý bol už v tom čase veľmi uznávaný a rešpektovaný. Tento moment, ako píše Palárik, zásadne zmenil jeho myslenie a práve vtedy sa začal skutočne zaoberať otázkami slovenského jazyka a národnej identity.

„Od te doby najmilejší jeho zábava v časoch svobodných bylo učení se nářečím slovanským a spisovné řeči československé, pak němčině a francouzštině horlivým čtením beletristických, jmenovitě dramatických spisův německých a francouzských.“¹ Palárik sa naučil aj po grécky, maďarsky, nemecky, rusky, poľsky, francúzsky a po latinsky, hoci latinčinu sa začal učiť až doma pod dohľadom svojho otca.

Palárik bol vysvätený za kňaza spolu Jozefom Viktorínom 16. januára 1847. Po vysvätení pôsobil ako pomocný farár v Starom Tekove (v sledovanom období Óbars²). V januári 1850 sa presťahoval do Vindšachty (dnes Štiavnické Bane), kde sa podľa jeho slov začal vážnejšie venovať literatúre a kde začal 14. marca toho istého roku vydávať svoj časopis *Cyril a Metod*, ktorý Palárik označuje za prvý časopis v službách modernej cirkvi a vzdelávania.³

Od 6. júla 1851 pôsobil v Banskej Štiavnici a od 6. decembra 1852 v Terezíne v Pešti. Tu napísal väčšinu svojich literárnych prác a okrem iného sa dostal do kontaktu s viacerými slovenskými kultúrnymi dejateľmi z Pešti, ako boli Ján Nepomuk Babula (1844 – 1903), Ján Malý-Dusarov (1829 – 1902) a Koloman Banšel (1850 – 1887).

V roku 1862 opustil Pešť-budín a Terezín a na príhovor grófky Jozefy Esterházyovej (rodenej Ilona Bezobrazová) sa 23. novembra 1862 presťahoval do Majcichova pri Trnave, kde sa o pol roka neskôr, 19. mája 1863, stal farárom. Zomrel v Majcichove v skorých ranných hodinách 7. decembra 1870.

O Palárikovej literárnej činnosti a jeho pôsobení v Pešti, ako aj o jeho kultúrnej činnosti písali už mnohí badatelia a jeho životnému dielu

¹ PALÁRIK, Ján: Autobiografia. In: *Literárne listy. Príloha ku „kazateľni“*, 1901. č. 5. s. 38.

² Existuje niekoľko hláskových podôb mena Óbars: Ó-bars, Óbars, alebo Ó-Bars.

³ PALÁRIK, Ján: Autobiografia. In: *Literárne listy. Príloha ku „kazateľni“*, 1901. č. 5. s. 38 – 39.

a úlohe v slovenskej a maďarskej kultúre sa venovali početné štúdie, monografie, časopisecké články, recenzie a diplomové práce.

Ak sa pozrieme na všetky literárne zdroje o Jánovi Palárikovi, zistíme, že o prvých dvadsiatich piatich rokoch jeho života sa vie menej ako o rokoch nasledujúcich, pretože jeho mladosť bola menej zdokumentovaná a jeho literárne diela a časopisecké články boli publikované až neskôr, keď bol starší, a až neskôr mu kultúrna obec a literárny kánon začali venovať významnejšiu pozornosť.

Za spracované sa v literatúre zväčša považujú Palárikove slovensky písané texty a príspevky o slovenskej kultúre. Málo pozornosti sa však venovalo jeho spisom a časopiseckým článkom v maďarskom jazyku, prípadne článkom o jeho pôsobení. Vo svojej štúdii sa zameriam aj na kratšie zmienky o jeho osobe, z ktorých väčšina vznikla v čase jeho pôsobenia v Pešťbudíne.

Vyhnanie „reformátora“ v Pešti

Jedným z hlavných dôvodov Palárikovho vyhnanstva v Pešťbudíne bolo, že v novovydanom časopise *Cyril a Metod* udával veľmi liberálny, miestami až slovenský nacionalistický tón a duchovenstvo (cirkev) sa nepozeralo priaznivo na reformy a návrhy, ktoré si dovoľil na stránkach časopisu predkladať iným i sebe. Takto na to spomína sám Palárik vo svojej autobiografii.

„14. brezna dal se vydávat první slovenský církevní časopis pro církev a školu pod názvem Cyrill a Methode na jednom archu každého týždne. Jeho úvodní články záležitostech církevních v druhu a směru národním psané a nevšednou učeností a dialektikou vynikající probudily v duchovenstvu katolickém ba v evangelickém čilejší život a ruch. Ale ohnivo zastáváje svobodnější zásady V církvi, jmenovitě utvoření zvláštní národní hierarchie pro Slováky se slovenským arcibiskupem V Nitře anebo v Trnavě, regulací diecez a statků církevních jako výchovacích ústavův pro duchovenstvo dle principu rovnoprávnosti národní a dle potřeb národních, řádné vydržávání synodův diecezanských a potřebám času priměřené reformy ve správě a disciplíně církve katolické k umožnění a usnadnění žáducího sjednotení se jiných vyznání s církví katolickou, vzbudil proti sobě ze strany vyšší hierarchie úherské mocný odpor.

ktéry napřed V maďarskému časopisu **Religio és nevelés* < Danielikem redigovaném proti němu vybuchnul. Odpor tento ještě více se zmohl, když P. proti uzavřetí biskupských porad V Ostrihomě r. 1849 držení, jmenovité proti tomu ustanovení vystoupil, nímž nakladalo se, aby každý kněz Uhrách na udržení seminářův každoročně jistou dan platil. P. V časopisu *Religioe* denunciován ze separatismu, liberalismu a komunismu V církvi.“⁴

Palárik teda jednak namietal proti novým cirkevným predpisom, na druhej strane chcel vybudovať cirkevné spoločenstvo angažované za slovenské veci.

Časopis prvýkrát vyšiel 14. marca 1850 pod názvom *Cyrril a Method alebo katolícky časopis pre cirkev a školu*. Pod Palárikovou redakciou vyšlo 32 čísel, pričom každé malo 8 strán. Vydavateľom bol Andrej Radlinský (1817 – 1879), jazykovedec, redaktor, katolícky farár.

Motto prvého čísla je prevzaté z posledného 6. spevu eposu Jána Holého *Cyrlometodiada* (1835), ktoré sa nachádza takmer na konci eposu, konkrétne z časti 410.

V sobotu vychádzajúci časopis sa venoval najmä výchovným témam, ale Palárik občas zaradil aj náboženské básne a články z kultúrneho života. Kontroverzné reformátorské a rebelantské články spomínané v dlhšej citácii vyššie boli uverejnené pod menom Juraja Holčeka, ktorý bol katolíckym kňazom, mecenášom umenia a horlivým reformátorom (1811 – 1869) a Palárik jeho názory podporoval a schvaľoval, dokonca sa k Holčekomým návrhom vyjadril aj vo vlastnom článku. „*Holček nielenže namietal, že Scitovszky značne finančne zaťažuje chudobnejší nižší klérus, ale dodal, že katolícka cirkev v Uhorsku sa rovnako neoprávnenne zriekla deizmu – čo tiež najviac postihlo nižší klérus. Holček však vo svojom ostro formulovanom článku zašiel ešte ďalej – navrhol, aby sa z príjmov bohatej ostrihomskej kapituly financovalo zriadenie seminára, a to hneď dvoch, jedného pre Maďarov a jedného pre Slovanov*“ (Demmel, 2016, s. 31).

Keďže spomínané reformy a návrhy nielenže nenašli pochopenie, ale narazili aj na odpor cirkvi, Palárik bol vystavený prísnemu trestu, ktorý vo svojom životopise opísal takto: „*V roku 1848 bol Palárik odsúdený*

⁴ PALÁRIK, Ján: Autobiografia. In: *Literárne listy. Príloha ku „kazateľni“*, 1901. č. 5. s. 39.

na trest smrti: dne 20 prosince předvolán před konsistor ostrihomskou na odpovědnost. Dne 3 ledna 1851 ustanovil se P. před soud církevní v Ostrihomě, a bránil se mužně za celý týden. Vyhráženo mu suspenzí, exkommunikací a zatknutím, jestli by zásady V časopisu svém hlásané neodvolal. On však podvolil s odvolati jedine tři proti biskupům naměřené, a některé neslušnější výrazy a nepravdivá tvrzení v sobě obsahující články, ale zásady, za které z přesvědčení bojoval, a pravdy, které napsal, odvolati nechtěl. Konečně odsouzen byl k měsíčnímu zatknutí klášternímu dne 8 ledna, kteroužto pokutu i vydržel. V klášte-ru Frantiskánuv V Ostrihomě. Mezitím, když P. v zatknutí klášterním seděl, polemie V časopisu jeho V. B. Štiavnicki nepřetrženě vycházejícím proti odporne straně ještě s větší rozhorčeností vedena byla, z časopisu jeho přešla také do jiných slovanských časopisův ba do jinojazyčných denníkův politických, které záhadné jeho články V překladech a s posuzováním konsistoře ostrihomské ve svých číslech přinášely, P-a čo neohroženého mučedlníka pravdy zastávavše.”⁵

Palárik bol preto odsúdený n jeden mesiac väzenia, počas ktorého musel študovať kanonické právo. Zároveň bol preložený na miesto vzdialené od jeho predchádzajúceho pôsobiska a mal zakázané vydávať časopisy. Palárik bol pridelený do farnosti svätej Terézie v najmaďarskejšom okrese v tom čase – do Pešti, hlavného mesta uhorskej provincie. Opísal ju ako „*nemeckú, ťažkú farnosť*“. Oficiálne tu pôsobil od 1. júla 1851 do 6. decembra 1862 ako kaplán a inštruktor náboženstva v mestských základných školách a v provinčnom ústave pre nevidiacich.

Takmer všetka literatúra o Palárikovi zdôrazňuje, že týmto preložením bol Palárik odrezaný od svojho známeho, bezpečného, slovenského národného prostredia, a tým sa prerušil alebo zastavil jeho spisovateľský a publikačný proces. Ak však kvantifikujeme jeho publikácie, literárne aj neliterárne, a skúmame jeho prítomnosť v tlači, zistíme, že v týchto rokoch bol skutočne aktívny a produktívny, pričom azda najproduktívnejším obdobím bol čas, ktorý strávil vo farnosti svätej Terezy.

V rokoch 1855 až 1856 vydal svoje preklady *Spisov z mladosti*, V roku 1858 vydal spolu s Jozefom Viktorinom almanach *Concordia*. V tom istom roku vyšla jeho prvá komédia pod názvom *Inkognito* a v roku 1860 druhá komédia *Drotár*.

⁵ PALÁRIK, Ján: Autobiografia. In: *Literárne listy. Príloha ku „kazateľni“*, 1901. č. 5. s. 38 – 39.

V roku 1860 uverejnil esej *Dôležitosť dramatickej národnej literatúry*. V nasledujúcom roku vyšla jeho tretia komédia *Zmierenie alebo Dobrodružstvo pri obžinkoch* a v roku 1862 esej *O slovanskej vzájomnosti* v časopise Sokol, ktorá bola opätovne publikovaná v roku 1864 v časopise Lipa. Jeho posledné dielo *Dimitrij Samozvanec* vyšlo na sklonku jeho života v roku 1871, ale už sa ho nedožil.

Okrem literárnej tvorby sa aktívne zapájal do každodenného života Slovákov v Pešti, organizoval spolkovú činnosť, redigoval časopis, učil a slúžil v Pešti v čase Memoranda základného politického programu Slovákov. Palárik sa zúčastňoval aj na hnutiach organizovaných okolo Memoranda a jeho meno sa čoraz častejšie objavovalo vo vtedajšej maďarskojazyčnej tlači.

Ján Palárik v maďarskej tlači

Devätnáste storočie bolo prvým obdobím skutočného rozmachu maďarskojazyčnej žurnalistiky, keď začali vychádzať početné politické, literárne, vzdelávacie a náboženské periodiká, zároveň vznikali rôzne odborné časopisy (lekárske, hospodárske, právnické atď.). V priebehu desaťročí vzniklo aj mnoho nových denníkov a týždenníkov.

Práve v tomto živom a plodnom období prišiel do Pešti Palárik, do centra žurnalistiky a krvného obehu, ktorý charakterizoval toto obdobie.

Keď sa pozrieme na články, ktoré on písal, alebo v ktorých sa objavuje jeho meno, vyvstáva niekoľko otázok: aké obdobie presne treba brať do úvahy, aké varianty mien alebo pseudonymov treba použiť pri vyhľadávaní článkov a aké zoskupenie slov treba uplatniť na články a zmienky.

Pokiaľ ide o prvú otázku, je zrejmé, že za základ treba vziať obdobie jeho pobytu v Pešti, t. j. obdobie od 1. júla 1851 do 6. decembra 1862, ale je vhodné zvoliť širší časový rámec, pretože Palárik sa spomína v maďarsky písaných novinách pred pobytom v Pešti aj po ňom. Skúmané obdobie by sa preto malo vymedziť ako obdobie medzi rokmi 1840 a 1870, pričom vychádzame z Palárikovho aktívneho obdobia a obdobia po jeho smrti.

V skúmanom období sa v rôznych maďarsky písaných časopisoch nachádza približne 55 článkov. Ak rozšírime kritériá vyhľadávania,

získame oveľa väčší počet, ale tento výskum sa zaoberá len článkami uverejnenými počas Palárikovho života a článkami, ktoré vyšli krátko po jeho smrti a oznamovali jeho úmrtie.

Pokiaľ ide o varianty názvov, možno povedať nasledovné. Palárik, podobne ako mnohí iní v slovenskej literatúre, používal niekoľko pseudonymov: *Beskydov*, *Ján Beskydov*, *Ján Paliarik*. Maďarská tlač ho však uvádza len pod jeho vlastným menom: buď ako Ján Palárik, alebo ako Palárik János, inde J. Palárik.

Názov časopisu	Pod názvom Palárik	O Palárikovi	Roky
Magyarország	1	3	1861 (4)
Családi Lapok		1	1854
Katholikus Néplap		6	1851, 1852 (2), 1854, 1862
Ellenőr		1	1870
Budapesti Közlöny		1	1868
Vasárnapi Ujság		1	1862
Budapesti Hírlap		1	1855
Sürgöny		7	1861 (4), 1862 (3)
Magyar Sion		2	1863, 1870
Religio és Nevelés	1	4	1848, 1853, 1856 (2), 1870
Gazdasági Lapok		1	1864
Politikai Ujdonságok		2	1861 (2)
A Hon		1	1864
Pesti Napló		5	1855, 1861 (2), 1862, 1871
Fővárosi Lapok		1	1970

Tretím problémom je možnosť zoskupovania článkov. Jedným zo spôsobov zoskupenia článkov je otázka autorstva: v jednej skupine sú články napísané o Palárikovi a v druhej skupine sú články, ktoré napísal sám Palárik. V zozbieraných textoch sa nachádzajú príklady oboch: v sledovanom období boli v maďarčine publikované dva články pod Pa-

láríkovým menom, v ostatných identifikovaných textoch je v nejakej forme spomenutý, ale nie je autorom textu.

Články možno zoskupiť aj podľa žánru. Rozlišujeme články a bulletinové zahŕňajú správy, súhrny, krátke správy, reportáže, dlhšie faktografické články, výňatky zo zápisníc a kratšie oznámenia.

Okrem toho možno časopisy kategorizovať a určiť, v ktorých sa Palárik spomína častejšie a v ktorých len raz. Súhrnná tabuľka odkazov na Palárika v článkoch poukazuje na skutočnosť, že bolo viacero časopisov, ktoré ho spomínali pravidelne.

Palárikovo meno sa spomína v týchto maďarsky písaných časopisoch: *Sürgöny*, *Religio és Nevelés*, *Politikai Ujdonságok*, *Figyelő*, *Ellenőr*, *Gazdasági Lapok*, *Budapesti Közlöny*, *Vasárnapi Ujság*, *Budapesti Hírlap*, *Katholikus Néplap*, *Családi Lapok*, *Magyarország*, *Iskolai Értesítő*, *Pesti Napló*, *Fővárosi Lapok*, *A Hon*, *Magyarország és Nagyvilág*, *Magyar Sion*.

Články, ktoré Ján Palárik napísal a v ktorých sa spomína jeho meno, majú rôzny rozsah, no pokrývajú taký bohatý a široký kultúrno-historický horizont, že je možné ich analyzovať len na ploche jedného či dvoch článkov v rámci jednej štúdie.

V tejto štúdií preto uvádzame celkovo len dva články, a to tie, ktoré napísal Palárik, a tie, ktoré s týmito dvoma textami úzko súvisia.

Spolok miernosti

Prvý článok, ktorý by sme chceli predstaviť, bol uverejnený v roku 1848 v časopise *Religio és Nevelés (Fasciculi Ecclesiastico-Literarii)*. V časopise sa uverejňovali najmä články pedagogického, náboženského a politického charakteru a niekoľko literárnych a politických článkov. Prvé číslo vyšlo v Pešti v nedeľu 3. januára 1841 a posledné 22. apríla 1849. Jeho prílohami boli *Cirkevné správy* (1841 – 1843), *Cirkevný literárny časopis* (1843 – 1848) a neskôr *Religio* (1849 – 1930). Spočiatku vychádzal týždenne v nedeľu, od júla 1843 dvakrát týždenne a od júla 1848 trikrát týždenne. Tlač zabezpečovala tlačiareň Trattner-Károlyi, neskôr túto úlohu prevzali iné tlačiarne.

Zaujímavosťou je, že od 2. júla 1848 bol istý čas šéfredaktorom novín János Danielik, ten istý János Danielik, s ktorým mal Palárik o niekoľko rokov neskôr spor a ktorý Palárika priviedol do Pešti.

Palárikov článok bol v časopise uverejnený 9. januára 1848⁶, Palárik však text dotoval a napísal dátum 30. december 1847. Článok je v skutočnosti opisom alebo správou o histórii a činnosti spolku miernosti, ktorý založil v Starom Tekove a ktorý vyšiel v prílohe Religio pod názvom *Cirkevné správy*.

Palárik v tom čase pôsobil ako kaplán vo farnosti a takto si spomína na toto obdobie: „...do St. Těkova při Levicích za kaplána, kde nebezpečí plnou dobu politických převratův r. 1848 šťastně přežil, spolek mírnosti na 2000 duší počítující založil, účinkovav mezi lidem tamějším čo výtečný řečník za ideu národnosti a svobody občanské”⁷

Ak sa bližšie pozrieme, v spomienkach Palárik uvádza, že založil združenie, ale v článku uverejnenom v Religio píše, že združenie založil József Sztikey, bývalý vikár, neskôr farár v Starom Tekove, nie samotný Palárik.

V článku sa uvádza, že činnosť združenia sa považovala za potrebnú, aby pomohla obráteniu konania veriacich, pretože v oblasti narastal alkoholizmus.

V polovici 19. storočia sa výrazne zvýšila spotreba alkoholu a s ňou súvisel aj vznik alkoholizmu ako spoločenského javu. Jedným z dôvodov bola zmena hospodárskych, politických a technických podmienok výroby alkoholu. Toto obdobie prinieslo významné zmeny vo výrobe alkoholu, a to tak vo výrobných procesoch, ako aj v distribúcii produktu, pričom sa objavili nové technológie, ako napríklad moderné parné kotly, tlakomery a teplomery, ktoré umožnili vyrábať podstatne viac alkoholu pri nižších nákladoch a primeranej kvalite.

Tak prirodzene vznikol rad malých a veľkých liehovarov a likérní, ktoré vyrábali množstvo destilátov, a alkohol sa stal dostupným pre všetkých, v skutočnosti išlo často o lacnú, nekvalitnú pálenku a iné destiláty. Od predchádzajúcich storočí sa to líšilo tým, že zriedené víno a slabo varené pivo z minulosti nahradili brandy, likéry a iné destiláty s oveľa vyšším obsahom alkoholu (Kárpáti, 1979).

V polovici storočia bolo jasné, že veľká časť spoločnosti sa stala závislou od alkoholu a že je potrebná nejaká stratégia na jej zvládnutie. Jednou z nich boli pomaly sa formujúce spolky striedmosti, ktorých

⁶ *Religio és Nevelés*, 1848, polroč. 1, č. 3, s. 22 – 23.

⁷ PALÁRIK, Ján: Autobiografia. In: *Literárne listy. Príloha ku „kazatelni”*, 1901. č. 5, s. 38 – 39.

v tom čase nebolo veľa, a ak sa pozrieme bližšie, až neskôr boli v rôznych častiach krajiny založené jeden alebo dva.

Tieto spolky zakazujúce konzumáciu alkoholu požadovali od svojich členov úplnú abstinenciu a snažili sa zmierniť škody spôsobené ľahkou a lacnou dostupnosťou alkoholu. Jedným zo štatútov takéhoto združenia je *Príručka k zakladaniu mravných výchovných spolkov... (Útmutatás erkölcsnemesítő egyesületek létesítésére...)* z roku 1892 ktorú zostavil Daniel Irányi a vydal Národný mravný výchovný spolok v Budapešti. Tento spolok založil Dániel Irányi v roku 1886, teda oveľa neskôr ako podobný spolok založil Palárik, a bol to vzdelávací a samovzdelávací spolok pre mládež.

Spolok bol založený aj v Leviciach, neďaleko miesta pobytu Palárika, ale je zaujímavé, že tu sa nepovažovalo za potrebné zahrnúť do textu stanov abstinenciu, len to, aby sa všetci zdržiavali. Tento spolok sa nazýval *Spolok Casino* a je podrobne opísaný v monografii Lukácsa Mácsaiho. Cieľom spolku bolo „poskytnúť prostriedky a príležitosť na kultivovaný rozhovor, a tak podporiť vzdelanie“. Stanovy zakazovali hazardné hry a vodenie psov do klubovne, ale o pití alkoholu sa v správe nehovorilo.

Okrem založenia hnutí za miernosť sa mnohí ľudia zaoberali spoločenským vplyvom alkoholu, objavovali sa články v časopisoch, distribuovali sa letáky, v parlamente odzneli prejavy a literárne texty o ničivých účinkoch alkoholu. Treba však dodať, že vo väčšine prípadov sa v textoch a prejavoch zdôrazňovali škodlivé účinky destilátov, zatiaľ čo účinky piva a vína sa nespomínali.⁸

Slovenské protialkoholické hnutie nezaostávalo za maďarským. Jedným z najdôležitejších cieľov národného hnutia, organizovaného okolo Ľudovíta Štúra, bolo zníženie alkoholizmu. Na túto tému bolo napísaných množstvo kázni, cirkevných príhovorov, článkov a prejavov a v slovenčine vznikali aj literárne diela, ktoré upozorňovali na škodlivosť alkoholu. Viac o tom napísal Juraj Rágyanszki v štúdiu *Kodifikácia slovenskej literatúry a evanjelická protialkoholická literatúra*. Vo svojom prehľade uvádza, že najznámejšie osobnosti tohto obdobia sa takmer

⁸ V súvislosti so združením Casino stojí za zmienku, že autorom knižočky je Lukács Mácsai, ktorý neskôr dlhší či kratší čas redigoval noviny Priateľ ľudu: widawá pesztánski sustredni wibor (Priateľ ľudu) v Pešti, tu uvedený ako Lukáč Máčaj, v roku 1848. Noviny redigoval v období október až december, apríl až máj 1849 a 1861, a to napriek tomu, že v historickej monografii Casino výrazne podporuje maďarizáciu a maďarské národné aspirácie.

vždy zaoberali touto témou nielen na území dnešného Slovenska, ale aj na Dolnej zemi (Rágyanszki, 2019, s. 143 – 155). Proti konzumácii pálenky sa vyslovil luteránsky farár Michal Miloslav Hodža v kázni *Něpi pálenku to je nězabi* z roku 1845. Katolícky kňaz Július Plošic vydal svoju kázeň aj v literárnom jazyku Štúra: *Opilci Něprjaťelia Kríža Krista; alebo Reči Proti Páleníčnje* (1846). Z literárneho a jazykového hľadiska je pozoruhodná aj básnická hra *Šenk pálenčeny* (1844) od katolíka Jána Andráščika, pôvodne napísaná vo východoslovenskom nárečí, ale vydaná Hodžom v roku 1846 v spisovnej slovenčine. Báseň vytlačená v roku 1846, *Zatraceňja a spaseňja* má 155 strof, napísal ju pravdepodobne luteránsky autor, keďže bola vydaná v Levoči, typicky luteránskom kultúrnom centre. Podľa spomenutých autorov nadmerné užívanie alkoholických nápojov vedie k celkovému úpadu národa (Karpinský, 2013, s. 264).

Ak sa pozrieme na dátumy, Palárik sa podieľal na založení združenia práve v čase, keď boli publikované prvé texty tohto druhu. Podľa Palárika združenie v čase vzniku článku existovalo už dva roky, dovtedy sa však neúspešne snažilo obmedziť pitie pálenky a alkoholizmus, čo spôsobovalo obrovské škody na živote veriacich a fungovaní osady. Napriek tomu sa farár nevzdával, pokračuje Palárik:

Azonban a' buzgó lelkiatya a' jónak előmozdításában nem ijed vissza semmiféle akadályoktól, hanem bizva Istennek szent malasztjában, fáradatlanul munkálkodik az Ur' szellejében; „s habár nem sikerül is neki mindjárt minden ártalmas gazt, melly az Ur szöllejének virágzását elfojtja, kiirtani, azért el nem csügged, hanem más czélszerűbb eszközökhöz nyul, mig utoljára jótékony működéseit kívánt sikerrel koszorúzza látja.”⁹

[Horlivý kňaz sa však pri presadzovaní dobra nenechá odradiť žiadnou prekážkou, ale v dôvere v svätú Božiu útechu neúnavne pracuje v Pánovej vinici; a hoci sa mu nepodarí hneď zlikvidovať všetku škodlivú burinu, udusi kvitnúci vinič Pánov, nezúfa si, ale uchýli sa k iným, vhodnejším prostriedkom, až napokon vidí, že jeho dobročinná činnosť je korunovaná želaným úspechom.]

⁹ *Religio és Nevelés*, 1848, polroč. 1, č. 3, s. 23.

Palárik v tej istej vete dvakrát použije slovné spojenie *Pánovu vinicu* a naopak ako symbol zla použije „burinu“. „Pánova vinica“ má v kresťanskej tradícii niekoľko významov podľa funkcie, ktorú má podobenstvo plniť. Spomínané podobenstvo pochádza pravdepodobne z Jánovho evanjelia, v ktorom Ježiš hovorí: „*Ja som pravý vinič a môj Otec je vinohradník. On každú ratolesť, ktorá na mne neprináša ovocie, odrezáva, a každú, ktorá ovocie prináša, čistí, aby prinášala viac ovocia. Vy ste už čistí pre slovo, ktoré som vám povedal. Ostaňte vo mne a ja vo vás. Ako ratolesť nemôže prinášať ovocie sama od seba, ak neostane na viniči, tak ani vy, ak neostanete vo mne. Ja som vinič, vy ste ratolesti. Kto ostáva vo mne a ja v ňom, prináša veľa ovocia; lebo bezo mňa nemôžete nič urobiť.*“ (Ján 15, 1 – 11). Podobenstvo je symbolom ťažkej, dlhej a trpezlivej práce, ktorá si vyžaduje čas, aby priniesla ovocie, ale zároveň evokuje obraz Ježiša ako viniča, vinohradníka ako Otca a učeníkov, veriacich ako ratolestí a listov, ktoré sú navzájom prepojené a tvoria dobre fungujúci a plodný celok.

Palárik to kladie do kontrastu s toposom „buriny“, ktorá ako rastlina, rastúca bez starostlivosti, uberá silu viniču a je zároveň symbolom zlého, hriešneho človeka: „*Pre hriech človeka rastie na zemi trnie aj burina*“ (1 Móz 3, 17) alebo na inom mieste: „*Zlý človek je ako trnie a burina*“ (2 Sam 23, 6). Palárik tak prirovnal výchovu k abstinencii, zdržanlivosti a snahu o úplnú abstinenciu k boju medzi burinou a viničom, k náročnej úlohe, ktorá trvala dva roky.

Obyvatelia najprv vôbec nechceli vstúpiť do združenia, a tak sa farár uchýlil k inej metóde a zaviedol sankcie: prisáznym sudcom a exekútorom obce prisahal len vtedy, ak vstúpili do združenia:

*...nevezetesen a' választott falusi birákat és eskütteket csak azon föltétel alatt esküdteté meg, ha hivatalos gyülekezeteikben minden szesz-italtól megtartóztatják magukat; e' fogadást is az eskü' formulájához csatolván : mi templomban, czélszerű ,s e' tárgyhoz alkalmazott buzgó szózat mellett történvén, valamint az érdekeknek, ugy az egész összegyűlt nép' kedélyére igen jótékony hatással volt.*¹⁰

[... zvolení dedinskí richtári a členovia predstavenstva skladali prisahu len pod podmienkou, že ak zložili abstinenciu, tak ju zložili vo svojich

¹⁰Religio és Nevelés, 1848, polroč. 1, č. 3, s. 23.

úradných zhromaždeniach; text prisahy bol pripojený k prisaha: čo malo dobrý účinok na zhromaždených veriacich.]

Viacerí ľudia sa proti novému postupu ohradili a obrátili sa o pomoc na panovníka z Leviciach, ten však podporil iniciatívu farárov a zamietol ich žiadosť o návrat k pôvodnej prisaha. V časti viacväzkovej monografie „Župy a mestá Uhorska“, ktorá sa zaoberá panskými úradníkmi, sa uvádza, že „úradníkmi panstva boli v tom čase významní muži, ktorých mená sa neskôr stali známymi v celej krajine. Tak Dániel Benkő, panský praefectus, ktorý spravoval šesť panstiev z centra Levíc, a László Korizmits, panský inžinier. Spravovali panstvo skutočne vzorne a zohrávali vedúcu úlohu v spoločenskom živote. V roku 1846 zorganizovali čitateľský spolok, ktorého cieľom bolo šírenie a propagácia maďarskej literatúry“ (Bakó, 1903, s. 141).

Hoci sa nikde neuvádza, či sa táto prisaha skutočne dodržiavala, je isté, že text prisahy obsahoval sľub, že sa budú dlhodobo zdržiavať alkoholom.

Podľa Palárika zohrali pri presviedčaní mnohých ľudí o potrebe vzniku spolku a potrebe akejsi jednoty medzi obyvateľmi obce aj iné faktory, keďže oblasť trpela veľkým hladomormom, miestna úroda bola už roky veľmi slabá a do obce sa dostalo veľmi málo obilia:

Ó-Barsnak nyomorult népe legnagyobb jótevőjét, „s vigasztalóját tulajdon plébánosában lelél föl és ismeré meg, kinek házában az éhveszély előtt mindnyájan menedékre találtak, Ő 16, sőt 20 szegény, „s éhséggel küzdő egyént, majd mindennap étellel „s itallal rendesen ellátott; és szomorú bár, de szivrehaló jelenet vala, midőn csak nem az egész helység’kisdéd gyermekei, a’ plébánia falai közt gyakran összegyűlkezve, szeretett lelki atyjoknál egy kis kenyérért esedeztek. Azonkívül szegény híveinek fülsegélésére, majd két ezer forintot kioszta, minden kamattal igény nélkül, „s napról-napra növekedvén az éhség, elegendő pénz’ hiányában,...¹¹*

[Najväčšieho dobrodinca a utešiteľa biednych ľudí zo Starého Tekova našiel vo vlastnom farárovi, v ktorého dome všetci našli útočisko pred hladom. Denne poskytoval 16, dokonca 20 chudobným a hladným ľu-

¹¹ Religio és Nevelés, 1848, polroč. 1, č. 3, s. 23.

ďom jedlo a pitie; a bol to smutný, ale srdcervúci výjav, keď nie všetky deti z dediny, často zhromaždené vo farských múroch, prosili svojho milovaného duchovného otca o kúsok chleba. Okrem toho na pomoc svojim chudobným farníkom vtedy rozdal dvetisíc forintov,...]

Zlé poveternostné podmienky a z nich vyplývajúcu neúrodu a hladomor, ktoré opisuje Palárik, opisujú aj iní autori v tomto období. Nielen v tomto regióne, ale aj v iných častiach krajiny sa vyskytovala neúroda, záplavy, nezvyčajne mierne zimy a chladné letá. Dokonca aj legendárny spisovateľ Ján Hollý (1785 – 1849), ktorého Palárik tiež veľmi obdivoval, sa roky v listoch svojim milým priateľom sťažoval na zlé počasie a veľkú biedu (István, 2023, s. 71 – 82).

Klimatické, sociálne a zdravotné pozorovania, ktoré spomínajú Palárik, Hollý a ďalší, boli vlastne opisom vtedajších globálnych klimatických anomálií. Tieto anomálie viedli k mnohým vtedajším epidémiám a hladomorom a nepriamo aj k rozmachu technického a medicínskeho pokroku.

Palárikove environmentálne úvahy a s nimi súvisiaci akt darovania nezámerné poskytli informácie a údaje o klimatických a spoločenských zmenách v danom období. Na dobročinnosť, o ktorej sa Palárik zmieňuje, neboli peniaze, a keďže farnosť Starého Tekova ani farár József Szitkey nemali finančné prostriedky na dary, požičali si peniaze:

„Je vrais courage trouve toujours quelque ressource”,¹² az esztergomi főkáptalan’ pénztárához folyamomodik, s az onnan fölvett összeget szegény jobbagyainak kölcsönözvén, annak kamatját sajátjából fizeti...

[Le vrais courage trouve toujours quelque ressource“ sa obrátil na pokladnicu ostrihomskej kapituly a požičal odtiaľ peniaze svojim chudobným poddaným, pričom úroky platil z vlastných prostriedkov...]

Oveľa neskôr, počas svojho pôsobenia v Pešti, Palárik viackrát prispel aj na dobročinné účely, o čom existujú záznamy: príspevok venoval na

¹² „Skutočná odvaha si vždy nájde nejaký zdroj“ FÉNELON, François: *Les Aventures de Télémaque*, LIVRE V. 1841. Dostupné na internete: https://fr.wikisource.org/wiki/Les_Aventures_de_T%C3%A9l%C3%A9maque/Cinqui%C3%A8me_livre

založenie budínskeho ľudového divadla, o čom v roku 1861 informovali noviny *Politikai Ujdonságok*¹³, ale finančne podporil aj obeť povodní.

Zmienka o francúzskom teológovi a spisovateľovi Françoisovi Fénelonovi (1651 – 1715) sa v texte článku môže zdať zvláštna, ale Fénelon bol vo svojej dobe populárny a známy a sám Palárik vo svojej autobiografii napísal, že čítal klasickú literatúru, všetko v pôvodnom jazyku, a že Fénelonove moralizujúce diela sa často používali ako teologické čítanie na univerzite v Trnave.

Preto nie je čudné, že cituje z Fénelona vo francúzštine, konkrétne z *Les Aventures de Télémaque* (1699). Palárik v článku viackrát spomína Fénelonovo meno, cituje ho vo francúzštine a v maďarčine. Dokonca na konci článku cituje Fénelonovu záverečnú vetu z *Telemacha*:

*„boldogok az emberek, kik előtt az erény egész szépségében mutatkozik! Valljon lehetséges-e azt látni, és meg nem szeretni? Lehetséges-e azt szeretni, és magát boldognak nem érezni?”*¹⁴

[Ved' šťastní sú ľudia, pred ktorými sa cnosť zjavuje v celej svojej kráse! Je možné vidieť ju a nemilovať ju? Je možné milovať ju a necítiť sa šťastný?]

Fénelon sa cnosti venuje viackrát, a to nielen vo svojej *Les Aventures de Télémaque*, ale aj v iných dielach, ktoré boli v tom čase známe: človek môže byť šťastný len vďaka cnosti, píše v traktáte *O výchove dievčat*.

Fénelonove spisy inšpirovali mnohých slovenských autorov a jeho spisy o výchove žien a jeho etické a morálne učenie často inšpirovali aj slovenských autorov. Fénelonove usmernenia sa okrem iných snažil aplikovať vo svojej tvorbe aj Jozef Ignác Bajza. Za zmienku stojí aj charakter Fénelonovej identity, ktorý sa odráža v správe. Príklad farára a jeho pokorný postoj k chudobným a núdznym priniesol dlho očakávaný prielom, keď sa počas vianočných sviatkov v zime 1847 do kongregácie prihlásilo vyše sto ľudí:

¹³ A budai népszínházi népszínmű pályahirdetése. In: *Politikai Ujdonságok*, 1861, roč. 7, č. 52, s. 828.

¹⁴ *Religio és Nevelés*, 1848, polroč. 1, č. 3, s. 23.

„Krisztus urunk’ születése’ napján, isteni szolgálat közben, a’ legnagyobb számmal összegyűlt hívek’ jelenlétében, a’ szeszes italoktól megtartóztatást illetőleg ünnepélyes fogadást tőnek, szeretett lelki pásztork’ legnagyobb öröme. Annál nagyobb ünnepélyességgel ment pedig véghez eme’ szertartás, minthogy először is maga a’ tiszteletre méltó s öszbeborult plébános, utána az alulírt segédlelkész, azután egy lévai, jelen volt kegyes rendi tanár, és több előkelő urak, asszonyságok és kisasszonyok adnak követésre méltó példát. Akik pedig ez ünnepen le nem teheték fogadásukat, következő napokon jelentek meg. Valóban szép karácsony, ajándék mind a’ hivekre, mind a’ Betlehemben született Üdveztőre, a’ lelkeket kereső jó pásztorra nézve!”¹⁵

[V deň „Narodenia nášho Pána Krista“ sa počas bohoslužby za prítomnosti „najväčšieho počtu veriacich“ konalo slávnostné prijatie za zdržanlivosť duchovných, na veľkú radosť ich milovaného duchovného pastiera. A obrad sa konal s o to väčšou slávnosťou, že najprv sám ctihodný pán farár, potom pomocný pán farár, potom zbožný učiteľ náboženstva z Leva, ktorý bol prítomný, a niekoľko významných pánov, dám a mladých dám, išli dôstojným príkladom. A tí, ktorí nemohli zložiť svoje sľuby v tento sviatočný deň, sa dostavili v nasledujúce dni. Vskutku krásny vianočný darček pre veriacich i pre Spasiteľa narodeného v Betleheme, Dobrého pastiera, ktorý hľadá duše!]

Palárik dodáva, že existuje len ich spolok a dúfa, že vzniknú ďalšie, ktoré budú nasledovať dobrý príklad. Palárik sa neskôr zaoberal aj škodlivosťou alkoholu a dôsledkami alkoholizmu, ako hovorí jedna z jeho postáv v komédii Drotár: „*Spočiatku mu síce dobre išlo to plátenníctvo; ale neskôr začal piť, čo je najmä pri kupectve veľmi nebezpečná vec. Na svojich kupeckých cestách alebo všetko prepil, čo utížil, alebo keď bol opitý, zlí ľudia ho klamali, okrádali – a tak z roka na rok vždy viac upadal, až nakoniec zostal žobrákom.*“ (Palárik, 1978, s. 14)

Sociálny problém alkoholizmu bol pre Palárika a, ako sme videli, aj pre jeho súčasníkov veľmi dôležitý. Alkohol a jeho deštruktívne účinky zostávali ústrednou témou literatúry celé desaťročia, stačí spomenúť prózy realizmu, politický diskurz a na iné fôra.

¹⁵ *Religio és Nevelés*, 1848, polroč. 1, č. 3, s. 23.

Palárikova deklarácia

Palárikovo sociálne cítenie sa prejavilo aj v iných oblastiach. Ako katolícky kňaz, ktorý bol veľmi citlivý na spoločenské zmeny, sa obzvlášť zaujímal o otázky slovenskej národnej identity a zaujímal k nim vyhranený postoj. Výsledkom tejto citlivosti je veľmi krátke, ale o to dôležitejšie vyhlásenie, uverejnené v časopise *Magyarország* zo 7. augusta 1861. Vo vyhlásení sa píše:

„Az alólirt neve a „Magyarország“ 176. sz. füzékében akként említvén fel, mint a turóc-sz.mártoni tót gyűlés memorandumában előterjesztett igények egyik képviselője s a cikk által kárhoztatott törekvés egyik hőse, szükségesnek tartom kijelenteni, illetőleg figyelmeztetni a t. szerkesztőséget, hogy a t.sz.mártoni gyűlésen én is egyike voltam azon kisebbségnek, mely e memorandum ellen küzdött s hogy nevem mégis ez irat aláírói közt találtatik, annak egyszerű oka az, minthogy a többség által elhatározott memorandum aláírására közakarattal én is megválasztattam. Kijelentem ugyan, hogy én mint tót író a szláv nemzetiség érdekében működöm, de míg e körömben népem felvilágosítását tartom fő feladatomnak, addig törekvésem célja sem a szeretett haza egységének megtámadása, sem a testvéri egyetértés megrontása nem lehet, s így távol van tőlem minden érzés, mely nem érzése a hű hazafinak). Kelt Pesten, auguszt 6-án 1861. Palárik János”*

**, „E nyilatkozat folytán sajnálatunkat fejezzük ki a tévedés felett, s örömmel regisztráljuk a tényt, hogy a memorandumot aláírók sem mindnyájan oszták az abban előadott igényeket. Az illetők most láthatják, mily kis körre olvad le azon tót nép, melynek nevében petíciónál egy kis párt, illetőleg Franciáéi ur. Szerk.”¹⁶*

[V článku č. 176 „Magyarország“ som uvedený ako jeden z predstaviteľov požiadaviek, ktoré boli predložené v Memorande slovenského zhromaždenia v Turčianskom Svätom Martine, a považujem za potrebné uviesť a upozorniť redakciu, že som bol jedným z menšinových predstaviteľov, ktorí na zhromaždení v Turčianskom Svätom Martine bojovali proti tomuto memorandu, a že moje meno je medzi signatármi toh-

¹⁶ *Magyarország*. 1861. roč. 1, č. 183, s. 3. (07. 08. 1861)

to dokumentu, vyplýva z jednoduchej skutočnosti, že som bol zvolený z ľudovej vôle, aby som podpísal memorandum vypracované väčšinou. Vyhlásil som, že ako slovenský spisovateľ pracujem v záujme slovenskej národnosti, ale hoci v tejto oblasti považujem za svoju hlavnú úlohu osvetu svojho národa, cieľom môjho snaženia nie je útočiť na jednotu mojej milovanej vlasti, ani kaziť bratské porozumenie, a preto som ďaleko od akéhokoľvek citu, ktorý nie je citom verného vlastenca*). Dátované v Pešti 6. augusta 1861. János Palárik

*Vyjadrujeme poľutovanie nad chybou v tomto vyhlásení a s potešením oznajmujeme, že nie všetci signatári memoranda sa stotožnili s požiadavkami, ktoré sa v ňom uvádzajú. Teraz môžu vidieť, akému úzkemu okruhu slovenského ľudu, v mene ktorého vystupuje malá strana, resp. Redaktor.]

Tento výrok by mohol byť Palárikovou ars poetikou a vystihuje koniec (a možno aj začiatok) procesu, ktorý bol v súlade so zmenami v slovenskom národnom hnutí. Slovenské národné hnutie po udalostiach v rokoch 1848 – 49 zaujímalo v mnohých otázkach približne jednotný obraz. Členovia hnutia boli vcelku jednotní nielen v sociálnych problémoch (vrátane alkoholizmu), ale mali tendenciu zastávať rovnaké postoje aj v náboženských a vzdelávacích otázkach. Do roku 1861 hnutie prijalo aj spoločnú spisovnú slovenčinu kodifikovanú Ľudovítom Štúrom a jeho stúpecami, čím sa jazyková otázka, ktorá bola najpálčivejším a najdôležitejším bodom, vyriešila.

Ďalšia dôležitá otázka však zostala nezodpovedaná, a to otázka územnej autonómie. V hnutí sa objavilo viacero návrhov, ako by sa mohla dosiahnuť autonómia a organizovať samospráva oblastí obývaných Slovákmi.

Palárik chcel, aby sa národná a územná autonómia vymedzovala v rámci národa, a nepodporoval myšlienku odtrhnutia, tzv. *Okolie*. Podrobne o tom písal József Demmel už v citovanom diele. Demmel konštatuje, že Palárik uprednostňoval túto premyslenú cestu, pretože vychádzala zo zásady „menej je viac“ a v súlade s uhorským vlastenectvom, ktoré malo korene v osvietenstve (Demmel, 2016, s. 41).

Palárik tiež nepodporoval myšlienku slovanskej vzájomnosti v tom zmysle, ako ju navrhoval jeho súčasník, luteránsky farár Ján Kollár (1793 – 1852), ktorý tiež pôsobil v Pešti. „*Slovanská vzájomnosť, ktorú načrtol Ján Kollár, v jeho [Palárikovej] interpretácii znamená, že Slovania, hoci*

sa navzájom vo všetkých ohľadoch podporujú, by sa nemali usilovať o vytvorenie spoločného slovanského štátu, ale o dosiahnutie čo najväčšej národnej nezávislosti každého slovanského národa v jeho vlastnej domovine. Na dosiahnutie tohto cieľa je podľa Palárika potrebné vytvoriť taký štát a systém vlády, ktorý by umožňoval čo najväčšiu občiansku a politickú slobodu – slovanská vzájomnosť alebo panslavizmus musí byť podľa neho liberálny.“ (Demmel, 2016, s. 41). Túto autonómiu nemožno dosiahnuť v rámci imperiálnej vlády, ktorá slúži len rakúskym imperiálnym záujmom.

S týmito zdržanlivými myšlienkami prišiel Palárik na doteraz najväčšie zhromaždenie slovenského hnutia, národné zhromaždenie v Turčianskom Svätom Martine 6. a 7. júna 1861. Na zhromaždení vystúpil aj Palárik, a hoci jeho prejav mal veľký úspech, Memorandum obsahovalo aj časť požadujúcu územnú autonómiu. Zhromaždenie a text Memoranda, teda požiadavky slovenského hnutia, prenikli do maďarskej tlače a niekoľko týždňov sa o nich písalo v rôznych novinách. Od 12. júna sa v dennej a týždennej tlači priebežne objavovali správy a podrobné opisy zo zhromaždenia. Treba dodať, že text správ bol v rôznych periodikách často totožný, pretože autori odovzdali ten istý článok viacerým publikáciám a vo väčšine prípadov nie je známa identita autora, keďže noviny neuvádzali, kto článok napísal.

Vo väčšine vydaní Memoranda boli buď správy, alebo reportáže, ale aj vlastný text Memoranda, t. j. samotné požiadavky, bol uverejnený aj v rôznej dĺžke, pričom rôzne časti boli vynechané. Palárikovo meno sa objavuje tak v správach, ako aj v texte Memoranda.

O stretnutí informoval najprv 12. júna 1861 denník *Pesti Napló*, potom 15. júna maďarské noviny *Magyarország, Sürögöny* a 20. júna *Politikai Ujdonságok*. V týchto časopisoch je Palárik vždy prezentovaný ako kladná postava:

„Kiválólag jól szónokoltak Daxner, Nemessány, Palárikés Dohnany urak...”¹⁷

[Vynikajúce prejavy pánov Daxnera, Nemessányho, Palárika a Dohnányho...]

¹⁷ Thuróczi. In: *Sürögöny*, 1861, roč. 1, č. 134. (13. 06. 1861)

Píše Pesti Napló. V časopise Magyarország sa o Palárikovi píše:

„mondassák ki, a Magyarorszáiban lakó tót nemzetiség különös „tót kerület“ alakítása által biztosítassék és hogy a tótoknak ez értelemben formulázott kívánalmi a pesti nemzetgyűlés és a magyar király, illetőleg osztrák császár elé egyidejűleg terjesztessenek. E párt fő gyámolítói voltak: Húrban, Szeberényi János, Slotta, Chrástek s többen. Ezekkel szemközt állott s már az előleges tanácskozmányokban is igen nagy tevékenységet fejtett ki Palárik János, pest-terézvárosi káplán, azért harczolván különösen, hogy ne kívántassék tót kerület s hogy a tótok kívánalmi Bécsbe a császárhoz semmi esetre se, hanem csupán s egyenesen a pesti nemzetgyűléshez intéztessenek...”¹⁸

[nech sa vyhlási, že Slováci žijúci v Uhorsku budú zabezpečení vytvorením osobitného „Slovenského okresu“ a že želania Slovákov vyjadrené v tomto zmysle budú súčasne predložené Národnému zhromaždeniu v Pešti a uhorskému kráľovi, resp. rakúskemu cisárovi. Hlavnými patrónmi tejto strany boli : Hurban, Ján Szeberényi, Slotta, Chrástek a ďalší. Títo sa postavili proti a už na predbežných zasadnutiach rady veľmi aktívne vystupoval Ján Palárik, kaplán z Terezína v Pešti, ktorý bojoval najmä za to, aby sa nevytvoril žiadny okres Slovákov a aby sa želania Slovákov neposielali cisárovi do Viedne, ale len priamo Národnému zhromaždeniu v Pešti...]

Palárik teda jednoznačne patril k odporcom územnej autonómie. Je to dôležité aj preto, že keď bola časť textu Memoranda uverejnená v neskoršom vydaní Uhorska 10. júla, Palárik bol zaradený medzi zástancov „Okolia“.

„Thurócz Sz. Márton junius 7-én 1861. Thurócz-Sz.-Mártonban tartott nemzeti szláv gyűlés határozata következtében. Francisci János s. k. nemz. szláv gyűlésnek elnöke. Pauliny Tóth Vilmos s. k. jegyző. Gottsár János s. k. apát és iskolai tanácsos. Závodnik s. k. pap és dékán. Pongrácz Sándor s. k. pap és dékán. Dr. Hurban Mis. József s. k. ev. lelkész. Daxner István s. k. földbirtokos és ügyvéd. Mudron Mihály cs. k. jogtudor. Hyros István s. k. pap. Novák Samu s. k. Turzó Lajos de Noszic.

¹⁸ A t.-szt.-mártoni tót gyűlés. In: Magyarország. 1861. roč. 1, č. 139. (15. 06. 1861)

Hodzsa András s. k. ev. lelkész. Jeszenszky János s. k. Matuska György s. k. Palárik János s. k. káplán és író."¹⁹

[V Turčianskom Svätom Martine v dôsledku rozhodnutia celonárodného slovanského zhromaždenia, ktoré sa konalo 7. júna 1861 v TSM, Ján Francisci s.k. predseda celonárodného slovanského zhromaždenia. Viliam Pauliny-Tóth s. k. notár; Ján Gotčár s. k. opát a školský radca; Kňaz a dekan kláštora Závodník s. k.; Alexander Pongrácz, kňaz a dekan; Jozef Miloslav Hurban s. k. ev. farár.; Štefan Daxner s. k. statkár a advokát; Michal Mudroň, profesor práv; . Štefan Hýroš, duchovný. Samuel Novák s. k.; Ľudovít Turzo-Nosický; Ondrej Hodža s. k. ev. farár.; Ján Jesenský s. k.; Juraj Matúška s. k.; Ján Palárik s. k. káplán a spisovateľ.]

Treba dodať, že maďarský denník Magyarország vynechal tie časti Memoranda, v ktorých hnutie žiada vyhlásenie vlastného autonómneho okresu, t. j. časti z Okolia v článku úplne chýbajú, a plné znenie memoranda bolo uverejnené neskôr, v stredu 10. júla, v denníku *Sürgöny*.

Palárikovo vyhlásenie však vychádzalo z iného článku uverejneného v Maďarsku 30. júla, v ktorom bol Palárik uvedený medzi tými, ktorí žiadali autonómiu.

„Horvátországban is egyetértést testvéri szeretetet egyesülést hangoztat a nép ajka, s valamint a Vág, az Ipoly s a Felvidék többi folyójának völgyén nem talál hívőre Hodzsa, Palariks a többi szava, úgy Kvaternik, Vrbanchich, Stroszmayer szavait sem ismeri el magáénak a Dráva, a Száva, a Kulpa partjainak hős népe.

Megtagadva a nép százezrei által, a tótgyűlés alaptalan, igazolhatlan memorandumának készítői, ez irattal, Kvaternik, Vrbanchich és Stroszmayer szomorú győzelmének helyére menekülnek, támogatást kérve, a magyarországi tótság ellen, azon országgyűléstől, melynek többsége, a horvát nép óhajta ellenére, el akar sz. István koronájától végkép szakadni; kérvénynyel folyamodnak a tót memorandum hősei a zágrábi országgyűléshez, melynek illetékes szava a magyarországi ügyeket illetőleg csak a magyar országgyűlésen lehet."²⁰

¹⁹ Magyarország, Emlékirat, 1861. roč. 1. č. 162, s. 1 – 2. (13. 07. 1861).

²⁰ Magyarország, 1861. roč. 1. č. 176. (30. 07. 1861).

[Aj v Chorvátsku z úst ľudu zaznievajú slová o bratskej láske a jednote, a tak ako slová Hodžu a Palárika neprijímajú v údoliach Váhu, Ipeli a ostatných riek Vysočiny, tak slová Kvaternika, Vrbančiča a Strossmayera neprijíma hrdinský ľud z brehov Drávy, Sávy a Kupy.

Odmietnutí státisícmi ľuďmi, autori nepodloženého a neoprávneného memoranda tatárskeho zhromaždenia s týmto dokumentom utekajú na miesto smutného víťazstva Kvaternika, Vrbančiča a Strossmayera, žiadajúc o podporu proti uhorskému tatárskemu zhromaždeniu, ktorého väčšina chce byť proti vôli chorvátskeho ľudu rozpustená. Hrdinovia tatárskeho memoranda sa obracajú na záhrebský snem, ktorého kompetentný hlas v uhorských záležitostiach možno počuť len v uhorskom sneme.]

Záver

Spomedzi všetkých článkov uverejnených v maďarskej tlači sú to azda tie, ktoré najlepšie odrážajú osobnosť a myslenie Jána Palárika, ale v dobovej tlači je oveľa viac textov, v ktorých sa spomína Palárikovo meno, čo bude predmetom neskoršej štúdie.

Ján Palárik bol jedným z prvých, ktorí začali brať divadlo vážne, a jedným z mála autorov, ktorí písali drámy v slovenčine v Pešti. Nebol politikom, ale vynaložil veľa úsilia, aby prispel k riešeniu otázky slovenskej národnej identity v okrese, ktorý bol podľa dobových štatistík v tom čase najviac maďarský. Neprišiel sem z vlastnej vôle, ale urobil všetko pre to, aby slovenský jazyk a kultúra prežili ťažké časy a ďalej sa rozvíjali. Tieto články približujú jeho činnosť a každodenný život a zároveň pomáhajú dokresliť obraz o ňom. Bolo pre mňa dôležité vybrať texty zo širokého spektra žánrov a ukázať rozmanitosť jeho aktivít a jeho zapojenie do vtedajšieho kultúrneho a politického života.

LITERATÚRA

- BAKÓ, István: Léva. In: *Magyarország vármegyéi és városai, Bars vármegye*. Red. Samu Borovszky. Budapest: Apollo Irodalmi Társaság 1903. Dostupné na internete: <https://mek.oszk.hu/09500/09536/html/>
- DEMMEI, József: *Magyar haza, szlovák nemzet, Alkotmányos szlovák politikai törekvések Magyarországon (1860–1872)*, Békéscsaba: Magyarországi Szlovákok Kutatóintézete 2016.
- FÉNELON, François: *Les Aventures de Télémaque*, LIVRE V. 1841. Dostupné na internete: https://fr.wikisource.org/wiki/Les_Aventures_de_T%C3%A9l%C3%A9maque/Cinqui%C3%A8me_livre
- ISTVÁN, Anna: A „Nyár nélküli év” reprezentációi a szlovák irodalomban – természeti csapások Ján Hollý (1785–1849) írásaiban. In: *Interetnikus kulturális és nyelvi kapcsolatok*. Red. István, Anna. Budapest: ELTE BTK Szláv Filológiai Tanszék 2023, s. 71–82.
- KÁRPÁTI Endre: *A magyarországi alkoholizmus elleni küzdelem múltjából*. Budapest: Medicina Könyvkiadó 1979.
- KARPINSKÝ, Peter: Operátory na rozširovanie a rozvíjanie výpovede v texte Zatraceňja a Spaseňja zo štúrovského obdobia. In: Jana Kesselová a kolektív: *Spojky a spájacie prostriedky v slovenčine*. Bratislava: Veda vydavateľstvo SAV 2013, s. 264 – 271.
- KOVÁČOVÁ, Anna: Kultúrne a duchovné zázemie tereziánskeho kaplána Jána Palárika v Pešti. 185. výročie jeho narodenia. In: *Dolnozemske Slováky*, 2007, s. 4 – 6.
- KOVÁČOVÁ, Anna: Duchovné a kultúrne aktivity tereziánskeho kaplána Jána Palárika. In: *Po stopách slovenskej minulosti Budapešti. Výber zo štúdií a prednášok*. Békešská Čaba: Výskumný ústav Celoštátnej slovenskej samosprávy v Maďarsku 2014, s. 186 – 193.
- PALÁRIK, Ján: Autobiografia. In: *Literárne listy. Príloha ku „kazateľni“*. 1901, č. 5, s. 38 – 39., 1901, č. 6, s. 45 – 46.; 1901. č. 7, s. 50 – 52.
- PALÁRIK, Ján: Drotár. In: *Dobrodružstvo pri obžinkoch*. Bratislava: Tatran 1978. 252 s.
- PETRO, Ladislav (zost.): *Ján Palárik v Pešti*. Budapešť: Slovenská samospráva VI. obv. Budapešť 2009. 39 s.
- RÁGYANSZKI, György: „A pálinka után sóvárgó gégek” felvilágosítása: a szlovák irodalmi nyelv kodifikálása és az evangélikus antialkoholista irodalom. In: *Szláv kulturális örökségeink: nyelv, folklór, irodalom*. Red. Menyhárt Krisztina – Dudás Mária. Budapest: Bolgár Kulturális Fórum – ELTE Szláv Filológiai Tanszék 2019, s. 143–155.

HISTORICKÉ NOVINY A ČASOPISY

Literárne listy, 1901.

Magyarország, 1861.

Politikai Ujdonságok, 1861.

Religio és Nevelés, 1848.

Sürgöny, 1861.

SUMMARY

Ján Palárik in the Hungarian press

Ján Palárik (1822–1870) was one of the most influential figures of the 19th century: a Slovak Catholic priest, playwright, teacher, cultural organiser and newspaper editor, he was active during the period of the development and codification of the Slovak literary language and the most dynamic period of Slovak national aspirations. His name is well known to Slovak literary historians, but also to those who research the history of the Slovak community in Budapest, as he lived for several years in Pest-Buda, where he served as a priest in the Church of St. Teresa in what is now Terézváros. In my study I will focus on the articles he wrote in Hungarian.

Kontakt

Dr. Anna István PhD

Inštitút pre baltské a slovanské jazyky

Univerzita Loránda Eötvösa v Budapešti

istvan.anna@btk.elte.hu

Štúrovec medzi dolnozemskými Slovákmi

Ján Vedoslav Bysterský

Katarína Mosnáková Baglašová

Úvod

Jedno z najvýznamnejších historicko-obrodeneckých podujatí slovenskej mládeže v procese národného uvedomovania v prvej polovici 19. storočia bol známy výlet „štúrovcov“ na Devín, ktorý sa uskutočnil 24. apríla 1836. Medzi šestnástimi účastníkmi, ktorí nasledovali Ľudovíta Štúra bol aj Ján Bysterský, rodák z Veľkého Bysterca a študent teológie v Bratislave, ktorý na tomto výlete prijal slovanské meno Vedoslav. Napriek tomu, že sa stal významným národným buditeľom, prekladateľom, veršovníkom a najmä organizátorom štúrovského hnutia, na Dolnej zemi sa na neho úplne zabudlo. Pritom medzi vojvodinskými Slovákmi pôsobil takmer 25 rokov a v dedine svojho pôsobiska – v dnešnom Jánošíku, bol aj pochovaný.

Na to, že sa o Jánovi Bysterskom dodnes málo písalo, možno vplývalo aj to, že si ho niektorí bádatelia pletli s evanjelickým farárom s rovnakým menom, pôsobiacim tiež na Dolnej zemi v približne rovnakom čase, ako Bysterský v Jánošíku. Tento druhý Ján Bysterský bol zo Senice (1817 – 1867), po štúdiách v Bratislave pôsobil ako učiteľ v Novom Sade a v roku 1849 bol vysvätený za farára v Starom Keri (dnes Zmajevo), kde pôsobil až do smrti.¹ Viac o tom sa možno dozvedieť vo vedeckej štúdii autora Jozefa Ambruša (Ambuš, 1979, s. 179 – 209), ktorý podrobne rozoberal splynutie dvoch osôb v jednom mene, ktoré sa

¹ Podľa údajov z Ordinačnej knihy Banského dištriktu a z vedeckej štúdie autora Jozefa Ambruša (Ambuš, 1979, s. 179 – 209) zisťujeme, že Ján Bysterský (nar. 1817, otec Benjamín a matka Alžbeta, rod. Martišová), do základnej školy chodil v Senici a v roku 1831 odišiel do Rábu (Győr). Odtiaľ sa dostal na lýceum do Banskej Štiavnice, kde študoval v rokoch 1832 – 1838. Teológiu vyštudoval v Bratislave v rokoch 1839 – 1840.

udialo v odbornej literatúre, dokonca i u J. V. Ormisa. Podobné splývajúce biografických údajov nachádzame aj v poznámkovom materiáli Ivana Staneka, ktorý je uložený v Literárnom archíve Slovenskej národnej knižnice v Martine. Na tento „chaos v doterajšej literatúre“ upozorňuje aj Alexander Šimkovič z Ústavu slovenskej literatúry SAV v liste, ktorý v roku 1971 poslal na farský úrad do Jánošíka pri príležitosti prípravy *Slovníka slovenskej literatúry*.² Odvtedy však prešlo celé jedno polstoročie, základné bibliografické údaje bádatelia na Slovensku rozlúštili, no zostalo nepreskúmané, akou cestou sa uberala Bysterského životná púť po presťahovaní sa na Dolnú zem.

Základné údaje možno zistiť najmä vďaka doposiaľ nepublikovanej rukopisnej kronike slovenského evanjelického cirkevného zboru v Šándore, ktorú napísal evanjelický farár Adolf Kernúch.³

Rodinné zázemie, štúdium a prvé pôsobiská

Ján Bysterský sa narodil 24. júna 1814 vo Veľkom Bysterci (dnes časť Dolného Kubína), v rodine roľníka Jána (podľa údaju z bratislavskej matriky remeselník) a Márie, rod. Horemusovej. Prvých šesť tried základnej školy ukončil v rodisku a potom dva roky chodil do školy v Kežmarku,

Bol spoluzakladateľom Spoločnosti česko-slovanskej v Banskej Štiavnici a v Bratislave sa aktívne podieľal na činnosti Ústavu reči a literatúry česko-slovanskej. V rokoch 1840 – 1844 bol učiteľom v Novom Sade a potom jeden rok študoval v Halle a Tübingene. Po vysviacke najprv úradoval v Malom Keri a v roku 1849 sa stal farárom evanjelického nemeckého zboru v Starom Keri. Po smrti prvej manželky si vzal s za ženu jej sestru Paulínu Stehlovú. Zaslúžil sa o rozvoj starokeyského evanjelického zboru. Zomrel 14. februára 1867.

² List je uložený v rámci materiálu kroniky slov. ev. zboru v Šándore autora Adolfa Kernúcha v Ústrednom archíve SECAV v Starej Pazove.

³ Adolf Kernúch (18.01.1845, Vuková (Temešská stolica) – 17.05.1903, Šándorfalva), evanjelický farár, konsenior banátsky, publicista. Pochádzal z významnej rodiny, jeho otec Daniel Kernúch bol „štúrovec“ a ev. farár vo Vukovej a Butíne a jeho starý otec z matkinej strany bol ev. farár v Kovačici a spisovateľ Matej Ambrózy. Do škôl chodil v Butíne, Franzfelde (dnes Kačarevo) a Lieblingu (územie rumunského Banátu). Gymnázium skončil v Sarvaši (Szarvas) a teológiu v Bratislave a Jene. Bol kaplánom v Kovačici a Sarvaši a v roku 1871 bol zvolený za farára v Šándore. Zaslúžil sa o všeobecný rozvoj dediny, ako aj o osvetu jej obyvateľstva. Prepisoval šándorské matriky a napísal kroniku, ktorá dokumentuje históriu cirkevného zboru, ale aj dediny, od jej založenia až do začiatku 20. storočia.

kde si osvojil latinčinu a nemčinu. Aby sa zdokonalil v maďarčine, v rokoch 1829 – 1831 sa školiť v Šajovskom Gemeri (dnes Gemer). Napriek vážnym zdravotným ťažkostiam sa mu podarilo školu ukončiť a následne sa zapísať na kežmarské evanjelické lýceum, kde študoval štyri roky (1831 – 1835). Keďže pokladal za dôležité vzdelávať sa aj v materinskom jazyku, v roku 1836 začal študovať teológiu v Bratislave. Po skončení druhého ročníka nastúpil Bysterský v septembri roku 1837 na miesto vychovávateľa v Oravskom Podzámku. Tu si usporil peniaze na štúdium v Halle, kde sa na univerzitu zapísal 28. septembra 1840.⁴

Po návrate z dvojročného štúdia (začiatkom septembra 1842) v Halle bol Bysterský vychovávateľom v rodine Lehotských v Ráztockách a koncom júna 1843 ho pozvali za kaplána po Hurbanovi na Brezovú pod Brádlom. Bysterský tam aj odišiel, no kvôli zdravotným ťažkostiam sa miesta musel vzdať. V doposiaľ publikovaných zdrojoch sa uvádza, že v rokoch 1844 – 1846 bol kaplánom v Liptovskom Mikuláši u Michala Miloslava Hodžu, ktorý o ňom povedal, že je „výborne učený a jeho známosti, zvlášte ve filozofických vedách sú znamenité.“ (Ambruš, 1979, s. 196). On sám si však v životopise napísal, že u Hodžu bol kaplánom rok a pol a že potom opäť krátko učiteľoval a napokon 25. júna roku 1847 prijal pozvanie pôsobiť ako evanjelický farár v Šándore, kde sa natrvalo usadil. O svojom novom pôsobisku napísal, že sa stretáva „s týmto krajom a budúcim svým (losem) položením docela neznámym“.⁵

Bol hlavným zapisovateľom Banátskeho seniorátu a dokumentoval jeho dejiny. Ako sa uvádza v jeho nekrológu: „Kernúch už ako študent vyčnieval od svojich rovesníkov ocenenými básňami. Udržiaval úžasný poriadok vo svojom kostole. Postavil krásny kostol a faru. Neúnavne bol činný aj literárne. Zanechal po sebe veľmi peknú zbierku svojich kázni a rétorických referátov. Jeho štúdium histórie, archeológie a lingvistiky svedčí o úžasnej pracovitosti a vytrvalosti.“ (Evangélikus Egyház és Iskola, 1903, s. 291). Z jeho väčších diel vyšla tlačou Monografia banátskeho evanjelického augsb. vyzn. seniorátu v roku 1886. Jeho manželkou bola Júlia rod. Koreň, dcéra známeho sarvašského učiteľa Štefana Koreňa, s ktorou mal tri deti: Zoltána, Aranku a Emila. Zomrel roku 1903 v Šándore, kde bol aj pochovaný.

⁴ Biografické údaje čerpáme z rukopisnej kroniky slov. ev. zboru v Šándore autora Adolfa Kernúcha, štúdie Dvaja Jánovia Bysterskí, Biografického slovníka a poznámkového materiálu Ivana Staneka uloženého v Literárnom archíve SNK.

⁵ Kronika slov. ev. a.v. cirkevného zboru v Šándore, s. 29.

Národnobuditeľská a literárna činnosť

Národnobuditeľské a organizačné aktivity Jána Bysterského sa prejavili ešte počas štúdií v Bratislave, kde sa naplno zapojil do študentského obrodeneckého hnutia. Patril k mladej generácii slovenskej inteligencie združenej okolo Ľudovíta Štúra, ktorá bola presvedčená, že spätosť s národnými tradíciami a historickým odkazom slávnych epoch dejín je cestou k pozdvihnutiu národnej identity a zaujatiu dôstojného miesta medzi národmi Európy. S týmto presvedčením sa Ján Bysterský zapojil do štúrovskej Spoločnosti československej,⁶ kde bol aktívnym činiteľom a funkcionárom. O tom svedčí aj údaj z almanachu *Plody*, kde je Ján Bysterský uvedený ako funkcionár Spoločnosti československej z pozície poslucháča teológie spolu s Ľudovítom Štúrom, Ctibohom Czochiusom, Gustávom Grozsmanom, Danielom Kernúchom a i.⁷ Dňa 24. apríla 1836 prijal pozvanie Ľudovíta Štúra a zúčastnil sa pamätného výstupu na Devín, kde si zvolil slovanské meno Vedoslav.

Na zasadnutiach Spoločnosti neraz prednášal, známy je napríklad jeho príspevok o Karolovi Drahotínovi Priekopovi.⁸ Po reorganizácii Spoločnosti bol vo výbore v roku 1936 najprv účtovníkom a od novembra toho istého roku prvým tajomníkom. Tu sa stal aj členom redakčného tímu pripravovaného zborníka *City vděčnosti*. Od roku 1837 zastával

⁶ Spoločnosť československá bola samovzdelávacím spolkom študentov pri bratislavskom evanjelickom lýceu v rokoch 1829 – 1837 s pôvodnou úlohou zdokonaľovať sa v materinskom jazyku. V roku 1834 sa jeho charakter čiastočne zmenil, lebo prevzal vedúcu úlohu slovenského národného obrodenia a začal rozvíjať slovenskú národnú kultúru. Vrchol činnosti spoločnosť dosiahla v rokoch 1835 až 1837, keď bol jej podpredsedom Ľudovít Štúr. Spoločnosť vtedy mala 120 členov, do popredia spolku sa dostali národné a politické otázky, vydal sa almanach *Plody*, na zasadnutiach sa organizovali vedecké prednášky, prednášali básne a pod. Od roku 1837 sa Spoločnosť pretransformovala na Ústav reči a literatúry česko-slovanskej.

⁷ Samo Chalupka a kolektív autorov: *Plody zboru učenců řeči Českoslowanské Prešporského*. Prešporok: Landerer, 1836. <https://dikda.snk.sk/view/uuid:02e60995-f2ed-4aab-ad73-6ae5e622c1c8?page=uuid:00b61136-4f5a-479d-848b-d98d-2becd4b0&fulltext=J%C3%A1n%20Bysterský>

⁸ Karol Priekopa (ale aj Prékopa, Prjekopa) bol rodom Revúčan, z Gemera v škol. roku 1835/36 sa ako devätnásťročný zapísal do prvého ročníka teológie a získal štipendium Roth-Telekyanum. Zomrel veľmi mladý, v roku 1836, a Spoločnosť mu venovala svoje mimoriadne zasadnutie (2. októbra 1836), kde okrem iného programu Ľudovít Štúr mal krátku smútočnú reč a Ján Bysterský predniesol referát.

funkciu zapisovateľa tzv. výkonných hodín v Ústave reči a literatúry česko-slovenskej.

Od roku 1844 bol Ján Bysterský členom Tatrána,⁹ kde pracoval v odbore estetiky, filozofie a pedagogiky.¹⁰ Ako zisťujeme zo zápisníc tohto spolku, ktoré sa uchováajú v Múzeu Janka Kráľa v Liptovskom Mikuláši, Ján Bysterský bol prítomný už na prvom zasadnutí, ktoré sa konalo v dňoch 26. – 28. augusta 1844 v Liptovskom Mikuláši. Bol tu z pozície kaplána u Michala Miloslava Hodžu. Na tejto prvej porade národovcov sa prijali stanovy Tatrána, schválená bola organizácia a členstvo. Za prvého predsedu bol zvolený Michal Miloslav Hodža, za pokladníka Gašpar Fejérpataky-Belopotocký, štyria prísediaci – Ľudovít Štúr, Miloslav Hurban, Ctiboh Cochius a Matej Tučko. Spolok sa ďalej skladal zo správcov a tzv. stálcov, medzi ktorými boli aj také osobnosti ako Janko Kráľ, Samo Chalupka, Bohdan Hroboň, Peter Kellner, Janko Francisci-Rimavský a i. K tzv. stálcom patrili aj Ján Bysterský. Prítomní sa o. i. zaoberali problémom výchovy slovenskej mládeže a otázkou slovenských škôl. V súvislosti s tým bol Jozef Plech¹¹ požiadaný o vypracovanie encyklopédie pre meštianske školy, kde mu mal byť nápomocný Janko Bysterský.¹² Na druhom zasadnutí, ktoré sa konalo 6. augusta roku 1845 sa Bysterský ujal prekladu „*daktorie francúzske novelly a Medňanského povesti z uhorskej predešlosti*“. Bysterský bol prítomný aj na treťom zasadnutí Tatrána, ktoré sa konalo 16. – 17. augusta 1846 v Liptovskom Mikuláši, ale tentokrát podpísaný ako vychovávateľ. Na štvrté schôdzi Tatrána, ktorá sa konala 9. – 10. augusta 1847 v Čachticiach a kde sa uzákonila slovenčina, Ján Bysterský nebol prítomný, lebo už bol na Dolnej zemi v Šándorfalve.

⁹ Celonárodný kultúrny spolok *Tatrána* (1844 – 1848) bola jedna z najznámejších slovenských organizácií, ktorá mala za cieľ podporovať a zveľaďovať kultúrny život a vzdelanosť na Slovensku najmä vydávaním a distribúciou kníh v slovenskom jazyku a podporou slovenských študentov. Tatrána významne prispel ku kodifikácii spisovného slovenského jazyka. Vznikol na podnet Ľudovíta Štúra na schôdzi v Liptovskom Svätom Mikuláši v dňoch 26. – 28. augusta 1844. Predsedom spolku sa stal Michal Miloslav Hodža.

¹⁰ Kolektív autorov: Biografický lexikón Slovenska.

¹¹ Jozef Plech (Plch) (nar. 1797) bol z Oravy, po skončení teológie vo Viedni sa stal profesorom a rektorom vrábicko-svätomikulášskej školy, kde učil vyššie triedy. Písal aj básne a učil Janka Kráľa a štúrovcov.

¹² Zápisnica z 1. schôdze *Tatrána*.

Ján Bysterský bol aj literárne činný. V rukopise *Výbore prací Společnosti česko-slovenské* sú zapísané jeho epigramy a básne *Nádeje*, ktoré vznikli v roku 1832. Okrem toho napísal aj oslavné básne na F. Palackého a J. Lelewela¹³. Tieto vznikli v roku 1836 pri príležitosti prípravy rukopisu zborníka *City vděčnosti* a publikované boli v edícii *City vděčnosti mladých synů Slovenska* v roku 1959. Rukopis básne Na Lelewela je uložený v Literárnom archíve SNK v Martine, kde sa uchováva aj *Óda, již k Slavobratrum a Společnosti Česko-slovenské*, ktorú Bysterský napísal v roku 1837 ako reakciu na zanikajúcu Spoločnosť československú.

Z literárnej tvorby Jána Vedoslava Bysterského

Naděje

S usměchem osloněná hebkýma křídla naděj
Po vznešeném kraji tom, kde upírá své zraky zemšťan,
Sem tam poletujíc měňavé hned zmizne u výše,
Hned zas zamračeným nižinám zableskne papršky,
Zvolna a na drobné zhlídá dolu lidstvo, a jak s ním
Štěstěna pohrává, když v žertech rozkochaná jest. –
O boženo spanilá človečenstva! vyhasne-li někdy
Blesk přemilostný ten, do něhož'svou ukryla něžnost
A zvědavým nám sva zastínila sídla si kolkol.
Jen jako přes bělavé obláčky slunko vykukna
Rozveselí doliny, květné pole, louky, pahrbky,
Když živel ohromný trudným rykem oblohu třískat
A vniveč obrátit váha stvoreníčko pozemské:
Okřeje tak zmorený pozorem Tebe šetře si bídník,
Tak zbědovan jsa rmutem nabere zmužilosti řekovské,
Z hůry bleďa mu-li jen jen úfnosti se zarděla záře.
Pružným rychle Junák chvatá krokem, už mu na blízce
Hojná zda se kořist, náramná touha ho souží,

¹³ Joachim Lelewel (22. február 1786, Paríž – 29. október 1861, Varšava) bol poľský historik, slavista, numizmatik, polyglot a politik. Je považovaný za jedného zo zakladateľov modernej poľskej historiografie. Bol profesorom na univerzitách vo Vilniuse a Varšave. Zanechal za sebou významnú publikačnú činnosť.

V nádrach plápolavý dme se kouř, studné oko jiskří
V zápalú čím najskůr pravickou sáhnouti po věnci.
Náděje ty ctiteli! vroucnější, než se nadáš sám,
Tvé blaho Jí se kořit, Jí vzývati rozkoše vypliv.
Bud' pak i podvodnou znivočí tu i tam sliby šálbou
A zklamané ponechá klátit se na rozpaku mysly,
Kam se podít, jakovou, netušící, stezku nastoupit.
V rouchu tam ozdobném žištěné srdce výhoda láka;
Vábí krása jinam, pak v tou stranu skutky hrdinské;
Onde se rozlívá lichotící hluk radovánek.
Náděje vševládná! zvěř jí sobě, tuť na nebeském
Octneš se klenutí, trpícím se lkat okrškům
Nad nelibý osudem tobě práno, však nezapomni,
Snadno nohům třesavým, že se kluzká podloha vymkne.
V tom jako sosna dutých povyrostla vzhůru na kopcech,
Když jí zhubce boky z každé strany silně podetne,
Na pravo neb na levo s rachotem náramně se kací:
Rovně tak ukrutným překoten osudu k zemi soudem,
Jestli se více nadáš, padneš, než rozvaha káže.

Nápisy

1. Nechtní

Tento nechut v jídlech, tam ten v řeči stejně nachází:
Vkus mav onen, pokazil, tento ho ještě neměl.

2. Válka

Tam se Fatrou Tatra, či teď zdravší jesti povětří?
Válčí: nechte to tak, – spojte ve jedno dechy.

3. Rada

K jednomu jen břehu pluj! dávné pořekadlo radí to:
Nech cizina své máš! teď tobě já to radím.

4. Sobiec

Zisku k svému hoviš? či nedáš nic od sebe získat?
Sobieci! počkaj, ským kupčiti dá se tobě.

Na Lelewela

Zustan vlasti milá, nutno se laučiti!
W twém se kljnu kochat nelze synúm twójim.
 Kýž tajné moci pohnu! –
 Chrabrost klesne jenom na čas.
 Rozhodnul již osud. Někdy i tento zas
 Zwotne křídla jinam, když se napustošil;
 Zášťj an poutichne,
 Jež te špatne rozerwalo. –
Padnut! wždyttě padá mrzko jenom winen.
 Krotkých krew holubů tak se cedi drapy
 Orlů nesnesitelných:
 Pomsti zkázu jarý lovec. –
 Kráčj z otčiny již, w swém nesa otčinu
Srdci. Družstvo zalkej, žetti hořem žrawým
 Kde, hle! vlast se bořj ti,
 Turcij se pryč Herodot bere.
Nadehnul jakže blahau řádra mladých junů
 Wbolnosti, rachotil w tom ztrhaný řetěz
 Wytěžným ramen, ai!
 Zachwěl se praporec w boji:
 Jiskřejj roněná meč slza neschladj;
 Buď jak řádra litá wje nekoji milost:
 Bezdušným tu honem w závan
 Chwátá jun beze rozpaku.
Odšel vůdce kochaný mládeže k zápalu,
 Jemné myslj wřelau rozplamení co řečj;
 kládla když mu na oltář
 W záwod swých obětí wděků.
Vlastnj byť se křiwe vlast mu nedúwerau
 Odsloužit wolila: swalela naň hanu,
 byť byl slán macešj klin.
 Máti! k ni řeče syn prawý.
Řek ziskal si totěž, Řiman i od swojich.
Božský w vlasti wědám twé si Olym zdwihel
 Kdež we swětle se jasném
 Weškých skwěly časů děje.¹⁴

¹⁴ Prepis rukopisu pre tento príspevok urobila Gabriela Hamranová.

Život a práca na Dolnej zemi

Z korešpondenčných listov, ktoré Bysterský písal v rokoch 1836 – 1845, zisťujeme, že sa počas pobytov v Bratislave a Halle často stretával so Srbmi – vydavateľmi, literátmi a študentmi. Počas prázdnin roku 1836 Bysterský prvýkrát navštívil dolnozemsých Slovákov a o tejto ceste svojmu priateľovi Ctibohovi Zochovi¹⁵ (Timotejovi Cochiusovi) napísal nasledovne:

„Právě som dnes dva týdne do Přešporku vkročil, motav se bez přestání medzi dolnozemskými Slováky. Tu sem začasto na všechny odpornosti, na horko, na dalekost cesty, ba i na starání se o bezpečnost zapomnel, an sem všudy, kamkoli se obrátě, našich milých Slováků, nalezl. Nebo počna od Peště až po samou a odtud přez Pančovu a Banát opět do Pěšte krácel sem takměř nepřetrženě medzi Slovany, vyjmouc některé osady a města, větší částkou Němci a Srby obydlené. Obecný lid náš stále se své mluvy přidrží, ba začasto sem slyšel jeho urážení se na to násilné vtiskání magyarských kázni do chrámu paně, kde prýkdyž magyarsky zpíváno bývá a nápěv na slovenskou píseň se hodí, Slováci slovenský text spívají, po čemž, když kázáno býti má, domů se ubírají. Totě jest násilí a sužení! Škoda, že tamější seniři jsou magyarčinouo mámamění, vyjme banátskeho.“ (Ambruš, 1979, s. 175)

V roku 1847 prijal pozvanie do Šándorfalvy (dnes Jánošík) vo Vojvodine, kde pôsobil ako evanjelický farár. Ako nachádzame napísané v šándroskej kronike, do práce nastúpil 25. júna 1847¹⁶ a jeho inštalácia sa konala dva týždne po jeho príchode do dediny, 2. júla, na 6. nedeľu po Svätej Trojici. Na tejto slávnosti sa zúčastnili aj konsenior Peter Kramár a hajdušický farár Ján Bierbrunner.

V poznámkovom materiáli Ivana Staneka z Literárneho archívu Slovenskej Národnej knižnice v Martine sa píše, že sa „Bysterský v Šándore údajne mal oženíť“. V kovačickej matrike sobášovaných však nachádzame

¹⁵ Ctiboh Zoch (pôv. Timotheus Cochius, 1815 – 1865), rodák z Veličnej, buditel' a spisovateľ, bol evanjelickým farárom v Jaseňovej (Orava). Blízky priateľ L. Štúra a významný funkcionár Spoločenosti.

¹⁶ Autorská dvojica Babiak-Srdíč uvádza, že Bysterský bol uvedený do úradu dňa 11. júna 1847.

údaj, že sa Ján Bysterský v roku 1847 oženil v Kovačici. Za manželku si zobral Amáliu Raksányi, dcéru učiteľa Imreho Raksányiho a matky Judit, rodenej Rutkay.¹⁷

Schopnosti Jána Bysterského sa prejavili hneď na začiatku pôsobenia, keď v spolupráci s hraničiarskou správou v srbsko-banátskom regimente vymohol pre cirkevné potreby šesťnásť jutár zeme, za čo mal v dedine vykonávať aj funkciu učiteľa (Babiak – Srdić, 2013, s. 126). Učiteľom bol Bysterský v Šándorfalve prvých šesť rokov svojho pôsobenia. Ako zisťujeme zo Šándorskej kroniky, za svoju dvojitú funkciu dostal nasledovnú odmenu: 1. Právo na užívanie 16 jutár ornej pôdy, ktorú mala obrábať cirkev, 2. Od každého manželského páru augsburského vyznania po 2/4 miery pšenice a 36 grajciarov, 3. Od každého domového čísla jednu sliepku, 4. Za pohreby s kázňou 36 grajciarov, za jednoduché pohreby 12 grajciarov, 5. Za každý sobáš 1 forint, 6. Za požehnanie nevesty a šestonedielky 12 grajciarov, 7. (nie je čitateľné aká funkcia) ofera, 8. Ofera na prvý deň troch veľkých sviatkov, 9. Za vydanie výpisu z matriky 1 forint, 10. Celý príjem z koledovania.

Bysterský mal už od začiatku pomoc tzv. podučiteľa Pavla Seberínho, ktorý bol zároveň aj kantorom a zvonárom.

Začiatok pôsobenia Bysterského v Šándorfalve poznačilo ťažké a búrlivé obdobie revolúcie. Pokým sa okolité obce jedna za druhou stávali obeťami nepokojov, Šándorfalva bola na rozdiel od nich ušetrená tak Srbmi, ako aj Maďarmi. Bolo to najmä zásluhou Jána Bystreského, ktorý jednal s významnými funkcionármi okresného mesta Alibunár.¹⁸ Obyvatelia však museli viackrát utiecť a hľadať útočisko v Plandišti alebo v Hajdušici. Do tejto druhej obce odišiel aj cirkevník Ondrej Piktör, ktorý predtým doma vo vlastnej záhrade zakopal a ukryl jediný kostolný zvon, aby ho ochránil, a ponechal ho tam skrytý až do svojho návratu. Sám Bysterský tiež raz utiekol so svojou rodinou do Plandišta (28. júna 1848). Na revolučných bojoch sa tak nezúčastnil aktívne nikto z obyvateľov obce.¹⁹

Po utíchnutí nepokojov sa veriaci v roku 1850 čiastočne spamätali, čoho dôkazom bolo aj to, že v tomto roku získala cirkev obraz a druhý

¹⁷ Údaj z matriky sobášených evanjelického cirkevného zboru v Kovačici.

¹⁸ Listmajer Martin: Osada Jánošík s. 16. a 66. a Kronika.

¹⁹ Kronika slov. ev. a.v. cirkevného zboru v Šándore.

zvon. Na tomto zvone okrem iného bolo napísané aj meno farára Jána Bysterského.

V roku 1853 Bysterský prestal vykonávať funkciu učiteľa, keďže sa počet školských detí zvyšoval a bolo potrebné zabezpečiť riadneho učiteľa. Stal sa ním Ján Matulay, pomocný učiteľ z Lajosfalvy (Padiny). Avšak Bysterský so školou aj naďalej spolupracoval a za jeho pričinenia sa v roku 1857 vybuďovala v Šándorfalve nová škola, v ktorej sa do roku 1884, kedy bol postavený kostol, konali aj služby Božie.

Bysterský bol v Jánošíku aj literárne činný. Prekladal epos *Osman* od Ivana Gundulića, no rukopis je dodnes nezvestný.²⁰ To potvrdzuje aj správa vo viedenských *Slovenských novinách* z roku 1853, kde sa uvádza, že Bysterský, kňaz v Šándore, má už hotový prvý spev (Ambruš, 1979, s. 173). O jeho korešpondencii so slovenskými vydavateľmi, najmä so *Slovenskými novinami*, do ktorých Bysterský prispieval, píše Ján Babiak a Sladjan Daniel Srdić v jánošíckej monografii. V súvislosti s tým autorská dvojica konštatuje, že Ján Bysterský nebol iba „obyčajný farár“, ale sa „zaoberal aj vedeckou a prekladateľskou činnosťou“ (Babiak – Srdić, 2013, s. 127).

Zomrel 30. apríla 1871 v Jánošíku a 2. mája ho pochovali na „starom“ cintoríne. Náhrobný kameň sa po rekonštrukcii cintorína nezachoval. V roku 2023 pri príležitosti 200. výročia príchodu Slovákov do Jánošíka mu Matica slovenská a cirkevný zbor SEAVC v Jánošíku odhalili pamätnú tabuľu na mieste, kde pôvodne bola umiestnená jeho hrobka.

Hneď pri pamätnej tabuli Jána Bysterského bola v rovnakom čase odhalená aj pamätná tabuľa Adolfovi Kernúchovi, vďaka ktorému dnes poznáme väčšinu uvedených informácií o pôsobení J. Bysterského v Šándore. Zaujímavé a pre nás nové zistenie je, že neďaleko Adolfa Kernúcha a Jána Bysterského bol v roku 1876 pochovaný aj otec Adolfa Kernúcha – Daniel Kernúch²¹, ktorý bol blízkyim známym Jána Bysterského ešte

²⁰ Kolektív autorov: Biografický lexikón Slovenska.

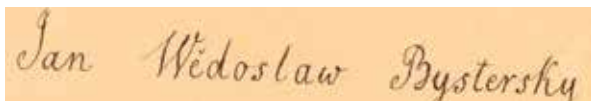
²¹ Daniel Kernúch (31. január 1813 – 19. október 1889) rodák z Malého Kereša (Kiskőrös) v rokoch 1834 – 1836 študoval teológiu v Bratislave, kde prišiel zo štiavnického lýcea. Bol synom učiteľa Jozefa Kernúcha a matky Zuzany rod. Zubekovej. Neskôr sa stal evanjelickým farárom vo Vukovej a v Butíne (v rumunskom Banáte), kde v roku 1862 za jeho úradovania postavili kostol. Zomrel 19. októbra 1889 v Šándore, u syna Adolfa Kernúcha, kde bol 13 rokov v dôsledku choroby pripútaný na lôžko. Tu bol aj pochovaný (Kiss, 1889, s. 113 – 114; Vanko, 2015, s. 72, 96, 298).

zo študentských čias teológie v Bratislave. Spoločne sa napr. zúčastnili aj pamätného štúrovského výstupu na Devín, kde Jozef Miloslav Hurban o Danielovi Kernúchovi povedal, že bol „*štíhly a posmuhlej tváre*“²². Štúrovské pôsobenie a všeobecne život Daniela Kernúcha si však vyžadujú podrobnejší výskum. Jedno je však známe, títo dvaja významní evanjelickí farári a dejatelia, ktorých najprv spojilo angažovanie sa v štúrovskom študentskom hnutí, neskôr prepojilo pôsobenie na Dolnej zemi, v Banáte, a nakoniec ich osudy sklbilo miesto posledného odpočinku – na šándorskom cintoríne. Neostala po nich ani hrobka a obidvaja zostali v dejinách dolnozemsých Slovákov takmer zabudnutí.

PRÍLOHY



Obrázok č. 1: Evanjelická základná škola v Šándore
Zdroj: Autor



Obrázok č. 2: Podpis Jána Vedoslava Bysterského
Zdroj: Autor

²² HURBAN, Jozef Miloslav: Ľudovít Štúr, Kniha 1. In: https://zlatyfond.sme.sk/dielo/1148/Hurban_Ludovit-Stur/1



Obrázok č. 3: Pamätná tabuľa Jána Vedoslava Bysterského v Jánošíku

Zdroj: Autor

LITERATÚRA

- Bez uvedenia autora: Kernúch Adolf. 1845 – 1903. In: *Evangélikus Egyház és Iskola* 1903, roč. 21., č. 24., s. 291.
- AMBRUŠ, Jozef: Dvaja Jánovia Bysterskí. In: *Literárny archív* 14. Martin: Matica slovenská 1979, s. 179 – 209.
- BABIAK, Ján – SRDIČ, Sladjan Daniel: *Slováci v Jánošíku*. Jánošík: SEAVC V Jánošíku 2013. 592 s.
- KISS, Kálmán: Nekrológ. A bánáti ág. hitv. ev. esperességnek gyásza van. In: *Evangélikus Egyház és Iskola* 1889. roč. 7., č. 14, s. 113 – 114.
- Kolektív autorov: *Biografický lexikón Slovenska I. A – B*. Martin: Slovenská národná knižnica, Národný biografický ústav 2002. 638 s.
- LISTMAJER, Martin: *Osada Jánošík z môjho uhla 1810 – 2010*. Báčsky Petrovec: Slovenské vydavateľské centrum 2010. 216 s.
- VANKO, Juraj Dušan: *Slovenskí evanjelici v Rumunsku v 20. storočí*. Nadlak: Vydavateľstvo Ivan Krasko Nadlak 2015. 355 s.

RUKOPISY

- Šándorská kronika autora Adolfa Kernúcha. Ústredný archív SECAV v Starej Pazove.
- Biografické údaje Jána V. Bysterského, poznámkový materiál Ivana Staneka, 1 jd., 3 s. Literárny archív Slovenskej Národnej knižnice v Martine.
- Bysterský Ján: Na Lelewela, 1 jd., 2 s. Literárny archív Slovenskej Národnej knižnice v Martine.
- Korešpondenčné listy Jána Bysterského v Archíve literatúry a umenia v SNK.
- List Alexandra Šimkoviča z Ústavu slovenskej literatúry SAV adresovaný na evanjelický zbor v Jánošíku. 1971. 1 s. Ústredný archív SECAV v Starej Pazove.
- Zápisnice Tatrína, Múzeum Janka Kráľa v Liptovskom Mikuláši.
- Životopis Jána Bysterského (1817 – 1867). In: Ordinačná kniha Banského dištriktu 1801 – 1885, s. 315.

INTERNETOVÉ ZDROJE

- HURBAN, Jozef Miloslav: Ľudovít Štúr, Kniha 1. In: https://zlatyfond.sme.sk/dielo/1148/Hurban_Ludovit-Stur/1
- CHALUPKA, Samuel a kolektív autorov: *Plody zboru učenců řeči Československé Prešporského*. Prešporok: Landerer, 1836. 158 s.
- <https://dikda.snk.sk/view/uuid:02e60995-f2ed-4aab-ad73-6ae5e622c1c8?page=uuid:00b61136-4f5a-479d-848b-d98d2becd4b0&fulltext=J%C3%A1n%20Bystersky>

SUMMARY

A Štúr Follower Among the Slovaks of the Lower Land

The Lutheran pastor, educator, national revivalist, translator, poet, and above all, organizer of the Štúr movement, Ján Vedoslav Bysterský (1814–1871), was also active among Slovaks in the Great Hungarian Plan. In older Slovak literature, the trace of his life and work disappears after he left for the village of Šándor (today Jánošík) in present-day

Serbia. In earlier Slovak literature of Vojvodina, as well as in the history of the culture of Slovaks living in Vojvodina, he remained a completely overlooked figure. This contribution attempts to revive the memory of Ján Vedoslav Bysterský and to map what he left behind in his permanent place of activity in Šándor.

Kontakt

Mgr. Katarína Mosnáková Bagľašová

Slovenský kultúrny klub v Srbsku

Báčsky Petrovec

kmbaglasova@gmail.com

Amatérsky historik Michal Gľonda starší a jeho rukopisné dielo venované dejinám Békešskej Čaby

Ivana Kontriková Šusteková

Dejepisectvo ako zaznamenávanie a interpretácia historických udalostí, respektíve osudov významných osobností (celoštátneho, regionálneho i lokálneho charakteru) nie je výlučnou záležitosťou profesionálnych historikov, ale venovali sa mu (a venujú) aj amatérski bádatelia. Na rôznej úrovni a s rôznymi zámermi či cieľmi zaznamenávali (a zaznamenávajú) historické deje tak, aby vzniklo ucelené rozprávanie, ktoré zaujme čitateľa a sprostredkuje mu bádateľov pohľad na ne. Motívom ich historického bádania býva tiež konfrontácia s prítomnosťou a viac-menej vedomé projektovanie budúcnosti. Tak tomu bolo aj v rukopisných prácach amatérskeho historika Michala Gľonda staršieho, zameraných na minulosť a sčasti aj súčasnosť (70. a 80. roky 20. storočia) čabianskych Slovákov. Jeho diela mali primárne interpretačný, a teda selektívny charakter, okrem iného podmienený historickým materiálom, ktorý mal k dispozícii, ale aj vlastnými spomienkami na život v Békešskej Čabe (Békéscsaba) v prvých desaťročiach 20. storočia. To im dáva širší kultúrno-historický rozmer, ovplyvnený aj jeho sklamaním z nenaplnených očakávaní po presídlení do Československa.

Cieľom príspevku je predstaviť rukopisné diela Michala Gľonda staršieho ako jeden z možných prameňov poznania dejín slovenského osídlenia Békešskej Čaby a niektorých prvkov tradičnej kultúry a spôsobu života čabianskych Slovákov. Približuje autorom zvolené prístupy aj motiváciu napísať dejiny Békešskej Čaby, niektoré jeho postrehy a tvrdenia. Základným prameňom pri koncipovaní prítomného príspevku boli rukopisné práce *Život čabianskych Slovákov* (nedatované a „pre veľa opráv nedokončené“), *Čaba – mesto „klbás“* (1973) a *Drobnosti o Čabe* (alternatívny názov *O Čabe ešte slovenskej*, 1984). Okrem toho Michal Gľonda starší vypracoval životopisy troch osobností Békešskej

Čaby: Ondreja Áchima (András Áchim), Jána Ďušku (János Gyuska) a Júliusa Dedinského (Gyula Dedinszky), z nich prvých dvoch spomína aj v zmieňovaných dielach. Z pozostalosti autora sa zachovali aj jeho súkromné zápisky *Stručné dejiny našej rodiny* (viacero zošitov), ktoré poslúžili na oboznámenie sa s jeho životnými osudmi od narodenia po presídlenie na Slovensko (vrátane), a teda pomohli pochopiť motiváciu vypracovať texty venované histórii a každodennému životu Čabanov.

Michal Gľonda starší – stručný životopis

Životné skúsenosti ovplyvňujú svetonázor jedinca aj jeho reflexiu minulosti a prítomnosti. Platí to aj o historiografických prácach Michala Gľonda staršieho, ktorý sa ich tvorbe začal venovať naplno po dosiahnutí dôchodkového veku. Zrejmu motiváciou bolo nielen vyplnenie voľného času, ale aj zaznamenanie minulosti pre svojich potomkov i potomkov iných presídlencov z Békešskej Čaby na Slovensku: „*Čas, ktorý plynie od vekov rovnako, uchováva v sebe udalosti, ktoré sa v tej chvíli stávajú dejinami. Málokto z ľudí si uvedomuje, že kraj, v ktorom sa narodil alebo žije, alebo pokolenia, či už pokolenie predkov alebo pokolenie súčasné, vlastné, sú s poznaním o veľa hodnotnejšie, ako bez ich poznania. Ľudia, ktorí včas chytili do ruky písací prostriedok, urobili veľmi záslužnú prácu, lebo zanechali za sebou to, čo iným poskytuje trvalé spomienky a vyvoláva v nich hrdosť a lásku k prostrediu, ktoré zdedili po predkoch. Nie pre každého človeka je pýchou len tá stať dejín, v ktorej si ustavične môže pripomínať rody kráľov. Z hľadiska jednotlivcov môžu byť cenné aj také udalosti, ktoré nepresahujú ani rámeč malej obce*“ (Gľonda, 1973, s. 16). Spomenúť možno aj jeho frustráciu z procesu jazykovej a etnickej asimilácie čabianskych Slovákov, ktorý vnímal počas návštev rodiska i potrebu konfrontovať svoje názory a zistenia s dielami slovenských a maďarských autorov.

Michal Gľonda starší sa narodil 26. septembra 1913 v Békešskej Čabe do rodiny býrešského gazdu, ktorý si prenajímal Kociského *sálaš* v chotári nazývanom *Šoproň* (súčasný Kétsoproň). Pochádzal z piatich detí, z ktorých sa dospelosti dožili iba traja synovia (on a dvaja bratia). V roku 1915 sa stal polosirou v dôsledku úmrtia otca na poľskom fronte. Výchovu v plnom rozsahu prevzala matka, ktorá ho počas školských prázdnin zjednávala do služby k majetnejším gazdom ako pastiera husí

alebo ošipaných. Po skončení povinnej školskej dochádzky šiel do učenia, najskôr k obuvníckemu majstrovi, od ktorého prešiel za obchodníckeho a neskôr krajčírskeho učňa. V medziobdobí medzi jednotlivými učňovskými pomermi pracoval v továrni na koberce v obci Békésszent-andrás,¹ prípadne ako námezdná pracovná sila pri štátnych železni-
ciach.

V roku 1929 nastúpil do učenia k dláždičskému majstrovi a podnikateľovi v oblasti cestných stavieb Jurajovi Mátému, u ktorého sa vyučil dláždičstvu. Kým učňovské roky strávil najmä v rodnom meste a okolí, ako tovariš (od roku 1933) získaval potrebné zručnosti a praktické skúsenosti okrem iného v Sarvaši (Szarvas), Győri, ale aj v Budapešti či Košiciach, kde v roku 1942 absolvoval majstrovskú skúšku. Popri tom sa zapájal do činnosti rôznych spolkov a kultúrnych ustanovizní, a to najmä v zimných mesiacoch, ktoré trávil doma – *na Čabe*. Bol ochotníckym divadelníkom, členom maďarského spevokolu v Jamine² (v roku 1938 ho zvolili za jeho vlajkonosiča) i Spolku remeselníckej mládeže, ako aj členom a neskôr zapisovateľom výboru stavebných robotníkov. Pri týchto aktivitách sa zoznámil so svojou budúcou manželkou Markou Žilákovou, s ktorou sa po sobáši (1944) presťahovali do jeho vtedajšieho pôsobiska v Szombathelyi neďaleko maďarsko-rakúskej hranice, kde pracoval až do konca 2. svetovej vojny.

V roku 1945 sa stal členom Antifašistického frontu Slovanov v Maďarsku (AFS), založeného v Battonyi na zasadnutí predstaviteľov slovenských menšín na maďarskom území. Význam tejto organizácie začal narastať v prvej polovici roka 1946, teda v období československo-maďarských rokovaní o vzájomnej výmene obyvateľstva, keď sa Antifašistický front Slovanov v Maďarsku stal pomocným orgánom Československej presídľovacej komisie. Jeho úlohou bolo presvedčiť Slovákov žijúcich v Maďarsku o výhodách presídlenia do Československa a zároveň pomáhať oblastným úradom Československej presídľovacej komisie pri vyhotovovaní súpisov presídľencov (bližšie Momko, 2009). Do tohto procesu sa zapojil aj Michal Glonda starší, a to vo funkcii oblastného tajomníka AFS v Miškovci (Miskolc). Z tejto pozície tiež prispieval do časopisu *Sloboda*, tlačového orgánu Antifašistického frontu

¹ Tieto skúsenosti zúročil aj po presídlení do Československa, kde okrem práce pri výstavbe ciest vylepšoval rodinný rozpočet domácim tkaním kobercov.

² Erzsébethelyi Daloskör (1913 – 1944).

Slovanov v Maďarsku, kým sa v roku 1947 spolu s manželkou nepresídlil na Slovensko. V zápiskoch súkromnej povahy o tom napísal: „*Pri prechode hraníc nás čs. úrady chceli poslať na bývalé nemecké územie do Čiech. Keď som sa proti tomu ohradil, že my sme Slováci, tak nás poslali do Skleného. To bola temer vyľudnená, po Nemcoch zanechaná a čiastočne vypálená, dlhá dedina. Už bolo tu niekoľko čabianskych rodín. Umožnili nám vybrať si v domoch: poschodový nedokončený, malý rodinný alebo starý drevený*“ (Gl'onda, 1971, zošit 3).

Po niekoľkých mesiacoch sa zo Skleného (aj vzhľadom na nedostatok pracovných príležitostí) presťahovali najskôr do Rimavskej Soboty a koncom leta 1950 do Komárna.³ Celkovo však presídlenie do Československa nesplnilo očakávania Michala Gl'onda staršieho, a to nielen z dôvodu nesplnených príslubov zo strany československej propagandy ohľadne hmotného zabezpečenia, životných istôt i vyššej životnej úrovne, ale kriticky sa staval aj k tomu, že sa znovu ocitol na etnicky zmiešanom území, kde musel komunikovať po maďarsky. Situáciu slovenských presídlencov v Komárne a problémy, ktorým tam čelili v dôsledku nevraživosti zo strany obyvateľstva maďarskej národnosti, komentoval v osobných zápiskoch: „... v Komárne bolo nenávisťné maďarské ovzdušie, rozhodne horšie, ako na Čabe ...“ (Gl'onda, 1971, zošit 4) aj v diele *Drobnosti o Čabe* (Gl'onda, 1984, s. 74): „*V čase presídľovania čabianskych Slovákov do Komárna žila v Komárne obstaršia žena, ktorá javila znaky slabomyselnosti. Tamojší kmeňoví obyvatelia – využívajúc túto okolnosť – ju nahuckávali proti presídlencom a ona všetko to, čo oni chceli, – ale bez trestných následkov nemohli – povedať proti československej vláde a proti Čabanom, ulicou všetko hlasno vykričala a občania Komárna mali z toho veľkú radosť.*“

V roku 1953 sa Michal Gl'onda starší s rodinou odsťahoval z Komárna do Ratkovej a napokon v roku 1962 do Bratislavy, kde žil až do svojej smrti v roku 1988. Podobne ako v Békešskej Čabe aj na Slovensku sa zaujímal o verejné záležitosti a príležitostne uverejňoval články v novinách, v ktorých sa venoval najmä dejinám slovenského osídlenia svojho rodného mesta.⁴ Zostal tiež v kontakte s rodákmi, z ktorých sa niektorí presídlili do Československa, iní sa výmeny obyvateľstva nezúčastnili.

³ V tom čase tam už bývala jeho matka i brat Pavol Gl'onda.

⁴ Napríklad GL'ONDA, Michal st.: Osídlenie Čaby. In: Sloboda, Vianoce 1987, č. 51 – 52. Ide o krátky text z rukopisu *Drobnosti o Čabe* (1984).

Z nich možno spomenúť Jána Gerčiho (po presídlení žil v Nových Zámkoch), ľudového básnika, prozaika a autora viacerých divadelných hier; Jána Sekerku, ktorý okrem iného zohral významnú úlohu v dejinách čabianskeho divadelného ochotníctva a spolu s Jánom Gerčim skomponoval prvé čabianske slovenské tango *Zaved' lodičku ku brehu* a čabiansku hymnu *Čaba naša krásna*; Juraja Anda staršieho a Jána Zahorana, znalca miestnych pomerov a najmä výroby čabianskej klobásy. V 70. a 80. rokoch pri návštevách rodiska okrem iného fotografoval zachované objekty ľudovej architektúry, ako dokladajú ním pasportizované a katalogizované snímky. V roku 1984 zorganizoval a sčasti z vlastných prostriedkov financoval krajské stretnutie Čabanov žijúcich v Bratislave, ktoré sa uskutočnilo ako jednodňový výlet loďou po Dunaji, kde sa rodáci v priateľskej atmosfére mali lepšie spoznať, nadviazať, upevňovať a kultivovať vzájomné vzťahy.⁵

Rukopisné práce Michala Glöndu staršieho

V pozostalosti Michala Glöndu staršieho sa zachovalo niekoľko jeho rukopisných prác venovaných dejinám Békešskej Čaby, špecifikám v kultúre a spôsobe života čabianskych Slovákov. Patrí k nim prvopis *Život čabianskych Slovákov* (30 strojopisných strán), nedatovaný a nedokončený, ktorý sa však stal východiskom pre ďalšie práce autora. Podobne ako v jeho neskorších dielach sa v samostatnej kapitole venuje osídleniu Čaby od najstaršej písomnej pamiatky do príchodu slovenských kolonistov v prvej tretine 18. storočia, do ktorej čerpal údaje z diel Ľudovíta Haana *Pamätnosti Békeš-Čabánske* (1866) a Ľudovíta Žigmuna. Szeberényiho *A parasztok helyzete Magyarországon* (1907) a *Mezőgazdaság és agrármozgalom* (1930), ktoré konfrontoval s názormi Gejzu Kornissa *Békéscsaba* (1930), Jánosa Tiboriho *Békéscsaba története a Körös kultúra idejétől a felszabadulásig* (1960), Tibora Cseresa *A kétszázötven éves Békéscsaba* (1969) a ďalších. Podobne ako Ľudovít

⁵ Z tejto akcie sa zachoval ním vypracovaný materiál na tému *Rodácke „prvky“ pre účastníkov krajského stretnutia Čabanov na lodnom výlete po Dunaji 17. júna 1984*.

Haan aj on spomína priezviská prvých slovenských rodín usadených v intraviláne Békešskej Čaby, ktoré v nasledujúcej kapitole *Slovenské obyvateľstvo* dopĺňa o štatistické údaje z rôznych zdrojov (napríklad z diela Benedeka Bannera *Békéscsaba földrajza* z roku 1930, rukopisu Júliusa Dedinského *Békéscsaba nyelvi és vallási képének alakulása* z roku 1965 a tlačovín Kőrösvidék a *Békés megyei Népujság*). Zmieňuje sa aj o prirodzenom, mechanickom a socioekonomickom pohybe obyvateľstva, pričom poukazuje na negatívny vplyv presídľovacej akcie *Mat' volá* na stav slovenskej populácie v meste a mieru jej jazykovej asimilácie:

„Najzávažnejšia strata v slovenskom obyvateľstve Čaby – a tým aj v slovenskom národe – bol odchod 7.403 slovenských ľudí do Československa. Jedna časť z nich bola osídlená v západných Čechách, kde znamenala iba pracovné sily, bez slovenských škôl a národných spolkov, následkom čoho sa nasledujúce pokolenie úspešne počesťuje. Druhá časť bola osídlená na maďarskom pohraničí, kde slovenský živel takmer nejestvuje. Nedostatočná sieť slovenských škôl a spolkového života, ako aj obchádzanie úradnej reči zo strany kmeňového obyvateľstva, doslova donucuje, aby nasledujúce pokolenia neboli slovenské. [...] Po tridsiatich rokoch od presídľovania sa dá usúdiť, že aj pri oveľa menších právach národnostných menšín v Maďarsku, než majú maďarské menšiny v okolitých krajinách, väčšia časť presídlených Slovákov z Čaby by sa bola v rodisku lepšie zachovala pre slovenský národ. [...] S presídľovaním odišli z Čaby takmer všetci najuvedomelejší Slováci. Keby však tu boli zostali a ďalej pracovali za slovenskú vec, Čaba by bola mohla byť slovenskejšia, než bola dovtedy“ (Gl'onda, b.r., s. 10 – 11).

V ďalšej kapitole *Povaha čabianskeho človeka a jeho životné úseky* prináša zaujímavé postrehy z každodenného života Čabanov, pričom sa snaží aj o (stereotypizovanú) charakteristiku ich povahových črt, vyzdvihujúc ich družnosť, česťnosť a pracovitosť. Venuje sa opisu detských hier, príležitosti na stretávanie sa mládeže (priadky, tanečné zábavy, sobotné posedenia spojené s ubíjaním hlinenej podlahy a podobne), ale tiež žatve a mlatbe ako vyvrcholeniu celoročnej hospodárskej činnosti roľníkov. Prináša tiež postrehy o dynamike patriarchálnej roľníckej rodiny, preferovaných ženských a mužských krstných menách, úlohe evanjelickej cirkvi a. v. v živote čabianskych Slovákov a zmieňuje sa aj o niektorých významných rodákoch, predovšetkým o Ondrejovi Áchimovi. Podobnú štruktúru majú aj jeho neskoršie diela, najmä rukopis s ná-

zvom *O Čabe ešte slovenskej* (1984), ktorý neskôr premenoval na *Drobnosti o Čabe* (175 strojopisných strán).

V tomto diele, ktoré začal písať v roku 1981 a v skrátenej podobe prezentoval čabianskym rodákom a ich potomkom na krajanskom stretnutí v Bratislave (17. 6. 1984), sa okrem iného opätovne zamerail na dejiny slovenského osídlenia Békešskej Čaby. Tentokrát však nepracoval iba s údajmi prevzatými z diel slovenských a maďarských autorov, ale snažil sa ich verifikovať a doplniť vlastným výskumom, a to aj v prípade nejasného pôvodu jedného z prvých čabianskych osadníkov – Jána Dunu.⁶ Podobne postupoval aj v dvoch nasledujúcich kapitolách o slovenskom obyvateľstve, jeho jazykovej asimilácii, kultúrnom a rodinnom živote, ktorých základ tvorí prepracovaný a rozšírený text z jeho staršieho rukopisu. Ako novinka sa v diele objavuje kapitola o ľudovom staviteľstve, v ktorej opisuje techniky a konštrukciu budov (podrobnejšie sa zamýšľala nad pôvodom techniky nabíjania), opisuje priestorovú dispozíciu čabianskych obydli a ich vnútorné zariadenie. Dôvod zaradenia tejto časti do svojej práce zdôvodňuje nasledovne: „*Väčšina čabianskych starých domov dožíva svoj vek. Čiastočne preto, že už splnili svoj účel a čiastočne, že ustupujú novému svetu, ktorý sa všade mení a žiada obeť. A s nimi ubúdajú aj miestne, – vyslovene čabianske – , slovenské zvyky rodín. Lež tieto obeť odnášajú sebou posledné pamiatky slovenskosti Čaby*“ (Glönda, 1984, s. 39).

V ďalšom texte sa Michal Glönda starší venuje slovenským náhrobníkom na čabianskych cintorínoch a v súvislosti s pomaďarčovaním priezvisk, respektíve maďarskou transkripciou pôvodne slovenských priezvisk, premostňuje k ďalšej téme – k pôvodu čabianskych Slovákov, ktorý sa snaží dokladovať nielen využitím prác Ľudovíta Haana, ale aj vlastnou interpretáciou ich vzniku (z vlastných krstných mien, odvodením od názvov lokalít na Slovensku či na území Maďarska, od zamestnania, z etnónym, názvov zvierat, skomolením slov z iných jazykov a podobne). V tejto súvislosti rieši aj problematiku prírnení, ktoré sa pridávali k priezvisku po uzákonení jeho používania a ktorými sa potom rozlišovali menovci. Na konkrétnych príkladoch (Bohuš-Krajo, Ando-Hrčka,

⁶ Síce spochybnil jeho pôvod v Mýtnej či Mýtnej Novej Vsi (Tibori, 1960 a Cseres, 1969), nedokázal však určiť miesto jeho narodenia.

Fljakan-Grieč a Kovan-Glonda dokumentuje okolnosti ich vzniku. Napríklad: „*Kovan-Glonda. – Michal Kovan mal ťažkú chôdzu. V druhej polovici 19. storočia bol poľnohospodárskym sluhom na rôznych miestach. [...] Je pravdepodobné, že Michala Glonda pre jeho ťažkú chôdzu na novom mieste [na veľkostatku v kondorošskom chotári] – buď posmešne alebo zlomyseľne – niekto zariekol, že „glondá“, čo sa na majeri ustálilo na Glonda*“ (Glonda, 1984, s. 58 – 59).

V ďalších kapitolách sa už venuje niektorým prírodným katastrofám (zemetrasenia, požiare, tuhé mrazy, povodne), ktoré zasiahli mesto v 19. storočí a prvej polovici 20. storočia, a politickému a spoločenskému dianiu. Zmieňuje sa o takzvanom „žibritovskom hnutí“, ktoré požadovalo nápravu pri vymieravaní a výkupe poľnohospodárskej pôdy na Čabe v 60. rokoch 19. storočia, ale aj o poľnohospodársko-robotníckom hnutí a jeho hlavnom predstaviteľovi – Ondrejovi Áchimovi. V tomto prípade okrem dobovej tlače a diel maďarských historikov vychádzal zo spomienok svojej matky Márie Glondovej, rodenej Čarejšovej, a bývalého evanjelického učiteľa Jána Hrušana. Prináša tiež životopis iného rodáka a predstaviteľa ľavicového hnutia v meste – Jána Ďušku, ktorého však v závere kritizuje za odklon od slovenského živlu: „*Možno mu však právom vyčítať, že v závale svojej slávy zabudol na svoj slovenský pôvod a s inými činnými Slovákmi v meste (Ondrej Sobek, Ján Blahút a i.) si žil, akoby nikdy nebol býval Slovákom. Až na to, že so známymi jednoduchými ľuďmi v súkromných rozhovoroch predsa po slovensky hovoril*“ (Glonda, 1984, s. 71).

Druhú polovicu jeho rukopisného diela o Békešskej Čabe z roku 1984 tvoria kapitoly venované každodennému životu a daniu v meste. Autor sa venuje problematike vidieckeho obchodu a spolkového života; spomína niektorých živnostníkov, školstvo aj obyčajové tradície. Opisuje akt najímania poľnohospodárskych sluhov ku gazdom na *sálašoch*, zabiľacky spojené so žartovnými návštevami „*Cigánok*“, výrobu čabianskej klobásy a iné. Prináša prehľad čabianskych prísloví, porekadiel a úsloví, texty ľudových piesní, venuje sa poverovým predstavám a praktikám súvisiacim s ľudovým liečiteľstvom; analyzuje slovenské názvy ulíc. Podarilo sa mu zachytiť aj bohatý rozprávačský repertoár zložený z anekdot, humorných príbehov, riekaniek a *povedaniek*, ktoré na stranách 105 až 138 dopĺňa slovníkom čabianskych nárečových výrazov.

V záverečnej kapitole konfrontuje svoje spomienky na „slovenskú“ Čabu s prítomnosťou a negatívne projektuje budúcnosť čabianskych

Slovákov,⁷ ale jeho prínos pre poznanie minulosti a niektorých prvkov tradičnej kultúry dolnozemsých Slovákov je nesporný. Rukopis navyše ilustruje, ako autor pristupoval ku koncipovaniu a redigovaniu svojich diel, a to zásluhou zachovaných poznámok, adresovaných jeho najstaršiemu synovi Michalovi. Napríklad: „Nevymieňaj našské slová za novodobé prešporské a novinárske slová, ale ich ponech s pochopením, lebo sú spisovné, aj keď sa v oblasti Bratislava-Nitra-Trenčín-Skalica nepoužívajú. [...] A nenačím ich ani cudzími slovami nahrádzať alebo ich „nutne“ vsiúvať.“ Alebo „Neodstraňovať poniektoré ešte spisovne zachované alebo v celej Karpatskej kotline používané slovenské slová druhu: pozdejšie, učňovať, pešovať a pod. a nezamieňať ich slovami z iného kraja. Celkove: zachovávať duch slovenského kraja, ktorý nesie dedičstvo slovenských predkov.“

Ako posledný spomeniem jeho rukopis *Čaba – mesto „klobás“*, ktoré je síce už z roku 1973, ale ako jediný má podobu diela svojpomocne zviazaného v obálke navrhutej a namaľovanej Jánom Gl'ondom, mladším synom Michala Gl'onda staršieho. Obálku tvorí vyobrazenie čabianskych klobás na červenohnedom pozadí s výrezom na záber čabianskeho trubača na veži „Malého“ evanjelického kostola. Na deväťdesiatich dvoch strojopisných stranách autor predstavuje dejiny Békešskej Čaby od najstarších čias. Venuje sa pôvodu slovenských rodín a podrobne zaznamenáva udalosti z roku 1891, keď došlo k nepokojom tunajších poľnohospodárskych robotníkov a ich ozbrojeným stretom s predstaviteľmi oficiálnej moci. Stručne sa zmieňuje o aktivitách Ondreja Áchima, ale aj o hospodárskom, kultúrnom, spolkovom a spoločenskom živote Čabanov. V nasledujúcej kapitole približuje miestnu časť známu ako Jamina, respektíve Vinice (Erzsébethely). Ako fanúšik a v detstve a mladosti hráč futbalu nezabúda ani na významnú udalosť v živote obyvateľov tejto štvrti, a to na víťazstvo čabianskej futbalovej jednoty Bohn

⁷ „O Čabanoch však už nemožno jednoznačne tvrdiť, že sú Slováci. Ich znalosť slovenčiny je nepatrná a duch slovenskej uvedomelosti takmer nijaký. To sa rovnako vzťahuje na tých, ktorí žijú doma, v rodisku, ako aj na tých, ktorí sa na základe medzištátnej zmluvy o výmene obyvateľstva medzi Československom a Maďarskom presídlili do staronovej vlasti, na Slovensko. Pravda je taká, že vlastne nemôžu byť Slováci. To znamená, že o nasledujúcom pokolení už nebude možné hovoriť, že je slovenské, ani v Maďarsku, ani na maďarskom pohraničí v Slovenskej socialistickej republike“ (Gl'onda, 1984, s. 167).

SC, ktorá vyhrala amatérske majstrovstvá Maďarska vo futbale za roky 1931 – 1932 (nad mužstvom Győri ETO zvíťazili 3:2).

Michal Gl'onda starší tiež spomína na typické čabianske ráno (1935) spojené s trúbením trubača – zvonára a zvyčajným obchodným a pracovným ruchom. V stati s názvom *Desiata malého žiaka* sa dotýka problematiky tradičnej gastronómie; na stranách 42 – 44 okrem iného spomína na svojho dláždičského majstra Juraja Mátého a vymeriavanie hradskej cesty od nového horného cintorína po Mezőmegyer v rokoch 1930 – 1931 pod vedením Ing. Harmatu z Dobšinej. Pridŕžajúc sa podobnej štruktúry, akú sledoval aj v prípade už spomínaného diela dokončeného v roku 1984, medzi kapitoly zaradil slovník čabianskeho slovenského nárečia (v novšej práci s početnejšie zastúpenými nárečovými výrazmi), niektoré čabianske povere (napríklad s. 66: „*Ak niekomu „hori“ tvár, voľakto myslí na neho, „Horenie“ uší znamená, že na dotyčného voľakde spomínajú.*“), úslovia, texty ľudových piesní, jednej rozprávky i žartovné príbehy a anekdoty: „*Vošiel lekár do domu rodiny, kde mladý ošetrenc práve na rukách chodil po izbe. – Čo robíš, Jurko? – zdesil sa lekár, keď ho uvidel. – Zabudol som si potriať liek, ktorý ste mi včera predpísali* –“ (Gl'onda, 1973, s. 79).

Súčastou práce je aj text o čabianskej *klbáse*, pričom autor upozorňuje, že klobásky, predávané v tom čase v Československu ako „čabianske“, v skutočnosti pochádzali z Ďuly (Gyula).⁸ V *Závere* opäť reflektuje problematiku pomadžarovania pôvodne slovenského obyvateľstva Čaby, čo považoval za jeden z dôvodov, prečo sa rozhodol napísať toto dielo: „*O prítomnosti a budúcnosti Čaby ako o slovenskom meste sa už nebude dať hovoriť. Tým menej, lebo ani úradnícky tzv. Slovenského kolégia nevedia hovoriť po slovensky. Bolo by preto žiadúce, aby čím viac čabianskych rodákov mohlo dostať príležitosť zverejniť svoje poznatky a pamäti o bývalom najväčšom slovenskom meste sveta*“ (Gl'onda, 1973, s. 88). Na rozdiel od ostatných zachovaných rukopisov je súčasťou tohto diela obrazová príloha, pozostávajúca z dobových fotografií a pohľadníc, reprodukcie kresby Ľudovíta Haana a perokresby Michala Gl'onda staršieho, respektíve jeho syna Jána Gl'onda staršieho.

⁸ Súčasťou textu je aj recept na čabiansku klobásku.

Záver

Tri rukopisné diela Michala Gl'onda staršieho sú jeho osobnou výpoveďou o čabianskej histórii a kultúre. Zároveň dokladajú postupné autorské dozrievanie svojho pôvodcu – od kompilátu o počiatkoch slovenského osídlenia Békešskej Čaby k rozsiahlejším prácam, ktoré napriek viacerým subjektívnym výrokom a selektívnemu výberu informácií aj obdobia, na ktoré sa zameriavajú, mapujú dejiny, každodenný život a sčasti aj tradičnú kultúru čabianskych Slovákov. Ich jazyk je čitateľný a napriek absencii archívneho výskumu ich možno považovať za pozoruhodnú reflexiu každodennosti slovenského obyvateľstva sledovanej lokality.

Autor spracoval najmä obdobie (s výnimkou prvých kapitol, kde vychádza predovšetkým z diela Ľudovíta Haana), ktoré si sám pamätal, respektíve k nemu mal dostatok materiálu vo forme spomienkových rozprávání, článkov z Čabianskeho kalendára a lokálnych/regionálnych periodík. Naopak, svoju pozornosť nevenoval obdobiu po roku 1945, teda udalostiam, ku ktorým došlo po jeho odchode z rodného mesta. Súvisí to aj s tým, že motiváciou na spísanie diela bolo zaznamenanie spomienok na život v meste a snaha zachovať nasledujúcim generáciám vedomie o slovenskom pôvode Čabanov a „Čabe ešte slovenskej“. Z tohto pohľadu za najucelenejšiu štruktúrou a faktograficky najkomplexnejšiu možno považovať jeho prácu z roku 1984 *Drobnosti o Čabe*. Michal Gl'onda starší sa už počas svojho života pokúšal o knižné vydanie svojho diela; v týchto jeho snahách pokračoval jeho syn Michal Gl'onda mladší. Napriek tomu sa tak do súčasnosti nestalo. Aspoň tento príspevok by chcel prispieť k predstaveniu jeho prác odbornej i laickej verejnosti, vrátane jeho rodákov – Čabanov. Možno tým prispeje ku knižnému vydaniu aspoň jedného z jeho rukopisov.

LITERATÚRA A PRAMENE

- GL'ONDA, Michal: *Život čabianskych Slovákov*. Rukopis. nedatované.
GL'ONDA, Michal: *Čaba – mesto „klbás“*. Rukopis. Bratislava, 1973.
GL'ONDA, Michal: *Drobnosti o Čabe*. Rukopis. Bratislava, 1984.
GL'ONDA, Michal: *Stručné dejiny našej rodiny I – 4*. Rukopis. Bratislava, 1971
GL'ONDA, Michal: Osídlenie Čaby. In: *Sloboda*, Vianoce 1987, č. 51 – 52.
MOMKO, Miloš: Antifašistický front Slovanov v Maďarsku. In: *Fórum, spoločensko-vedná revue*, 2009, s. 79 – 94.

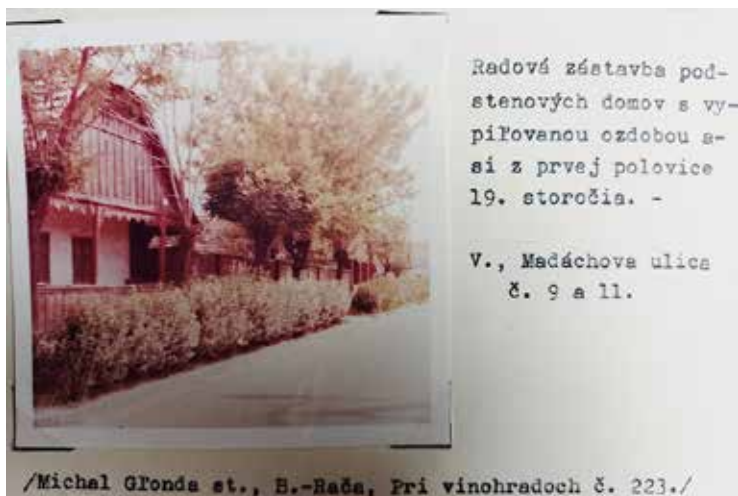
PRÍLOHY



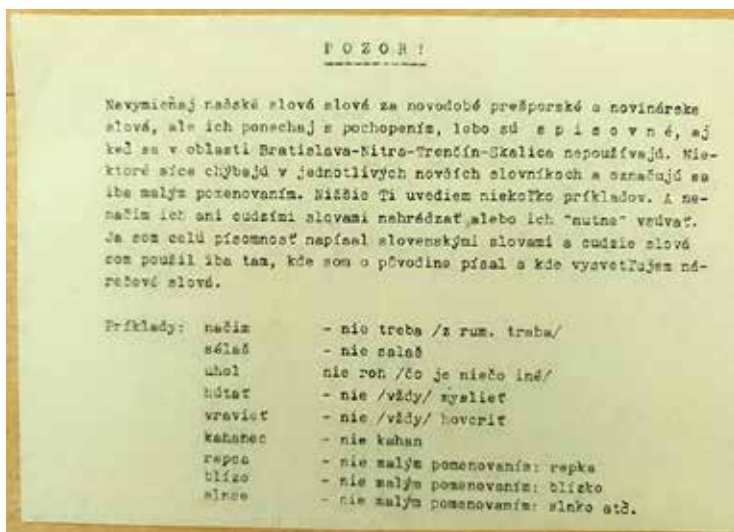
*Obrázok č. 1: Michal Gľonda starší (nedatované)
Zdroj: Fotoarchív Márie Šilberskej, rod. Gľondovej*



*Obrázok č. 2: Michal Gľonda st. so synom Jánom (vzadu) na návšteve
u Andovcov v Békešskej Čabe (1985)
Zdroj: Fotoarchív Márie Gľondovej, rod. Lipárovej*

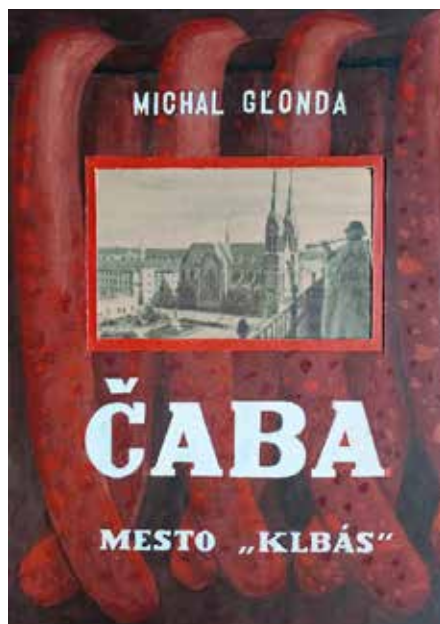


Obrázok č. 3: Ukážka katalogizácie fotografických snímok ľudovej architektúry
Békešskej Čaby Michalom Gfonom starším (nedatované)
Zdroj: Archív Márie Šilberskej, rod. Gfondovej



Obrázok č. 4: Ukážka pokynov Michala Gfonda staršieho k editovaniu
jeho rukopisných diel

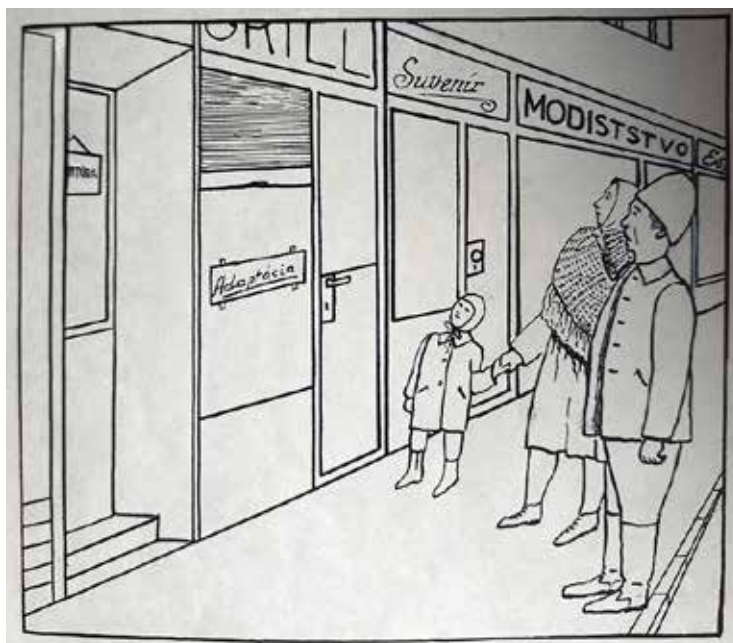
Zdroj: Ivana Kontriková Šusteková, 2025



Obrázok č. 5: Obálka svojpomocne zviazaného rukopisu Michala Gfonda staršieho *Čaba – mesto „klbás“* (1973), navrhnutá a namaľovaná Jánom Gfonom starším
Zdroj: Ivana Kontriková Šusteková, 2025



Obrázok č. 6: Ukážka obrazovej prílohy z rukopisu Michala Gfonda staršieho *Čaba – mesto „klbás“* – fotografia s popisom *Dláždenie hlavnej ulice keramikom vo Viniciach* (1929)



Obrázok č. 7: Ilustrácia *Dolnozemsí Slováci na Slovensku z rukopisu Čaba – mesto „klbás“* (1973)

Zdroj: Ivana Kontriková Šusteková, (2025)

SUMMARY

The Amateur Historian Michal Gľonda senior and his Manuscripts on the Békéscsaba History

Historiography as the recording and interpretation of historical events, or rather the fates of significant figures (of national, regional and local significance), is not the exclusive domain of professional historians, but has also been (and is) pursued by amateur researchers. This was also the case in the manuscript works of amateur historian Michal Gľonda senior, focused on the past and partly the present (1970s and 1980s) of the

Slovaks from Békéscsaba the town (Hungary). His three manuscripts (undated; 1973 and 1984) are his personal testimony about Békéscsaba history and culture. They map the history, everyday life and partly the traditional culture of the Slovaks from that town. The language of Michal Gfonda's manuscripts is readable and, despite of the archival research absence, they can be considered as a remarkable reflection of the Slovak population everyday life of the studied locality. At least one of the manuscripts would deserve a book edition.

Kontakt

doc. PhDr. Ivana Kontriková Šusteková, PhD.

Ústav manažmentu kultúry a turizmu – oddelenie etnológie
Filozofická fakulta Univerzity Konštantína Filozofa v Nitre
e-mail: iksustekova@ukf.sk

ROZHLADY

Slovenské elementárne školstvo vo Vojvodine v medzivojnovom období

(Autorská reflexia)

Ján Chrt'án

V predkladanom príspevku sa budem venovať slovenskému elementárnemu alebo základnému školstvu vo Vojvodine v medzivojnovom období s ohľadom na reflexiu výsledkov mojej dizertačnej práce *Slovenské národnostné školstvo vo Vojvodine v medzivojnovom období*. Tento text je odrazom skúmanej problematiky, pričom zahŕňa moje vlastné úvahy a závery. V práci analyzujem slovenské menšinové školstvo a interpretujem vzdelávaciu politiku juhoslovanského štátu voči slovenskej minorite v medzivojnovom období v priestore Vojvodiny, kde Slováci boli menšinou v inojazyčnom prostredí. Práca spracúva relatívne neprebádanú časť dejín slovenskej komunity. Vymedzeným prostredím analýzy je územie dnešnej Vojvodiny (v skúmanom období štátny útvar pomenovaný ako Kráľovstvo Srbov, Chorvátov a Slovincov, neskoršie Kráľovstvo Juhoslávie). Chronologicky sa orientujem na obdobie medzi dvomi svetovými vojnami. Dôležitým faktorom vymedzeného obdobia bola strata spoločného územia s materským prostredím, čo determinovalo vlastnú cestu vývoja slovenského školstva v priestore obývanom vojvodinskými Slovákmi. Bolo výzvou pre štát spojiť rozličné školské systémy do jedného. Po roku 1918 vzdelávacia politika voči minoritám nebola jednotná a hlavné politické črty ministerstva osvety boli: absencia plánu, kritérium náhodnosti, nerovnomerné rozdelenie finančných prostriedkov, chaotický spôsob práce a variabilita otázok týkajúcich sa vzdelávania. Počiatočná eufória a optimistické požiadavky slovenskej menšiny po prevrate postupne ustupovali, keďže v prvom desaťročí ani jeden zákon explicitne ani implicitne neriešil problematiku práv minorít, poskytujúc im iba elementárne práva. Školská legislatíva a dočasné smernice neboli vždy priaznivo interpretované či naklonené potrebám slovenskej minority vo Vojvodine, s čím kultúrno-osvetoví pracovníci

z radov Slovákov jednoznačne nesúhlasili. V takýchto podmienkach nemohla byť určitá kontinuita vzdelávania dosiahnutá.

Vojvodina je jednou z etnicky najrozmanitejších oblastí v Európe a národnostná otázka a práva národnostných menšín boli vždy jednou z kľúčových otázok pri pohľade na osud a existenciu minorít. Takmer všetky práva, ktoré si Slováci žiadali v Uhorsku do začiatku prvej svetovej vojny, dostali postupne po roku 1918 v Kráľovstve SHS, neskôr Juhoslávii. Proces a spôsob akým si vybojovali svoje práva nebol vôbec ľahký. Slováci v krátkom časovom období zmenili štát, štátny jazyk, pravidlá, legislatívu, školské zákony a na to všetko neboli pripravení.

K Vojvodine patrili historické oblasti Báčka, Baraňa, Banát a Srijem. V juhoslovanskom štáte bola Vojvodina charakterizovaná ako oblasť, kde kultúrne a vzdelávacie povedomie a gramotnosť boli na vyššej úrovni na rozdiel od iných častí štátu. Vývin slovenského menšinového školstva v multikultúrnej, viac rôznorodej etnickej a náboženskej sociálnej štruktúre bol pestrý a ovplyvnený týmito faktormi.

Od počiatkov osídľovania Slovákov územia Vojvodiny sa Slováci stali aktívnymi činiteľmi a tvorcami histórie dnešnej Vojvodiny a ich minulosť môžeme skúmať iba v súlade s dejinami a všeobecným vývojom národov a národností v Uhorsku a po prvej svetovej vojne výlučne v rámci historického vývoja národov a národností vo Vojvodine. Pôsobenie a život Slovákov mimo územia Slovenska v novej domovine bol často prepojený s udalosťami v starej vlasti. Tieto momenty a aspekty majú pre celoslovenské národné dejiny veľký význam.

Slovenské školstvo v južnom Uhorsku v predvojnovnej dobe bolo zjednotené so školstvom v oblastiach Horného Uhorska, respektíve s dnešným Slovenskom. Školstvo sa rozvíjalo tým istým smerom, rozvrh hodín bol rovnaký, používali sa rovnaké učebnice a na Dolnú zem prichádzali učitelia z dnešného Slovenska. Školy boli prevažne cirkevné pod dozorom štátu. Organizácia slovenskej výučby bola schvaľovaná na konferenciách slovenských učiteľov, resp. cirkevných konventoch. Takáto situácia platila až po Apponyiho dobu, keď boli prijaté školské zákony z rokov 1907 a 1908, ktorých hlavným cieľom bola intenzifikácia jazykovej a duchovnej maďarizácie nemaďarských žiakov, zabezpečenie pôsobenia učiteľov v duchu veľkomaďarskej štátnej idey ich hmotnou stimuláciou a tvrdými trestnými opatreniami. Apponyiovské školské zákony znemožnili činnosť v slovenských školách do tej miery, že školy prestali byť oporným bodom vzdelávania.

Pred prevratom vo Vojvodine existovali cirkevné ľudové školy, o ktoré sa starali slovenské evanjelické zbory, pokým v Srijeme a v časti Banátu okrem cirkevných existovali aj obecné školy, o ktoré sa starali politické obce. V slovenských katolíckych a českých obciach do prevratu nebolo národnostných ľudových škôl ani národnej inteligencie. Prvá svetová vojna podmienuje pozastavenie rozvoja vzdelávacej a kultúrnej práce ustanovizní na území celej oblasti, a to z rôznych dôvodov. Keď boli oblasti niekdajšieho južného Uhorska a niekdajšieho Srbského kráľovstva po prvej svetovej vojne zjednotené, zistilo sa, že školský život bol veľmi aktívny pred rokom 1914, tak aj počas vojny. Tradičná slovenská cirkevná škola pred prevratom bola rozdelená nasledovne:

- nižšia ľudová 1. – 4. ročník;
- vyššia ľudová 5. a 6. ročník (v slovenských obciach v Srijeme existoval iba 5. ročník);
- dva roky opakovacej školy (navštevované dvakrát v týždni cez zimné mesiace).

Na základe všetkého uvedeného môžem usúdiť, že predvojnové, sčasti aj vojnové obdobie vývinu slovenského školstva je veľmi dôležité, lebo práve vtedy boli vybudované základy a vytvorený hlavný charakter slovenského školstva. Vtedy si deti zvykali na pravidelnú školskú dochádzku a načrtla sa nevyhnutná potreba edukácie.

Po prevrate sa stav na slovenských školách znovu výrazne zhoršil. Najväčšou príčinou zlého stavu slovenských škôl bol nedostatok slovenských učiteľov, k tomu prispeli aj rôzne nariadenia ministerstva školstva a národnej osvety, ktoré postupne odoberali práva verejnej výučby slovenského jazyka a v slovenskom jazyku na slovenských školách.

Vzdelávacie možnosti vo Vojvodine boli rôznorodé. Pred rokom 1918 bola najväčším problémom a stredobodom pozornosti Slovákov maďarizácia, s ktorou niekoľko desaťročí zápasili. Po skončení vojny sa ocitli v novom štáte, zbavili sa maďarizácie a úplne sa podriadili novému štátnemu celku. Bez námietok akceptovali transformáciu cirkevnej školy na štátnu preto, lebo sa nič podstatné nemenilo okrem okolnosti, že dozor nad školou namiesto cirkvi vykonával štát. Avšak školská otázka zostala dlho neriešená, školy aj naďalej fungovali podľa starých zákonov, výučba sa realizovala podľa starých učebných plánov a dlho zostal neriešený problém negramotnosti. Rozvoj ľudového školstva až do roku 1929 zá-

visel od vládnuccich politických strán. Privyknutie si na tradičnú predprevratovú školu bolo prekážkou skvalitnenia školského systému. Slováci sa dlho nemohli zbaviť vplyvu tradičnej predprevratovej cirkvou riadenej školy, utláčanej asimilačnou politikou uhorského režimu v čase dualizmu. Bol to ďalší faktor, ktorý znemožňoval rozvoj slovenského školstva. Slovenská kultúrna verejnosť v oblasti vzdelávania musela bojovať s nedostatočným záujmom slovenského roľníka vo Vojvodine, či všeobecne vojvodinského Slováka o školské, resp. národnostné otázky. Aj keď zohľadníme túto okolnosť, slovenské menšinové školstvo predsa len môžeme charakterizovať ako rozvinuté. Umožňovalo totiž vzdelávanie v spisovnej slovenčine na elementárnej, ale aj stredoškolskej úrovni v inojazyčnom prostredí. Dôkazom toho sú aj učebnice vypracované slovenskými vojvodinskými pedagógmi a vydávané vo vlastných inštitúciách v medzivojnovom období.

Právo na používanie jazyka bolo jedným z elementárnych práv, na základe ktorého si minority v určitom štáte mohli zachovať svoju kultúrnu identitu a realizovať vlastné politické práva. Preto jednou z najdôležitejších otázok postavenia národnostných menšín v Juhoslávii bolo právo, ktoré sa týkalo používania ich materinského jazyka. Národno-kultúrny vývoj a prežitie Slovákov ako minority v značnej miere záviselo od týchto práv, čo implikovalo aj prežitie značného počtu iných minorít vo Vojvodine.

V juhoslovanskom kráľovstve boli Slováci považovaní za menšinu, ktorá mala vlastné národné, politické práva iba v takom rozsahu, aký bol stanovený medzinárodnými zmluvami. Slovenská poprevratová inteligencia si vytvorila názor, že Slováci sú štáto tvorným elementom s rovnakými právami a povinnosťami ako väčšinové obyvateľstvo (Srbi, Chorváti a Slovinci). Práva národnostných menšín v Kráľovstve SHS boli určené Zmluvou o ochrane menšín, Vidovdanskou ústavou a domácimi vnútroštátnymi zákonmi, ktoré museli byť v súlade s medzinárodným právom a v súlade so Zmluvou o ochrane menšín. Ani jeden z tých zákonov v úplnosti neriešil problematiku práv národnostných menšín čo implikovalo fakt, že menšinám boli poskytnuté iba elementárne práva. Vláda kráľovstva sa pri požiadavkách minorít odvolávala na tieto zákony. Prostredníctvom vyučovania na ľudových školách sa vládnuca elita pokúšala cielene presadiť nacionálnu integráciu a asimiláciu príslušníkov menšín. Vláda si svojvoľnou interpretáciou zákonov zachovávala možnosť aj prostredníctvom školskej politiky asimilovať obyvateľstvo.

Prvá a základná otázka vzdelávacej politiky v oblastiach bývalého Rakúsko-Uhorska bolo potlačiť národný maďarský vplyv v školách. Aby sa dosiahol tento cieľ, štát prevzal školu pod svoju správu, s právom úplného rozhodovania o ďalšom vývine a budúcnosti slovenských škôl v týchto oblastiach. Platy učiteľov zaobstarával štát, pokým vydržiavanie školských miestností, učiteľských bytov, učiteľských prostriedkov zaobstarávali obce. Školské budovy a učiteľské byty v Báčke a Banáte prevzal štát a dal ich k dispozícii školských obecných výborov. Slovenskú školu už s tradičným životným poriadkom prevzal štát v roku 1921 pod svoju právomoc s tým, že chcel úplne rozhodovať o ďalšom pracovnom a hmotnom vývine slovenskej školy. Tak začala slovenská škola druhú fázu svojho vývinu. Slovenská škola bola úplne v štátnej službe a stala sa prostriedkom, ktorým štát chcel dosiahnuť cieľ svojej národnostnej politiky. Zoštátnením sa teda nič nezmenilo, iba okolnosť, že namiesto cirkvi dozor nad školou mali štátne školské úrady.

Slovenskí politici vo svojich prejavoch či na zhromaždeniach vždy dávali do popredia školskú otázku. Chcem iba konštatovať, že takmer na každej porade SNS (Slovenskej národnej strany), hlavne pred voľbami, sa otázka škôl, resp. vyučovanie v materinskom jazyku dávalo do popredia. Vyzdvihovala sa dôležitosť a nevyhnutnosť vzdelávania v materinskom jazyku a existencia slovenských škôl.

Rozvoj ľudového školstva v Kráľovstve SHS sa nepohyboval jedným konštantným smerom a závisel od vládnucich politických strán. Školská otázka bola riadená ministerskými nariadeniami, ktoré však najviac brali do úvahy ľudové školstvo „juhoslovanského národa“ a menej školstvo minorít. Úplná a jednotná organizácia v praxi nemohla byť vykonaná, keďže v každom jednom kraji nového štátu, bola škola založená na úplne inej organizácii. Prekonať celkovú rôznorodosť a zaostalosť, mali za úlohu rozdielne príkazy, zákony, pravidlá, nariadenia a iné právne akty postupne schvaľované v období rokov 1919 až 1929. Dokázať všeobecnú nedôslednosť vzdelávacej politiky možno na základe faktu, že takmer každoročne bol vypracovaný aspoň jeden projekt zákona o základných školách. Situácia vo vzdelávaní počas prvého desaťročia existencie Kráľovstva SHS a okolnosti späté so školským systémom boli takmer rovnaké ako pred prvou svetovou vojnou. Po prevrate nebola vyriešená školská otázka a školstvo nebolo unifikované. Školy aj naďalej fungovali podľa starých zákonov, výučba sa konala podľa starých, sčasti zmenených učebných osnov a používali sa staré učebnice. Chýbali

finančné prostriedky, aby sa riešili základné problémy negramotnosti. Vzdelávacia politika Kráľovstva SHS a následne Kráľovstva Juhoslávie počas celého medzivojnového obdobia bola bez jasnej a jednotnej koncepcie. Rozhodnutia v oblasti vzdelávania boli náhodné, krátkodobé a bez nejakej dlhodobej perspektívy. V období rokov 1918 – 1941 sa na čele Kráľovstva vystriedalo 41 vlád s 24 ministrami školstva, z ktorých jeden priemerne zastával úrad nie dlhšie ako 8 mesiacov. Väčšina opatrení mala krátkodobú platnosť a nedostatok času na uplatnenie a realizáciu v praxi.

Aby sa odstránil nedostatok slovenských učiteľov a zvýšila sa ich odborná úroveň, s povolením ministerstva školstva boli v rokoch 1928 – 1932 zorganizované učiteľské kurzy v Novom Sade, Starej Pazove a v Turčianskom Sv. Martine. Aj napriek všetkým snahám vo Vojvodine v roku 1932 bolo 6928 slovenských žiakov v 130 triedach a iba 103 slovenských učiteľov. Bolo to preto, lebo aj keď na týchto kurzoch budúci učitelia dostali patričné vzdelanie, absentovali voľné pracovné pozície, najmä v Srijeme, ktoré boli obsadené juhoslovanskými pedagógmi. Malo to súvis aj s neslovenskou školskou administráciou, ktorá do slovenských škôl povolávala neslovenských pedagógov, resp. nezáležalo im na potrebách menšín.

Vzdelávanie národnostných menšín vo Vojvodine v rokoch 1918 – 1929, resp. 1941 prešlo dlhou cestou, s čím však nemohli byť spokojné ani menšiny, ani štátne orgány. Začiatky boli viac ako skromné a bolo potrebné vyvinúť úsilie, aby sa minority vymanili z maďarského kultúrneho vplyvu. Cieľom školskej politiky voči všetkým menšinám bolo utužiť národné cítenie, rozvinúť väzbu na nový štát a presadiť znalosť úradného – „štátneho“ jazyka. V rôznych častiach krajiny sa to dialo rozličnými spôsobmi a s rôznou intenzitou. Juhoslovanská elita namiesto toho, aby využila príležitosť ponúknuť menšinám veľkorysý model menšinového vzdelávania namiesto maďarského školského systému, ktorý by prispel k národnostnému rozvoju menšinových etnických spoločenstiev, pokračovala v represívnej školskej politike. V roku 1929 vláda zrušila 37 rôznych pokrajinských zákonov a nariadení a vyhlásila jednotné školské zákony pre celý štát. Konanie vlády bolo nešpecifikované, parciálne, bez jasného smeru a určitých zásad. Takmer po desiatich rokoch od vzniku nového štátu a po rôznych pokusoch štátnych úradov riešiť otázku škôl bol schválený zákon (1929), ktorý unifikoval ľudové školstvo. Jedným z jeho základných cieľov bolo, že

sa za pomoci „národnej školy mal sformovať nový juhoslovanský občan.

Aj napriek všetkému sa štátnej vrchnosti podarilo zaviesť vo Vojvodine taký školský systém, aký jej najviac vyhovoval. Všetky schválené opatrenia štát odôvodňoval „*národným a štátnym záujmom*“. Zavedením povinnosti učiť sa v školách minorít „*nacionálne predmety*“ (srbochorvátsky jazyk, históriu a geografiu), štátne úrady prakticky zaviedli dvojazyčné vyučovanie. Tak si vytvorili možnosť nielen zbaviť sa politiky maďarizácie, ale zaviedli politiku zabezpečenia jednotného vzdelávacieho systému v štátnom záujme. Osemročná povinná školská dochádzka bola síce uzákonená, ale v štáte neboli vytvorené podmienky, aby mohla byť uplatnená v praxi vo všetkých oblastiach kráľovstva.

Postavenie národnostných menšín bolo pre niektoré z nich odlišné a záviselo od viacerých faktorov: od veľkosti a hustoty obyvateľstva konkrétnej národnostnej menšiny, od štruktúry jej príslušníkov, od vzdelania, od ekonomického postavenia, od finančnej a intelektuálnej sily, pomoci domovskej krajiny, od toho či boli podpísané bilaterálne zmluvy o reciprocite a dohody voči určitej národnostnej menšine v Juhoslávii, resp. juhoslovanským menšinám v príslušnej domovskej krajine národnostnej menšiny atď. Tak pre národne uvedomelých príslušníkov menšinových komunit, ako aj pre menšinové národy všeobecne takáto politika nebola zďaleka postačujúca.

Slováci sa dlho nemohli zbaviť vplyvu tradičnej predprevratovej cirkvou riadenej školy, utláčanej asimilačnou politikou uhorského režimu v čase dualizmu. Slovenská kultúrna verejnosť v oblasti vzdelávania musela bojovať s nedostatočným záujmom slovenského roľníctva vo Vojvodine, či všeobecne vojvodinského Slováka o školské, resp. národnostné otázky. Spoločensko-hospodárske udalosti v medzivojnovom období boli rôznorodé a striedali sa mnohé štádiá: povojnová obnova národného hospodárstva, stabilita, kríza, znova obnova po roku 1931 v Juhoslávii, stabilizácia, aby akú-takú kontinuitu rozvoja prerušila ďalšia svetová vojna. Slovákom predsa bolo dovolené a umožnené plnenie úloh a odovzdávanie základných pedagogických poznatkov v slovenskom jazyku. Úroveň znalosti slovenčiny, rozsah jej vyučovania či prispôbenie slovenčiny prostrediu a okolnostiam záviselo prevažne od samotného pedagóga. Medzivojnové obdobie v oblasti školstvapožnačil nedostatok pedagogických pracovníkov, škôl, učební, učebníc a občas aj nepriaznivá politika štátu voči minoritnému školstvu. Právna, národná

a najmä školská legislatíva, či dočasné smernice neboli vždy priaznivo interpretované či naklonené potrebám slovenskej minority vo Vojvodine, s čím kultúrno-osvetoví pracovníci jednoznačne nesúhlasili. V takýchto podmienkach určitá školská kontinuita nemohla byť dosiahnutá. Uvedené, či podobné skutočnosti vládli počas celého medzivojnového obdobia až do začiatku druhej svetovej vojny, keď do popredia prišli nové problémy a riešenie edukačných otázok bolo pozastavené na niekoľko rokov.

Školská legislatíva a koncepcia práv voči národnostným menšinám boli vytvorené až po skončení druhej svetovej vojny.

LITERATÚRA

CHRŤAN, Ján: *Slovenské národnostné školstvo vo Vojvodine v medzivojnovom období: dizertačná práca*. Banská Bystrica 2023. 249 s. [nepublikovaná dizertačná práca]

Kontakt

Mgr. Ján Chrt'an, PhD.

Metodické centrum

Univerzita Mateja Bela v Banskej Bystrici

jan.hrcan@umb.sk

Úloha slovenských škôl v živote Slovákov v Srbsku – dvadsaťročná činnosť Výboru pre vzdelávanie NRSNM

Svetlana Zolňanová

Národnostné rady národnostných menšín boli zo zákona založené ako štátne orgány v roku 2003. Vtedy vznikla aj slovenská Národnostná rada. V rámci svojich právomocí sa stará o menšinové vzdelávanie, ktoré má na starosti od založenia rady Výbor pre vzdelávanie. Je to zväčša 9 až 12 členný odborný tím, ktorý najprv pod vedením Dr. Zoroslava Speváka, potom pod vedením PaedDr. Svetlany Zolňanovej, potom Jána Brnu, Janka Kolárika, Tatiany Naďovej a v súčasnej dobe pod vedením Jána Pavlisa zastrešuje všetky otázky týkajúce sa menšinového vzdelávania u nás.

Činnosť Výboru pre vzdelávanie Národnostnej rady slovenskej národnostnej menšiny (ďalej už iba VPV) vyplýva z početných aktivít, ktoré sa v oblasti vzdelávania uskutočňujú v súlade s Akčným plánom ku kapitole 23 predprístupových rokovaní Srbska do EÚ. Výbor sa dlhodobo zaoberá rozvojom, zveľaďovaním a zachovávaním vzdelávania v slovenskej reči na všetkých úrovniach vzdelávania od predškolského cez základné a stredné školy po vysokoškolské vzdelávanie, vydávaním a prekladom učebníc, zostavovaním učebných osnov, organizovaním súťaží, ako aj prekladom testov pre všetky súťaže na všetkých úrovniach od školských po štátnu úroveň, zabezpečovaním maturitných, iniciálnych a iných skúšok, ako aj vzdelávacích štandardov pre základné a stredné školy. Okrem toho sa venuje aj vypracovávaniu výkonov zo slovenského jazyka a jazyka s prvkami národnej kultúry a prekladu učebníc pre jednotlivé ročníky materských, základných a stredných škôl a multimediálnych dodatkov, vypracovávaniu autorských učebníc, dodatkov a multimediálnych interaktívnych CD pre slovenský jazyk a hudobnú kultúru, ako aj odbornému zdokonaľovaniu a osobnému rastu učiteľov slovenskej národnostnej menšiny. Výbor spolupracuje s Ministerstvom

osvetu, vedy a technologického rozvoja v Srbsku, Ministerstvom školstva, výskumu, vývoja a mládeže SR, Pokrajinským sekretariátom pre vzdelávanie, predpisy, správu a národnostné menšiny – národnostné spoločenstvá, Vojvodinským pedagogickým ústavom, Ústavom pre zvelačenie výchovy a vzdelávania, Ústavom pre zabezpečenie kvality výchovy a vzdelávania, Národnou osvetovou radou, Ústavom pre učebnice a s inými vydavateľmi učebníc a súkromnými vydavateľstvami Klett, Nový logos a Eduka, Freska, Krug a Kreativni centar pre materské školy, Maticou slovenskou v Srbsku s VPV inými národnostnými radami v Srbsku, s ďalšími výbormi našej národnostnej rady, Asociáciou slovenských pedagógov, Združením slovenských vojvodinských vychovávateľov, Aktívom slovenských učiteľov, Úradom pre Slovákov žijúcich v zahraničí, Celoštátnou slovenskou samosprávou v Maďarsku, Maticou slovenskou v Chorvátsku, Demokratickým zväzom Slovákov a Čechov v Rumunsku, základnými a strednými školami, kde sa vyučovanie realizuje aj v slovenskej reči a ďalšími inštitúciami, ktoré vo svojom pláne a programe práce majú vzdelávanie v menšinovej reči ako i s Oddelením slovakistiky na Filozofickej fakulte v Novom Sade.

To znamená, že, vzdelávanie v slovenskej reči v súčasnej dobe prebieha v Srbsku na úrovni materských, základných škôl, gymnázií, trojročných a štvorročných stredných odborných škôl a vysokoškolských ustanovizní na Univerzite v Novom Sade a Belehrade, kde sa slovenčina dá študovať na Filozofickej, prípadne Filologickej fakulte za účasti dvoch vyslaných lektorov z materskej krajiny.

Počet detí v triedach s vyučovacím jazykom slovenským na úrovni predškolského vzdelávania sa udržiava, lebo v jednotlivých lokálnych samosprávach sa otvárajú triedy premladšie vekové skupiny, a tak sa zdanlivo stabilizuje štruktúra a ustálený počet detí v slovenských alebo bilingválnych skupinách. V skupinách, kde vyučovanie prebieha po srbsky a materská škola nemá v ponuke skupiny so slovenskou vyučovacou rečou, Národnostná rada slovenskej národnostnej menšiny v Srbsku (ďalej NRSNM) podporuje a organizuje vyučovanie slovenčiny ako alternatívneho programu v šiestich lokálnych samosprávach a ich predškolských ustanovizniach na úrovni mesta Nový Sad, v Báčskej Palanke, Bielom Blate, Čeláreve, Slankamenských Vinohradoch a od septembra sa plánuje jej rozšírenie aj na územie celej obce Šíd.

Na základných školách je situácia priam alarmujúca, lebo počet žiakov klesá každoročne o 20-30 detí na úrovni slovenskej menšiny,

teda vždy ich je o jednu triedu menej. Takýto stav nás postupne priviedol do nevďačnej situácie, keď sa na národnostných školách zatvárajú triedy a učitelia sú bez úplného alebo čiastočného pracovného úväzku. Avšak treba konštatovať, že takýto stav sa nie je len medzi menšinovými školami, ale je charakteristický aj pre triedy a školy so srbskou vyučovacou rečou. Súčasne sa ako jednorečové slovenské školy evidujú 4 základné školy, v 7 školách sú paralelné slovenské a srbské triedy v 6 školách sa vyučuje po slovensky na prvom stupni, kým na druhom stupni sa slovenčina vyučuje ako materinský jazyk v 4 školách (so štyrmi až piatimi hodinami týždenne) a v ďalších dvoch sa realizuje vyučovanie slovenčiny s prvkami národnej kultúry ako voliteľného predmetu. Podľa mienky pokrajinskej osvetovej inšpekcie takýto model nie zosúladený so zákonom, a preto sa školy v spolupráci s NRSNM snažia otvoriť slovenské kombinované triedy aj na druhom stupni vzdelávania v Silbaši, Lalíti a v Suseku. NRSNM na svojom 9. riadnom zasadnutí uskutočnila iniciatívu o otvorení slovenských kombinovaných tried na druhom stupni vzdelávania a teraz sa spoločne s vedením školy konajú pohovory s rodičmi, so Školskými správami v Novom Sade a Sombore s pokrajinským sekretariátom a ministerstvom. No nemožno nespomenúť, že snaha, ktorú sme vynaložili pred tromi rokmi a otvorili slovenskú triedu na ZŠ v Erdevíku nenašla podporu u rodičov a pre nízke národné povedomie sa nepodarilo zapísať nových prvákov, takže trieda od septembra pokračuje iba s tromi tretiakmi.

Podľa štatistických údajov, počet slovenských detí zapísaných do slovenských tried je však stabilný (zhruba o niečo viac ako 72 %). Vyše 40 základných škôl vo Vojvodine každoročne organizuje vyučovanie slovenčiny s prvkami národnej kultúry. Je to voliteľný predmet, ktorý je súčasťou riadnej školskej dochádzky s dvomi hodinami týždenne a financuje ho ministerstvo. Počet záujemcov o vyučovanie tohto voliteľného predmetu každoročne stúpa a na hodiny chodia aj žiaci, ktorí nemajú žiadny slovenský pôvod.

Na úrovni stredných škôl je vyučovanie v slovenskej reči dostupné na gymnáziách v Báčskom Petrovci (vyše 100 rokov), v Kovačici (vyše 50 rokov) a na Strednej zdravotníckej škole v Novom Sade všeobecný odbor (od roku 2012), od roku 2017 ako trojročný kuchársky odbor v Báčskom Petrovci a od roku 2021 štvorročný odbor elektrotechnika informačných technológií. Vzhľadom na vysoký stupeň migrácie obyvateľstva, počet

žiacov v slovenských triedach klesá. Len otváraním nových odborov sa udržuje stabilita vyučovania v slovenskej reči na stredných školách.

Pre slovenských žiakov v triedach so srbskou vyučovacou rečou v Kovačici, Starej Pazove, Báčskej Palanke, Novom Sade a Zreňanine sa organizuje fakultatívne vyučovanie slovenčiny za finančnej podpory Národnostnej rady slovenskej národnostnej menšiny. Od septembra toho roku sa na stredných školách slovenčina bude fakultatívne vyučovať v A moduli pre začiatníkov a vo B moduli pre pokročilých. Tieto učebné osnovy NRSNM predložila ministerstvu a v roku 2023 boli aj schválené.

V súlade s rezortnými zákonmi NRSNM ovplyvňuje otváranie tried s menším počtom žiakov od predpísaného (menej ako 15), sieť materských a základných škôl, otváranie slovenských tried na stredných školách. Vedenie školy schvaľuje voľbu riaditeľov škôl, žiackych a študentských domovov, vedúcich fakúlt na Univerzite v Novom Sade. Dáva súhlas s výchovnými programami škôl, žiackych domovov, poradníkmi umiestnených žiakov umiestnených v stredoškolských a iných študentských zariadeniach, v takom prostredí, kde sa slovenčina používa v úradnom styku.

Na návrh NRSNM sa schvaľujú programy vyučovania a učenia slovenčiny ako materinského jazyka a voliteľného predmetu na úrovni základných a stredných škôl. Vypracúvajú sa dodatky k učebným osnovám zo slovenských dejín a kultúry, ktoré sú súčasťou predmetov hudobnej a výtvarnej kultúry, sveta okolo nás, prírody a spoločnosti a dejepisu na úrovni základných a stredných škôl s vyučovacím jazykom slovenským.

Pre žiakov základných škôl sa vypracúvajú autorské učebnice zo slovenského jazyka, jazyka s prvkami národnej kultúry a hudobnej kultúry a dodatky z dejín a kultúry, ktoré sú súčasťou národnej identity Slovákov v Srbsku. Učebnice z ďalších predmetov sa vydávajú ako prekladové v štátnom vydavateľstve alebo v súkromných vydavateľstvách za finančnej podpory ministerstva. Pre gymnáziá sa nepoužívajú preklady, ale naše tzv. autorské učebnice sú príliš zastaralé a nezladené s novou reformou. Na návrh NRSNM sa za spolupráce súkromných vydavateľstiev, začali prekladať učebnice zo všeobecných predmetov za finančnej podpory ministerstva. Pre odborné predmety na stredných odborných školách sa používajú učebnice, ktoré schválilo ministerstvo Srbska a sú importované z materskej krajiny, čo je v súlade so zákonnými predpismi.

Na návrh NRSNM v roku 2011, v súlade so Zákonom o národnostných radách národnostných menšín z roku 2009, boli Materské školy v Kovačici a Báčskom Petrovci, Základné školy v Báčskom Petrovci,

Kovačici, Kysáči, Pivnici, Selenči, Jánošíku, Padine, Hložanoch a Starej Pazove a v roku 2012 aj školy v Kulpíne a Aradáči, vyhlásené za inštitúcie s národnostným významom v oblasti vzdelávania pre slovenskú národnostnú menšinu v Srbsku. Takýto status získalo v roku 2011 aj Gymnázium Jána Kollára v Báčskom Petrovci so žiackym domovom, pre ktoré si od Vlády AP Vojvodiny NRSNM v roku 2012 prebrala aj 50 % zakladateľských práv.

Učitelia, ktorí pracujú na národnostných školách v Srbsku majú povinnosť poznať jazyk vyučovania, čo musia dokladovať prinajmenšom stredným odborným vzdelaním v menšinovom jazyku, alebo skúškou zloženou z lektorátu. Pre nich sa v menšinovom jazyku organizujú akreditované odborné zdokonaľovania, ako na národnostných školách doma, tak aj v materskej krajine.

Z postu členky Národnej osvetovej rady Srbska, keďže väčšinu svojho pracovného času venujem zabezpečovaniu kvality slovenského národnostného školstva v Srbsku, si dovoľím hovoriť o gymnáziu, ktoré je inštitúciou s národnostným významom pre slovenskú menšinu v Srbsku, aj s osobného pohľadu.

Žijeme v zložitej dobe, ale o nič jednoduchšie to nemali ani slovenskí národovci pred 100 rokmi v Petrovci alebo pred päťdesiatimi rokmi v Kovačici, keď sa rozhodli, že potrebujú slovenské gymnázium. V Petrovci vtedy vznikla aj tlačiareň a boli založené Slovenské národné slávnosti. Preto my dnes nesieme veľké bremeno zodpovednosti za naše národnostné školy, na ktoré sme právom hrdí.

Byť učiteľom na strednej národnostnej škole vždy znamenalo byť príkladným, vysoko odborne vzdelaným človekom s humanistickým pohľadom na svet. Byť bojovníkom s hlbokým národným presvedčením, odvážnym a ochotným darovať zo seba o čosi viac, lebo vkladajúc seba do školy, vkladajú sa kamienky do širokej mozaiky niekoľko tisíc odchovancov, do slovenskej elity, na ktorú sme potom hrdí, lebo je to najväčšie bohatstvo, ktoré sme si počas sto rokov na tomto priestore nahobili.

Preto Gymnázium Jána Kollára so žiackym domovom v Báčskom Petrovci v roku 2019 získalo cenu Národnej rady slovenskej národnostnej menšiny, ktorá právom patrí všetkým jej zamestnancom a dobrodincom, ktorí sa o túto najstaršiu inštitúciu stredoškolského vzdelávania v slovenskej reči mimo hraníc Slovenskej republiky počas týchto sto rokov pričínili.

Ak by sme mali zhrnúť pozíciu slovenského národnostného školstva v Srbsku, tak jednoducho konštatujeme: Slovenské národnostné školstvo v Srbsku zaznamenáva vyše 260 rokov vzdelávacej práce v slovenskej reči na základných školách. Evidujeme tiež viac ako 100 rokov nepretržitej výchovnovzdelávacej práce v štáte, kde sú Slováci menšinou. Štát viackrát zmenil svoju formu od monarchie, cez socialistické zriadenie až po demokratickú spoločnosť. V každom vzdelávacom systéme si slovenské školy našli svoje miesto. V materinskom, slovenskom jazyku sa vzdelávali najprv v štvorročných a šesťročných školách, ktoré boli neskôr pretvorené na osemročné základné školy. Od roku 1919 sa vzdelávali naši odchovanci vo svojej materinskej reči na slovenskom gymnázii v Báčskom Petrovci a neskôr aj na Gymnázii v Kovačici a od roku 2012 aj na strednej zdravotníckej škole v Novom Sade. Sedemdesiate roky nám priniesli aj výchovu a vzdelávanie v slovenskej reči na 11 materských školách. Po slovensky je možné študovať aj na univerzitách v Novom Sade a v Belehrade. Naši žiaci môžu kedykoľvek bez väčších ťažkostí pokračovať vo svojom vzdelávaní v Slovenskej republike.

V roku 2020 v čase pandémie spôsobenej vírusom COVID-19 sme sa bez váhania zapojili do celoštátneho projektu dištančného vzdelávania. Vytvorili sme si nový portál www.vzdelavanie.nrsnm.com, ktorý v tomto čase obsahuje 1 340 ukážkových hodín pre žiakov základných a stredných škôl s vyučovacím jazykom slovenským, didaktické materiály, manuály pre učiteľov, ako aj testy zo súťaží na všetkých úrovniach od obecnej po republikovú. Do projektu, ktorý podporila NRSNM a ÚSZZ sa zapojilo 10 základných a 3 stredné školy, spolu 54 učiteľov.

Ideálne? Máme všetko, čo by si Slovák žijúci v zahraničí mohol žiadať pre svoje dieťa. Slovenčina sa ako fakultatívny predmet od roku 2018 vyučuje aj na elitnom Gymnázii Jovana Jovanovića Zmaja v Novom Sade, ktoré bolo spolu s 1. gymnáziom v Belehrade vyhlásené za školu s celonárodným významom na úrovni Srbska. Slovenčina prenikla aj na tri ďalšie stredné školy v Novom Sade a od roku 2021 sa vyučuje fakultatívne aj na stredných školách v Zreňanine. Teda, dvere sú otvorené. Otázka je, či máme aj naďalej dostatočné národné povedomie a hrdosť, aby sme svoje dieťa zapísali do slovenskej triedy. Či to všetko, čo robíme v rámci NRSNM, Matice slovenskej, Asociácie slovenských pedagógov, kultúrno-umeleckých spolkov, či združení je postačujúce na to, aby sme

pretrvali. Či je postačujúca národná hrdosť, entuziazmus, dobrá vôľa a ochota hŕstky zanietencov, ktorí sú pre nedostatok síl a podpory často v nezhode. Či máme dostatočne široké plecia, aby sme si na ne naložili zodpovednosť znásobenú počas troch storočí. Nachádzame sa na rázcestí s vypätím síl. Budúcnosť našich škôl je otázna. Snáď ani nás nepohlí moderná doba globalizácie, ako väčšinu tradičného. My sa tradícií nesmieme vzdať, lebo bez nich sa vytráca naša kultúrna identita. Na druhej strane, nesmieme stratiť ani krok s dobou, aby sa naši odchovanci mohli uplatniť v každodennom živote, aby nesplynuli s priemernou väčšinou. Len kvalitou a pracovitosťou dáme o sebe vedieť. Lojalitou si získame rešpekt tých, ktorí si nás potom vážia ako svedomitých, pracovitých, dôsledných. A taktiež dôstojných a aby si nás všimli, aby nás tolerovali a vnímali, ako svojráznych, ale zároveň plnohodnotných.

LITERATÚRA

<https://popis2022.stat.gov.rs/sr-Latn/5-vestisaopstenja/news-events/20230428-konacnirezpopisa>
www.vzdelavanie.nrsnm.com

Kontakt

PaedDr. Svetlana Zolňanová

Národná osvetová rada pri Vláde Srbska
svetlana.zolnjan@rada.org.rs

Ján Grúnik (1869 – 1930)

Spomienka na správcu Petrovskej sporiteľne

Vladimír Valentík

Rast národného a kultúrneho života vojvodinských Slovákov sa rozbehol v druhej polovici 19. storočia, keď sa založila knižnica a začalo hrať divadlo v Petrovci. Začali vznikať prvé časopisy, ale uskutočnili sa aj prvé kroky v smere k materiálnej, či finančnej nezávislosti slovenskej komunity na týchto priestoroch. V dôsledku preferovania osobností, ktoré sa činili v sfére kultúrneho života a vzdelávania, nevenujeme dostatok pozornosti osobnostiam, ktoré vytvárali a zveľaďovali materiálne podmienky a finančnú nezávislosť pre takúto národnú činnosť.

Keď sme si roku 2018 pripomenuli sté výročie Veľkého národného zhromaždenia v Novom Sade, ktoré sa konalo 25. novembra 1918, spomenuli sme si aj na Jána Grúnika, predsedu Národnej rady dolnozemskej Slovákov a člena Zhromaždenia Srbov, Bunevcov a iných Slovanov, ktorý v tomto meste v mene vojvodinských Slovákov prečítal rozhodnutie o pripojení sa Slovákov k novému štátu Srbov, Chorvátov a Slovincov.

V roku 2019 sme si popri veľkolepých oslavách storočných jubileí gymnázia a tlačiarne v Petrovci skromne pripomenuli aj stopäťdesiate výročie narodenia práve Jána Grúnika, správcu petrovskej Sporiteľne, ktorého podiel pri zakladaní týchto inštitúcií bol veľmi významný. V roku 2019 sme si spomenuli aj na iné významné osobnosti z radov vojvodinských Slovákov, Grúnikových vrstovníkov, akými boli napr. kulpínsky architekt M. M. Harminc, novosadský advokát a vydavateľ *Dolnozemskeho Slováka* Miloš Krno alebo zakladateľ srbskej výtvarnej pedagogiky v Belehrade Cyril Kutlík. Grúnikova osobnosť a jeho kľúčový význam pri zakladaní početných slovenských inštitúcií však akosi upadli do zabudnutia.

Ján Grúnik, hospodársky a finančný činiteľ, sa do Báčskeho Petrovca dostal v roku 1893. Narodil sa v rodine drotára, Pavla Grúnika a Márie,

rodenej Podkriveckej v Bukovej na Slovensku 7. marca 1869. Po absolvovaní základnej školy v rodisku pokračoval v štúdiách v Žiline na nižšom gymnáziu a obchodnú akadémiu dokončil v Bratislave.

Prvé zamestnanie získal v Tatrabanke v Bytči, odkiaľ prišiel ako účtovník do petrovskej Pomocnice, neskôr to bola Sporiteľňa, v ktorej sa roku 1908 stal správcom.

Pod jeho vedením petrovská Sporiteľňa rozkvitala a rozširovala svoju činnosť. Už v roku 1909 vznikla filiálka v Pivnici. Po prvej svetovej vojne Sporiteľňa prevzala Slovenskú banku v Novom Sade a Ľudovú banku v Kysáči. V tomto období vznikla aj filiálka v Selenči. Petrovská Sporiteľňa sa tak pod vedením Jána Grúnika stala najstarším a najsilnejším peňažným ústavom vojvodinských Slovákov, a v období maďarizačného útlaku bola pred vojnou útočiskom mnohých národných pracovníkov.

V roku, (presnejšie 7. mája 1930), keď Ján Grúnik náhle zomrel vo vodách petrovského kanála na porážku, Sporiteľňa mala akciový kapitál vo výške 1 milión dinárov, spracovala viac ako 18 miliónov dinárov vkladov a tešila sa veľkej dôvere slovenského ľudu vo Vojvodine. Zo Sporiteľne v Petrovci vznikla Slovenská banka na valnom zhromaždení 11. apríla 1931 a správcom sa stal syn Jána Grúnika – Ivan. Ján Grúnik sa svojho sna nedožil.

Ján Grúnik si rodinu založil už po príchode do Petrovca. S manželkou Annou, rod. Spevákovou, mal tri deti. Okrem už uvedeného inžiniera Ivana Grúnika, mal syna advokáta Vladimíra Grúnika a dcéru Karlu, vydatú za notára Jána Lamoša.

Ján Grúnik bol ako významná osobnosť slovenského národného života, ktorý sa pričínal o voľbu Milana Hodžu ešte počas povestných voľieb v Kulpínskom okrese začiatkom 20. storočia, dobre známy uhorským úradom. A tak sa počas prvej svetovej vojny dostal do väzenia najprv do Kamenice a potom aj Subotice. Povestné bolo aj jeho rázne odmietnutie petrovského notára z roku 1916, ktorý ho žiadal o poskytnutie finančných vkladov Sporiteľne na vojnovú pôžičku.

Po vojne bol v prvých radoch v usmerňovaní národného života vojvodinských Slovákov a pri zakladaní najvýznamnejších inštitúcií Slovákov (gymnázia, kníhtlačiarne a nakladateľského spolku, ale aj petrovskej Sokolskej jednoty). V roku 1929 bol Ján Grúnik vyznamenaný Rádom Svätého Stavu V. stupňa. O rok neskôr ho na petrovskom cintoríne vyprevádzali do večnej slávy početní ctitelia jeho práce. Rozlúčkové prejavy mali okrem Jána Čajaka st., Jána Bulíka, Michala Rapoša aj

notár M. Tomović a pravoslávny kňaz Popić. Správna rada petrovskej tlačiarne vedená riaditeľom Andrejom Labáthom sa pri tejto príležitosti rozhodla založiť Základinu Jána Grúnika, z ktorej sa mali podporovať žiaci petrovskeho gymnázia

Po dlhšom čase si teda znovu pripomíname významnú osobnosť našej novšej histórie Jána Grúnika, v ktorého rodinnom dome v súčasnosti sídli Matica slovenská v Srbsku.

Kontakt

Vladimír Valentík

Slovenský kultúrny klub v Srbsku

Báčsky Petrovec

vladimirvalentik@gmail.com

PRÍLOHY



Obrázok č. 1: Ján Grúnik – správca petrovskej Sporiteľne

Zdroj: Autor



Obrázok č. 2: Ján Grúnik – v rodinnom kruhu

Zdroj: Autor



Obrázok č. 3: Budova Petrovskej sporiteľne, respektíve Slovenskej banky

Zdroj: Autor

